

Dritan Abazović

**KOSMOPOLITSKA
KULTURA**

I

**GLOBALNA
PRAVDA**

Ulcinj, 2009

Autor
Mr Dritan Abazović

Recenzija
Prof. Dr Ismet Dizdarević

Lektor
Nada Dragišić

Dizajn i grafička obrada
Omer Musličić

Štampa

*Knjigu posvjećujem svojim roditeljima, majci
Fadili i ocu Džou, u ime požrtvovanja za školovanje
svoje djece!*

SADRŽAJ RADA

I Tragovima kosmopolitske misli.....	7
Uvod.....	9
Antički period.....	10
Srednjovjekovna misao	13
Humanizam i prosvjetiteljstvo.....	18
Savremena promišljanja.....	26
II Globalni izazovi i kosmopolitizam.....	33
Globalizacija – „problem i šansa”	35
Moral-politika kao uslov za kosmopolitizam.....	56
Kosmopolitizam umjesto globalizacije.....	71
Strategije kosmopolitskog institucionalizma.....	79
III Kosmopolitskom kulturom prema globalnoj pravdi...97	
Pojam kosmopolitske kulture i kulturni kosmopolitizam.....	99
Kosmopolitizam kao kultura, a ne kao ideologija.....	106
U ime identiteta.....	119
Globalna pravda i demokratija.....	130
IV Završna razmatranja – filozofski diskurs.....145	
Kosmopolitizam kao metapolitika.....	147
Putem utopiskog mišljenja.....	160
V Literatura.....169	

I

TRAGOVIMA
KOSMOPOLITSKE MISLI

(“Civilizaciju ne smijemo suditi na osnovu toga koliku je moć stvorila, već po tome koliko je u svojim zakonima i ostvarenjima izrazila ljubav prema čovjeku.”.)

Tagora

I

UVOD

Raspravu o kosmopolitskoj kulturi nesumnjivo treba započeti objašnjenjem pojma *kosmopolitizam* u njegovim istorijskim okvirima. Izrazi *kosmopolitizam* i *kosmopolitski* potiču od starih Grka, osobito od stočke škole, i u vezi su s njihovim idealom ljudskog bića kao racionalnog stvoritelja sa univerzalnim pravima koja ima kao građanin „kosmopolisa“. Taj termin se prvi put pojavio u predindustrijskoj Evropi, u radovima evropskih intelektualnih elita, i odnosio se na politički i kulturni univerzalizam, kojim su osporavani partikularnost nacija i država, na jednoj, i pretenzije religijskog univerzalizma, na drugoj strani. *Kosmopolitizam* potiče od riječi *kosmos* – svijet, svemir, univerzum, i riječi *polis* – grad, država. Samim tim, pojam *kosmopolitizam* trebalo bi da znači građanstvo svijeta.

U Oksfordskom rječniku pod pojmom *kosmopolitski* podrazumijeva se pripadanje svim dijelovima svijeta i karakteristične za stanovnike mnogih zemalja, ali i sloboda od

---

nacionalnih ograničenja i pripadnosti. Međutim, to ne znači i negaciju nacionalnog identiteta (što ćemo objasniti u daljem tekstu). Budući da je pojam utemeljen u antičkoj Grčkoj, daćemo kratak pregled razmišljanja tadašnjih filozofa o kosmopolitskoj kulturi i odnosu među državama (polisi) i narodima, odnosno opštih društvenih prilika u tadašnjem svijetu i njihovog međunarodnog karaktera.

ANTIČKI PERIOD

Počećemo od Tukidita (oko 460–395 p.n.e.), koji se smatra utemeljiteljem teorija o međunarodnim odnosima, i to kao aktivni sudionik u peloponeskim ratovima. Tukidit je veći dio svog života posvetio nastancima sukoba u društvu, njihovim istorijskim faktorima i interesima. Prema njemu, najveći sukobi su se odvijali na najplodnijim područjima, gdje su unutrašnji sukobi nastajali zbog mogućnosti brzog bogaćenja. Sve je to imalo za posljedicu usitnjavanje Grčke na mnogo malih političkih jedinica, što je omogućilo nastanak tiranije i oligarhije, koje su težile hegemoniji nad protivnikom, ali i nad svojim saveznicima. Prema Tukiditu, pravda može da bude u funkciji ravnoteže snaga, a u konfliktu je poželjna arbitraža (Tukidit, 1957). Smatrao je da su savezi, koji nijesu bili rijetki u to vrijeme, posljedica „bolesnog stanja” Helade i da je samo nesloga uzrok sukoba „priatelja po prirodi”. U dijalogu o „ne” *pravičnosti* Platon spominje zdravu i nezdravu

državu. Nezdrava država, po njegovom mišljenju, bila je ona koja je postala premala i ne uspijeva da obezbijedi dovoljno sredstava za život svojih građana, te poseže za tuđom zemljom (Platon, 2001). Važan faktor za stabilnost jedne porodice, smatrao je Platon, jeste njeno planiranje, te bi trebalo da ima onoliko djece koliko može pravilno da podigne. Platon je, kao što je poznato, veliku pažnju posvetio i vaspitanju mlađih: smatrao je da država može računati na stabilnost i sreću samo ukoliko su u njoj pravilno odgojeni mladi ljudi.

Aristotel (384–322 p.n.e.) bio je grčki političar, istoričar, botaničar i filozof. Na osnovu praćenja helensko-makedonskog rivalstva na području istočnog Sredozemlja, u svom djelu „Politika“ dao je značajnu sintezu političkih odnosa, karaktera državnog djelovanja i odnosa između pojedinih grčkih država. Prema Aristotelu, države *bi trebalo da teže sreći svojih građana, što bi trebalo da bude i najviši cilj*. U neskladu sa pravom su pokušaji države da podjarmi susjedne države, odnosno, država ne smije osvajanje da postavi kao svoj cilj. On je smatrao da država treba da učini sve da bude nedostupna neprijatelju, ali i da joj nijesu potrebne vojne snage u miru. Međutim, u slučaju da ima nestabilne odnose sa susjedima i u ratu treba da učini sve da njena vojna sila bude što organizovanija. Upoređujući stanovništvo na jugu i sjeveru, Aristotel je pisao da je cijeli svijet podijeljen među narodima i da oni na sjeveru lakše ostvaruju i održavaju svoju slobodu ali ne uspijevaju da vladaju nad susjedima. S druge strane, na jugu su stvaralački sposobni ljudi koji nemaju hrabrosti i zbog toga žive u zavisnosti i ropstvu. Takođe, smatrao je da je država

stabilnija što je manji jaz između klasa u društvu (između bogatih i siromašnih) i da je najznačajnije da u državi bude najviše pripadnika srednje klase.(Aristotel je bio veliki etičar, ali će o njegovoj etici biti više riječi u narednim poglavljima.)

Na kraju, u pregledu antičkih filozofa nikako se ne smije zaboraviti Diogen, koji je pogodio u srž kosmopolitskog duha: vrlo moderno je polemisao kao protivnik *razlikovanja Helena i varvara u smislu vlastitog i stranog!* Ali on nije samo kritikovao suprotstavljenost na relaciji *mi* i *drugi* već je odgovorio i na pitanje šta dolazi poslije toga. Kosmopolitizam je tumačio kao rezultat mobilnosti koja seže preko granica i miješa granice. Ne želeći da pravi razliku među ljudima, smatrao je da nikoga unaprijed i olako ne treba smatrati neprijateljem, već da prijateljska ruka mora da bude pružena svakome, ma odakle dolazio. Kad je Diogen govorio: „Ja sam građanin svijeta”, očigledno je htio da kaže da ne želi da bude definisan na osnovu svog lokalnog porijekla i grupne pripadnosti, koja je bila presudna za sliku kakvu je o sebi imao konvencionalni grčki muškarac. Stoici su nastavili njegovim putem: razvili su sliku o građaninu svijeta (*kosmou polites*) tvrdeći da svako od nas boravi u dvijema zajednicama – u lokalnoj zajednici svog rođenja i u zajednici ljudskog dijaloga i težnji „koja je zaista velika i koja je zaista zajednička, u kojoj ne gledamo ni prema onom uglu ni prema ovom, već granicu naše nacije mjerimo suncem”(Seneka, De Otio). Diogen je znao da poziv nekome da misli kao građanin svijeta znači, na svoj način, poziv na izgnanstvo iz udobnosti patriotizma i njegovih lakih sentimenata, ali i na posmatranje vlastitog načina života sa

stanovišta pravde i dobra. Shvatajući to, smatrali su njegovi nasljednici stoici, *ne smijemo dozvoliti da razlike u nacionalnosti, klasi, etničkoj pripadnosti, ili čak polu, podignu granice između nas i drugih ljudi*. Odnosno, da moramo prepoznati ljudskost gdje god se pojavi i na njenim suštinskim vrijednostima – razumu i moralnoj sposobnosti – obezbijediti svoju primarnu privrženost i poštovanje.

SREDNJOVJEKOVNA MISAO

Srednjovjekovnu misao karakteriše izuzetna zainteresovanost za formulisanje opštih načela odnosa između pojedinaca i država. Tim temama tada su se bavili brojni filozofi, teolozi i pravnici, i neke od njih ćemo pomenuti u daljem tekstu.

Toma Akvinski (1225–1274) pošao je od koncepcije prirodnog prava i posebno razmatrao karakter rata. Prema njemu, ratovi se dijele na pravedne i nepravedne ratove. Pravedni su ratovi za koje postoji opravdan razlog a vode ih suverene države s pravednim ciljem. Pod njima je trebalo podrazumijevati sve ratove koje vode hrišćanske zemlje protiv nevjernika i varvara u kojima se, osim postizanja vojne pobjede, zlo istjeruje dobrom. Iz toga se jasno vidi da je Akvinski težio opštem dobru, ali je ono bilo ekskluzivno pravo hrišćana. Kao apologet prirodnog prava, smatrao je da je prirodni zakon

kodeks kojem smo po prirodi skloni. Prvi nalog prirodnog zakona je samoočuvanje, a vrline su kako izraz, tako i sredstvo za pokoravanje zapovijestima prirodnog zakona (prirodnim vrlinama su dodate natprirodne vrline vjere, nade i milosrđa).

Pjer Duboa (1250–1322), nadovezujući se na prirodno pravo i ideju dobra, predlagao je uvođenje institucionalnih promjena u međunarodne odnose. Taj francuski filozof i pravnik, koji je bio savjetnik na dvoru Filipa Lijepog, predlagao je značajne promjene, koje su se odnosile na stvaranje saveza hrišćanskih država koji bi vodio ka trajnom hrišćanskom miru. Smatrao je da su svi hrišćani pravno jednaki – jedino su neke zemlje manje, a neke veće – i upravo to je trebalo da bude razlog za hrišćansko jedinstvo i stvaranje hrišćanske federacije. Na njenom čelu bi bilo vijeće sastavljeno od svjetovnih i crkvenih predstavnika, koji bi vodili računa o svim hrišćanskim zemljama. U tom svojevrsnom sistemu kolektivne bezbjednosti bili bi isključeni međusobni sukobi, a vijeće bi donosilo odgovarajuće odluke za sankcionisanje onih koji krše norme sistema. Središte te naddržavne federacije bio je u Francuskoj, koja je, po njemu, imala najbolje uslove i najveće izglede da Evropu izvuče ispod carske i papinske moći.

Dante Aligijeri (1265–1321), u svom djelu „Monarhija”, odlučno se zalagao protiv bilo kakve teritorijalne i ekonomske ekspanzije jer bi vodila u konflikte i sukobe. Prema njemu, carska vlast dolazi od Boga, koji je čovječanstvu odredio dva cilja: *zemaljsku dobrobit i sreću*, koju treba da obezbijedi car, zajedno sa papom. Iz toga slijedi da se Dante opredijelio za kompromis između cara i pape, tvrdeći da hrišćanskoj Evropi

---

šteti smanjivanje bilo koje od te dvije vlasti. Za Dantea je važno i vjerovanje da je „djelatnost cjelokupnog inteligenata” ostvariva samo u „tišini mira”.

Na temljima srednjovjekovne misli izgrađena je i filozofija Ibn Halduna. Taj teoretičar sa sjevera Afrike koji je u Evropi manje poznat, iako ga u nekim krugovima smatraju i osnivačem sociologije, svoje teorije i promišljanja iznio je u čuvenom djelu „Mukadima”. Prema njegovom mišljenju, postojale su dvije kategorije ljudi: oni koji su u stalnom pokretu – nomadi, i oni koji su stalno naseljeni na jednom mjestu – sjedioci. Sjedilačka društva su gradska društva, koja uspijevaju da obezbijede uslove za život. Nasuprot njima, nomadi su u stalnoj potrazi za boljim uslovima, što ih čini hrabrijim od sjedelaca. Osnovna odlika plemena koja žive u pustinji je *asabiyya*, što je oznaka čvrstine i povezanosti među ljudima. Što je *asabiyya* veća, to je društvo stabilnije. Čim oslabi, društvo nesumnjivo ide prema urušavanju. Raspravu o odnosima među ljudima i društvima Ibn Haldun je započeo sljedećim riječima: „Znaj da je Alah usadio u ljudima i dobro i zlo”. Smatrao je da neprijateljstva među ljudima sprečavaju upravljači i države – uzda vlasti sprečava nepravdu, i da je rat kao društvena pojava star koliko i ljudski rod. Prema njemu, osnovni razlog za izbijanje rata je ekonomski činilac, ali i *zloba, zavist, odmazda, borba za vlast i pokušaj otcjepljenja dijela države*.

Nikolo Makijaveli (1469–1525), najpoznatiji mislilac kad je u pitanju srednji vijek, nesumnjivo spada, na osnovu mišljenja brojnih teoretičara, među najkontroverznejše filozofe.

Jedni ga opisuju kao ciničnog teoretičara i političkog kameleona, drugi misle da je sotonski učitelj, prema nekim je prvi autor koji je uveo svjetovni pogled na politiku, a neki smatraju da je priznao stvarni karakter državnog interesa. U svom životu obavljao je razne dužnosti – služio je i papi Klemensu i smatrao da je religija instrument za vladanje. Za politiku i političare govorio je da su slični medicini i ljekarima, te da je lakše uspostaviti dijagnozu nego izlječiti društvo. Svom vladaru je kao uzor predstavlja Rimsku republiku, smatrajući da bi mogla da bude novi model društvenog poretku. Prema njemu, oni koji vladaju trebalo bi da polaze od najgoreg mogućeg scenarija, ali bi ljudi mogli da učine srećnim ukoliko bi im podarili *dobro pravo i institucije* (Makijaveli, 1952). Budući da je bezbjednost najveća briga, tvrdio je da bi na na čelu države trebalo da bude neko ko je dovoljno hrabar da osigura svoju bezbjednost i bezbjednost ostalih ljudi. Zbog rascjepkanosti tadašnjih italijanskih gradova, Makijaveli je predlagao više načina za njihovo ujedinjenje: od stvaranja saveza do ekpsanzije jačih gradova. Za razliku od drugih srednjovjekovnih pisaca, svoje promišljanje nije gradio na deduktivnom zaključivanju na osnovu apstraktnih teoloških spekulacija, već je davao konkretnе preporuke i savjete zavisno od konkretnih istorijskih događaja. Misao je usmjeravao na jačanje države i nije bio sklon etičkim stavovima, pa se zbog toga smatra da je od njega počeo zaokret u politici, odnosno distinkcija između etike i politike. Tvrđio je, između ostalog, da će „ljudi uvjek biti zli ako ih neka nužda ne natjera na dobro”. Nesumnjivo, Makijaveli je bio veliki pisac svog

vremena, ali se njegova filozofija mora sagledati u kontekstu tadašnje opšte društvene situacije. Jer, ako se uzme u obzir činjenica da je u to doba italijansko društvo prožimala dekadencija, onda ne čudi neetički pristup u Makijavelijevoj misli.

Erazmo Roterdamski (1465–1536) bio je kanonik, naučnik i filozof iz Holandije koji se, pored ostalog, bavio pitanjima rata i mira. Naglašavao je da hrišćanski narodi treba da podu od „Hristove filozofije“ i da *od odgajatelja pa do vojnika prihvate ideju mira*. Erazmo je pozivao vladare da se bore protiv konflikata i da se brinu za svoje podanike. Mir je za njega bio najveća vrijednost a njegov pacifizam je bio najžešće usmjeren na ratoborne kraljeve i njihove savjetnike. Svoje savjete je štampao i slao na razne dvorove, a u praktičnoj djelatnosti nije zaboravljao na konkretne korake koji bi, prema njegovom mišljenju, vodili ka evropskom miru. Stoga je vladarima savjetovao da u svom djelovanju uzimaju u obzir:

- potrebu za većom hrišćanskom solidarnošću;
- neophodnost da Evropa teritorijalno stabilizuje i da kraljevi odustanu od podjela teritorije;
- da u slučaju sukcesije treba izbjegavati bilo kakva nova rivalstva;
- da u rješavanju konflikta treba koristiti arbitražu među narodima i suverenima;
- da bi u Hristovo ime vladari trebalo da mobilišu sve moralne snage radi očuvanja mira (Vukadinović, 2005:10).

RENESANSA I PROSVJETITELJSTVO

Maximilien Duc de Sully (1560–1608), francuski ministar i savjetnik Henrika IV, napisao je tek nakon odlaska sa svojih funkcija „Veliki plan o organizaciji mira u Evropi” i pripisao ga kralju Henriku. Nadopunjajući svog prethodnika Dubou, koji je zagovarao stvaranje saveza hrišćanskih država, smatrao je da su ratovi mogući prvenstveno zbog toga što ne postoje drevna pravila za ponašanje država. Prema njegovom mišljenju, da bi se došlo do mira trebalo je, prije svega, da se oslabi Habsburška monarhija i otkloni asimetrija među državama. Takođe, smatrao je idealnim postojanje 15 država koje bi sačuvale religijski mir između katolika, kalvinista i luterana. Predlagao je formiranje sedam vijeća koja bi bila odgovorna opštem vijeću, čije bi se sjedište svake godine selilo iz jedne zemlje u drugu. Opšte vijeće bi imalo ulogu nekog parlamenta i suda, dok bi ostala vijeća rješavala konkretnе probleme na pojedinim teritorijama. Međutim, išao je i dalje: smatrao je da bi u Evropi trebalo da postoje zajedničke vojne i policijske snage koje bi garantovale bezbjednost građanima svih zemalja.

Hugo Grocijus (1583–1645), holandski pravnik i diplomata, napisao je knjigu „O pravu rata i mira”, preteču međunarodnog prava, koja se često smatra i „ocem“ međunarodnog prava. U doba opštih ratova koji su harali Evropom, Grocijus je shvatio da je nedovoljno pozivanje na Božji zakon i da ljudi treba da se okrenu prirodnom pravu.

Smatrao je da uz prirodno pravo nastaje i izvedeno pravo, koje se zasniva na izraženoj volji i sporazumu među državama. Na osnovu mišljenja da prirodno pravo može postojati sa Bogom ili bez Boga, Grocijus se svrstava među preteče realizma (Vukadinović, 2005:14). Čitav njegov sistem prirodnog prava i izvedenog prava uticao je u ogromnoj mjeri na vestfalski sistem, koji je proklamovan dvadesetak godina nakon objavlјivanja njegovog djela. Prema Grocijušu, postojanje opštih pravila u međunarodnim odnosima ne znači i prestanak svih ratnih sukoba: postoje situacije kada obje strane u sukobu mogu smatrati da je to što rade legitimno. To ga je navelo da razmišlja i o uvodenju pravila za vrijeme ratnih sukoba. Za njega je *mir dinamična kategorija i ne shvata se kao stanje odnosa, već kao skup konkretnih djelovanja kojim se ostvaruje pravo ljudi na mir u okvirima međunarodne zajednice*. Taj autor je smatrao da je *zaštita ljudskih prava „smisao države”*, za razliku od Makijavelija, za koga je postojanje države potrebno radi očuvanja moći.

Jedan od autora koji je vrlo interesantan, budući da je iz ovih krajeva, jeste Bošnjak Hasan Kafija Pruščak, koji je živio u 16-tom, odnosno u 17-tom vijeku. Njegov plodan naučni i kulturno-prosvjetni rad sadržan je u njegovom najpoznatijem djelu „Temelji mudrosti o uređenju svijeta”. Ta studija je nastala u vrijeme prvih kriza koje su zahvatile Osmansko carstvo. Opisujući pojave i uzroke koje su dovele do takvog stanja, Pruščak ih navodi sljedećim redom: *zanemarivanje pravde i vođenja valjane politike, državni poslovi se ne povjeravaju ljudima sposobnim za njih, nemaran odnos*

prema savjetovanju, razmjeni mišljenja i planiranju, oholnost i uobraženost velikaša, lakomost na mito... Želio je da njegovo djelo „Temelji mudrosti o uređenju svijeta” bude od „pomoći vladarima, uputa vezirima, uzor mudracima, i potpora siromašnima”. Taj autor, koji je obrazovan na Platonovoj filozofiji, koju je učio dok je bio na hadžu od indijskih mudraca, smatrao je da bi društvo trebalo da bude podijeljeno na četiri staleža. Pozivajući se na Božji zahtjev „da se pravedno radi”, stubom državnog poretku proglašio je pravdu i valjanu politiku. Pišući o sklapanju mira i ugovora o njemu Pruščak se pozvao na Alahove riječi: „Mir je bolji (od rata)”, odnosno: „rat je tegoban i gorak, a mir je sigurnost i sreća” i „najveći je grijeh zaratiti protiv onoga koji želi mir” (H.K. Pruscak, 1996: 65)

Emerio Cruce (1590–1648) bio je francuski pravnik i pacifista koji se posebno bavio pitanjima vezanim za održavanje trajnog mira i slobodnu trgovinu koja bi se odnosila na sve narode. Za rat je govorio da je ostatak varvarskih običaja koji se, pored ostalog, i ne isplati. Govorio je da bi umjesto vođenja ratova bilo bolje graditi ceste i kanale kako bi se olakšala trgovina i povećala saradnja među ljudima. Posebno je interesantna njegova ideja o stvaranju svjetske organizacije koja bi okupljala vladare iz Evrope, sa Dalekog istoka, pa čak i iz Turske, bez obzira na razliku u religiji. Ona bi se bavila naknadama šteta koje su prouzrokovane u proteklim ratovima, ali i arbitražom u tekućim sporovima. Promišljanjem ideje o izgradnji trajnog mira Cruce je dao nemjerljiv doprinos čovječanstvu jer je smatrao da nije djelotvorno stvaranje hrišćanske zajednice, kao što su predlagali njegovi predhodnici,

---

već da je važno formiranje jedne univerzalnije institucije, u kojoj bi članice bile i zemlje poput Mongolije, Japana, Kine, Persije i Turske.

Vilijam Pen (1644–1718), engleski pacifista, živio je u Pensilvaniji, gdje je osnovao kvekerski pokret, sprovodio liberalno pravo i razvijao dobre odnose sa indijanskim plemenima. Inspirisan stalnim ratovima u Evropi, pokušao je da iz daljine doprinese rješavanju sukoba, te je napisao „Esej o sadašnjim i budućim odnosima u Evropi”. Sistem koji je predlagao bio je veoma sličan onome koji je predlagao Cruce. Naime, zasnivao se na stvaranju i održavanju trajnog mira, ali i na stvaranju uslova za slobodnu trgovinu. Pen je predlagao i konkretan institucionalni oblik, tj. formiranje evropskog parlamenta sa 86 predstavnika. Države bi u njemu bile predstavljene proporcionalno, na osnovu veličine i međunarodne uloge, i svaka zemlja bi imala jedan glas (Vukadinović, 2005: 14). Budući da je smatrao da je religijski problem najveći izvor sukoba, smatrao je da bi članice parlamenta trebalo da budu i Turska i Rusija. Takođe je smatrao da se u toj reprezentativnoj ustanovi kasnije moraju uspostaviti i zajednička vlada, sud i policija.

Šarl-Fransoa de Sent Pjer (1658–1743), francuski opat i član Akademije nauka, radio je i djelovao na prelasku iz renesanse u prosvjetiteljstvo. I on je bio zaokupljen idejom o stvaranju trajnog mira, koji je trebalo da omogući opštedoruštveni razvoj Evrope. Svoj projekat „vječnog mira” opat Sent Pjer je objavio 1738. godine i poslao svim tadašnjim evropskim vladarima, koji su, po njegovom mišljenju, bili i

najodgovorniji za pitanje rata i mira. Smatrao je da bi početak saradnje trebalo da bude stvaranje dobrih odnosa među vladarima, zasnovanih na pravu, a nakon te faze nastupila bi faza stvaranja stalne lige, koja bi okupljala 24 države potpisnice koje bi prihvatale status kvo zasnovan na utrehtskom miru. Svaka država bi imala jedan glas a odluke bi se donosile na osnovu tri četvrtine glasova. Sve članice bi se uzajamno poštovale i obavezale da jedne protiv drugih nikad neće upotrijebiti silu i da će sve eventualne sporove rješavati posredovanjem i arbitražom. Zemlje koje se ne bi pridržavale tih propisa proglašavale bi se neprijateljem cijele lige. Čitav projekat je zamišljen kao pomoć gradovima i suverenima da što bolje razviju svoju trgovinu i međusobnu razmjenu, pa je predviđeo i stvaranje trgovinskih komora u najvećim evropskim gradovima. Projekat koji je ponudio Sent Pjer, kao zaista izuzetno djelo i izvor brojnih ideja, kasnije je korišćen prilikom formiranja Lige naroda i Ujedinjenih nacija, te je na taj način ovjekovječena njegova vrijednost.

Poznato je da je u periodu od početka 18. vijeka pa do kraja napoleonskih ratova sve više značaja pridavano znanju i razumu, uz istovremeno jačanje prosvjete, nauke i kulture. Sve veći razvoj kapitalizma i građanstva, uz istovremeno slabljenje monarhista i feudalaca, doveo je do razvoja parlamenta, u kojima je postavljena doktrina suverenosti naroda. Otuda je epoha prosvjetiteljstva jedna od najznačajnijih epoha kada je riječ o društvenim naukama.

Žan-Žak Ruso (1712–1778), francuski pisac i filozof, u svojim brojnim djelima bavio se pitanjima ljudske

racionalnosti, tvrdeći da čovjek rijetko djeluje racionalno i da je preko korumpirane civilizacije postao toliko alieniran da mu je teško da shvati šta je u njegovom interesu. Russo je poznat i po žestokim kritikama upućenim na račun kolonijalizma i kolonijalnih ratova. Prema njegovom mišljenju, *prepreka vječnom miru su državne elite koje koriste društvene nejednakosti, klasne i pravne razlike kako bi mogle uspješno da tira nišu podređene* (Ruso, 1978: 47). Smatrao je da se ideja vječnog mira ne može ostvariti sve dok vladari mogu da iskoriste bilo koji povod za započinjanje rata, kao i da je osuđen na propast svaki oblik federacije sve dok postoje sukobi među državama.

Immanuel Kant (1724–804), njemački filozof i profesor logike i matematike, jedan je od misilaca koji su postavili temelje moderne misli o kosmopolitizmu i univerzalnoj zajednici bez sukoba. U „Vječitom miru”, svom najznačajnijem djelu, tražio je mogućnost za stvaranje međunarodnog poretku u kojem će u prvom planu biti pravo i razum, što bi vodilo ka uspostavljanju mira. Kant je bio skeptičan prema ljudskoj racionalnosti, te je smatrao da ostvarenje te ideje može da bude dug i spor proces, koji će zavisiti od podređivanja jedinica univerzalnom pravu nepoznatog svijeta. Kao jedna vizionarska ideja, Kantov vječni mir je trebalo da vodi ka stvaranju federacije država. U svom čuvenom djelu zalagao se za stvaranje univerzalnih normi koje mogu da dovedu do trajnog mira, a tim normama trebalo je da prethodi „transcendentalni“ moral. Budući da je kao vodilju imao ideju kosmopolitizma, govorio je: „Razmišljati o sebi kao članu uključenom u društvo građana svijeta na osnovu prava

državljanstva, najuzvišenija je ideja koju čovjek može zamisliti kao svoju odrednicu, o kojoj se ne može misliti bez oduševljenja“. U vezi s tim, predlagao je i konkretne mjere:

- odbacivanje tajnih ugovora,
- poštovanje jednakosti svih država,
- ukidanje stajačih vojski,
- poništenje ugovora za finansiranje rata,
- odbacivanje prava na intervencije.

Zalažući se za razvoj prava, Kant je smatrao da „mirno stanje treba stvarati“ – od ustava, preko međunarodnog prava, sve do svjetskog građanskog prava (*ius cosmopolitanum*). Da bi se ostvario takav savez, predlagao je da države preuzmu republikanske ustave i da se prvo stvori određena konfederacija, koja bi kasnije prerasla u federaciju država. Interesantno je da se Kant nije zalagao za eventualno stvaranje neke naddržave ili svjetske države jer je bio izrečiti protivnik birokratije (smatrao je da bi mogla preuzeti u svoje ruke previše djelatnosti), a osjećao je da ni države ne bi bile sklone takvom rješenju. Naime, za njega razvijanje vizije zajednice ljudskog roda nije bilo u suprotnosti s postojanjem i razvojem modernog sistema država.

Kant je, nesumnjivo, dao ogroman doprinos razvoju misli o međunarodnim odnosima, a posebno su značajna njegova razmišljanja o povezivanju moralnosti i državnog interesa, prava ljudske jedinke i državne volje, i ljudske volje i napretka u međunarodnim odnosima. Analizirajući Kantovo djelo, Dojl je naglasio teorijsku važnost njegove „međunarodne etike“ i proglašio ga „komercijalnim

pacifistom... i liberalnim teoretičarom medunarodne interakcije koji je predviđao pacifikaciju liberalne unije u medunarodnoj politici” (Kant, 1995: 17–38).

Treba se osvrnuti na još jednog poznatog njemačkog filozofa – Ničea, koji je prije 150 godina smatrao da se „Evropa mora otvoriti... kako bi se dokrajčila stvarna komedija njezine rascjepkanosti na male državice...“. Prema njemu, vrijeme za malu politiku bilo je prošlost: sljedeće stoljeće trebalo je da donese borbu za vladanje svijetom – za primat u sprovodenju „Velike politike“! Upravo je ta „Velika politika“ trebalo da bude ona univerzalna, svjetska politika koja bi postojećoj politici dala drugu i drugačiju dimenziju.

Karl Marks je predskazao da će kapital koji se globalizuje probiti nacionalnu aksiomatiku politike i pokrenuti igru „Velike politike“. Odnosno, da se to neće ostvariti politikom država.

Džeremi Bentem je takođe bio sljedbenik pacifističke politike. Predlagao je formiranje kongresa država koji bi mogao da pomogne u davanju odgovora na sve ozbiljnija pitanja koja su mučila svjetsku političku scenu.

SAVREMENA PROMIŠLJANJA

Budući da postoje brojni savremeni autori koji su se temeljito bavili pitanjem kosmopolitizma, kosmopolitskog građanstva i međunarodne politike, nemoguće ih je sve navesti i prikazati u ovom radu (zbog ograničenog prostora). Opredijelili smo se, stoga, da se, kao u prethodnim poglavljima, osvrnemo samo na pojedine autore smatrajući da su dobra preporuka čitaocima koji žele da prošire saznanja o tim temama.

Francuski filozof Žak Derida često se u svojim djelima osvrtao na kosmopolitizam. Kao jedan od najvećih savremenih mislilaca i predavač na brojnim univerzitetima, imao je specifičan pogled na kosmopolitsku misao. Smatrajući da današnjica tjera stid u obraze i izaziva nevjeru u grudima, uvijek je nedvosmisleno kritikovao savremeno društvo. Njegova kritika se, prije svega, odnosila na velike i moćne države, koje je opisivao kao imperijalne i kao hegemonije. Derida na specifičan način skreće pažnju na globalne probleme, a u središtu njegovog interesovanja često su i ljudska prava. Upravo ta kosmopolitska kategorija, na kojoj insistira, razlog je za kritiku država koje mogu, a neće da spriječe njihovo kršenje (Darrida, 2002: 156). Veoma je značajan i njegov osvrt na takozvani zločin protiv čovječnosti. Takav zločin, smatra Derida, jasno upućuje na kosmopolitizam – *u pitanju je čovjek, a ne grđanin*. Međutim, dešava se da međunarodni sudovi koji su zaduženi za procesuiranje takvih slučajeva često zakažu. Derida jasno kaže

da su to sudovi koji služe samo za suđenje nekim malim državama i nekim njihovim eventualnim predstavnicima. Naime, još niko iz neke moćne države nije sjeo na optuženičku klupu, a kamoli da je protiv neke velike države pokrenut sudski proces. Čitav koncept mundijalizma za njega je samo pusta farsa koja ne vodi ka kosmopolitizmu, jedinstvu i (što je za nas bitno) globalnoj pravdi, već samo ka sve većoj hegemoniji i dominaciji svjetskih moćnika nad onima koji su nemoćni. Međutim, to nije spriječilo Deridu da u svojim čestim obraćanjima – u predavanjima koja su imala međunarodni karakter (na primjer, u organizaciji UNESCO-a), jasno kaže šta o svemu tome misli. Smatrao je da se kroz filozofiju i njenu misao razbijaju postojeće granice i da se kosmopolitski duh osjeća upravo u kulturi. Braneći načela mira i dostojanstva i težeći aktuelizaciji svih devijacija, kao što su ratovi, zločini ili genocid, Derida je zaključio da je potrebno promišljanje neke nove političke ideje. Svojom filozofijom je nesumnjivo mnogo doprinio razvoju kosmopolitske misli, a upravo u svojim djelima je ostavio pogodno tlo za izrastanje neke nove političke kulture.

Jedan od autora koji se ne smiju zaobići kad je riječ o kosmopolitizmu jeste i David Held. Njegova razmišljanja su zasnovana na vjerovanju da globalna pravda u savremenom svijetu može da se održi samo ako se obezbijedi odgovornost svih međusobno povezanih sistema moći – od ekonomskih do političkih. Pod tim sistemima se podrazumijevaju agencije i organizacije koje čine elementi nacionalnih država, ali koje, isto

---

tako, prelaze njihove granice i međusobno se ukrštaju. Stoga se mogućnost ostvarenja demokratije u savremenom svijetu mora

Kambodža

vezati za znatno širi okvir demokratskih institucija i procedura, tj. za okvir koji Held naziva *kosmopolitskim modelom demokratije*. Značenje i mjesto demokratske politike moraju ponovo da se promisle upravo sa stanovišta mreže međusobno isprepletenih lokalnih, regionalnih i globalnih procesa. Prvo, to je način na koji procesi ekonomske, političke, pravne, vojne i kulturne međupovezanosti mijenjaju prirodu, domaćaj i sposobnost savremene države „odozgo“, osporavajući i umanjujući njenu moć i „regulacije“ u pojedinim područjima. Drugo, regionalna i globalna međupovezanost omogućava uspostavljanje lanca međusobno povezanih političkih odluka čije posljedice utiču na odnose između država i građana i mijenjaju karakter i dinamiku nacionalnih političkih sistema. Treće, u tim okolnostima pokazuje se put „odozdo“ kojim lokalne grupe, pokreti i nacionalizmi dovode u pitanje nacije države i predstavnički i odgovorni sistem vlasti. Globalna pravda mora da izđe na kraj sa sva ta tri procesa, ali i sa njihovim posljedicama po nacionalne i međunarodne centre moći (Held, 1997: 91–122). Prema Heldovom mišljenju, to nameće bar tri specifična zahtjeva. Prvo, teritorijalne granice sistema odgovornosti treba da se preoblikuju tako da se procesi koji izmiču kontroli nacionalnih država – kao što su globalni finansijski tokovi, teret dugova zemalja u razvoju, ekološke krize, elementi bezbjednosti i odbrane, novi oblici komunikacije itd. – stave pod djelotvorniju demokratsku kontrolu. Drugo, potrebno je da se ponovo promisle uloga i mjesto regionalnih i globalnih regulatornih i funkcionalnih agencija kako bi postale dosljedno i snažnije uporište za

rješavanje problema koji imaju opšti značaj. Treće, neophodno je reformisanje odnosa između političkih ustanova i kjučnih socijalnih grupa, agencija, udruženja i organizacija u sferi ekonomije i civilnog društva (nacionalnog i internacionalnog) kako bi oni postali dio demokratskog procesa usvajanjem strukture, pravila i principa koji su u saglasnosti sa demokratijom. Nesumnjivo, Held je jedan od rijetkih autora koji daje jasne vizije za buduću strukturu kosmopolitske demokratije, te je na taj način neizmjerno značajan i za proučavanje naše teme.

Prava je rijekost da se neko na književan i istovremeno, duboko filozofski način odnosi prema savremenim fenomenima: kapitalizmu, ekonomiji, globalizaciji, siromaštvu, proizvođačima, kupcima i prodavcima, ali i o kulturi uopšte, kao Paskal Brukner. U svojim radovima, pored ostalog, veoma slikovito je predstavio čovjeka kome je ugašena čovječnost, pa pokušava da za taj problem nađe i neka rješenja. Govoreći o čovjeku kao „sudioniku današnje utopije”, Brukner na ciničan, ali književno perfektn način opisuje gdje smo danas, ali i gdje možemo da budemo sutra. Produktivnost, dobit i korist ne treba uzdizati u norme ljudskog ponašanja, smatra on, i tu misao nam šalje kao jasnou poruku kosmopolitske kulture. Ipak, posebno je značajna njegova sljedeća poruka: „Treba li podsjećati na očitu činjenicu da je vrijednost neke osobe bogatstvo njenih odnosa sa drugima, njene sposobnosti da istka veze svake vrste žrtvom, žarom i uzajamnošću? Da je čovjek velik samo onoliko koliko se može nadmašiti u nečemu većem, u otkriću svijeta koji je zgusnutiji, trajniji od njegove puke

subjektivnosti” (Brukner, 2005). Ova misao na najslikovitiji način predstavlja Bruknerov kosmopolitski duh, duh traženja i nalaženja, duh želje i volje i duh slobode koja se ne može dostići bez ljudskosti. Nažalost, da bi se analiziralo Bruknerovo djelo neophodno je mnogo više prostora i dublje intelektualno promišljanje, ali se mora naglasiti da je on izuzetno zaslužan za razvoj kosmopolitskih ideja i bogaćenje svjetskog duha. Takođe, može se očekivati da će još dugo na sličan, konstruktivan način slati čovječanstvu jasne poruke, koje bi vremenom trebalo da imaju i veću težinu nego danas, u svijetu u kojem, kako bi rekao Brukner, pojedinac ne zna ko je i gdje pripada.

II

GLOBALNI IZAZOVI I KOSMOPOLITIZAM

(“Može li se od orla očekivati da se vine u visine i okusi veličanstvenu ljepotu beskrajnih prostranstva, ako je prikovan”?)

Gete

GLOBALIZACIJA, „PROBLEM I ŠANSA”

Nastavak rasprave u kojoj treba da se prikaže važnost promišljanja i stvaranja neke nove političke kulture nemoguć je ako se određena pažnja ne posveti globalizaciji, tom važnom istorijskom procesu koji suvereno napreduje i ruši sve prepreke koje mu stoje na putu. Ali, kao i svi dosadašnji veći društveni procesi, ni globalizacija nije imuna na protivurečnosti, kontroverze i negativnosti. Stoga ćemo prvo pokušati da u naše razmatranje uvedemo pojam *globalizacija*, a kasnije ćemo elaborirarti i neke fenomene koji karakterišu taj proces. Smatramo da je globalizacija povod za raspravu zato što je upravo ona uslovila priču o kosmopolitskoj kulturi i demokratiji.

Poslije okončanja „hladnog rata“ i raspada bipolarne strukture svijeta, na prelazu iz osamdesetih u devedesete godine 20. vijeka, u prvi plan političkih i teorijskih rasprava pojavila se kao tema globalizacija, proces koji je mnogo stariji nego što to se čini na prvi pogled. Njegovi prvi korijeni mogu da se zapaze u povezivanju svjetova zbog ekspanzije velikih religija i civilizacija, vojnim osvajanjima i

džinovskim carstvima, ali i u vezi s putevima svile i pomorskom trgovinom u starom vjeku. Tako su velike vojskovode često pokušavale da ujedine velike teritorije, poput Aleksandra Velikog, koji je želio da objedini prostor Evrope i Bliskog istoka, sve do dijelova današnje Indije. Poznato je, takođe, da je papa često pokušavao da promoviše ideju opštег hrišćanskog ujedinjenja u zajedničku megadržavu. Sljedeći talas globalizacije naišao je sa periodom renesanse, odnosno izazvan je otkrićem novih svjetova i novih puteva, ali i čuvenim Gutembergovim pronalaskom – pisaćom mašinom (komunikacija je jedna od glavnih pokretačkih snaga savremene globalizacije). Još jedan talas globalizacije pokrenut je industrijskom revolucijom i kolonijalnom ekspanzijom, koja je karakterisala međunarodne odnose sve do početka Prvog svjetskog rata.

Savremenu globalizaciju karakteriše ubrzani ritam, u kojem dominira proces sve gušće povezanosti i međuzavisnosti. Zapravo, pod globalizacijom se podrazumjeva sve smjelija kompresija prostora i vremena. Nastanak talasa globalizacije koji polako preplavljuje većinu teritorije zemlje vezuje se za ubrzani rast tehničko-informatičke revolucije i uspon sve moćnijih transnacionalnih i ekonomskih sila i političkih institucija. Jedna od najznačajnijih odlika globalizacije je i širenje demokratije, ali je, istovremeno, u usponu neoliberalna ekonomija, praćena velikim jazom između bogatog Sjevera i siromašnog Juga, zaoštravanjem socijalnih problema i globalizacijom siromaštva. Na tlu organizovanog kapitalizma, koji je karakterisao državu naciju, sa novim

globalizacijskim tokom nastaje takozvani dezorganizovani kapitalizam. Ključna sila integracije savremenog svijeta je transnacionalni finansijski kapital, koji ima odlučujuću ulogu u procesima ekonomске globalizacije svijeta i kojem su sve podređenije nacionalne države. Za transnacionalne kompanije, koje su motorna snaga globalizacije, državne granice su lako savladive prepreke, pa je pitanje dana kada će neka moćna transnacionalna korporacija ući u neku državu u kojoj želi da posluje. Država, s druge strane, čini se da samo može da uspori taj proces, tj. nikako ne može da ga zaustavi. U svemu tome najveći problem je to što se rad moćnih kompanija ne revidira i što, zapravo, ne podliježe nikakvoj političkoj kontroli. Sve to izaziva brojne sumnje, a slabe i siromšne zemlje jednostavno samo figuriraju u igri koju kontrolišu veliki igrači (velike i bogate države).

Horizont globalizacije je varljiv: ostavlja lažan utisak potpune prozračnosti i krajnje jednostavnosti, ali to zaista nije tako. Dok je neki vide kao otjelotvorene gvozdene istorijske nužnosti, za druge je ona samo veliki mit – stepen međusobne povezanosti zemalja nalazi se ispod nivoa koji je usvojen prije Prvog svjetskog rata. Za jedne je globalizacija spontani proces koji je pokrenut kao rezultat opštih ljudskih dostignuća u raznim oblastima, a za druge je to samo projekat koji se plasira iz Zapada i koji služi za amerikanizaciju svijeta. Nudeći integraciju svijeta, globalizacija, uporedo, nužno izaziva i dezintegraciju; dok nekima nudi izvore za profit, drugima, bez ikakve ponude, uzima sve. Jedni je vide kao veliki dobitak za čovječanstvo, drugi kao destuktivnu silu... Budući da se jasno

---

vide suprotnosti i kontroverze koje izaziva, naučna javnost se podijelila kada je riječ o globalizaciji i, na osnovu toga, pojavile su se brojne struje, koje se najčešće djele na dvije osnovne grupe, a to su *hiperglobalisti* i *skeptici* (Pečujlić, 2002: 21–25).

Hiperglobalisti smatraju da je globalizacija nužna istorijska pojava. Za njih je dosadašnji svijet, koji su karakterisale nacionalne ekonomije, suverene države i samostalne kulture i koji je postojao pet vjekova –prošlost. Nezadržive ekonomske sile: transnacionalni kapital, korporacije i svjetski ekonomski arbitri, poput MMF-a, pretvaraju nacionalne ekonomije u svoje lokalne jedinice. Globalizacija, prema hiperglobalistima, označava smrt nacionalnih država, budući da je potpuno obezvrijedila njihovu autonomiju i suverenitet. Informatičko-tehnološko-medijska revolucija je u toku i preko njenih kulturnih proizvoda najavljuje se u medijima kraj nacionalne kulture i identiteta. U vezi s hiperglobalistima je i čuvena Fukujamina najava „kraja istorije“. Veliki ideološki rivali koji su se pojavili u istoriji – fašizam i komunizam – naprsto su položili oružje pred naletom liberalne demokratije i ona je lagano osvojila sve dijelove svijeta. Umjesto multipolarnog svijeta, nakon bipolarizma, stvoren je unipolarni svijet. Osvrnimo se još jednom na Fukujamu, koji kaže da „dramatične borbe, ratovi, i konflikti pripadaju prošlosti, došli smo do kraja istorije, do harmoničnog poretku“. Da li su takve tvrdnje zaista tačne i da li je Fukujama ili bilo ko od hiperglobalista bio u pravu pokušaćemo da prikažemo u nastavku teksta.

Ekonomска глобализација је само мит или само лаž (како се коме допада), јер данашњи свет је мање интегриран него пре Првог светског рата. Интеграција се негира и регионализацијом, односно постојањем три велика регионална блока: европског, пасифистичко-азијског и америчког блока, који, што се јасно вidi, не ујединjuju, већ дијеле свет. Почетак 21. вијека не само да не најављује nestanak nacionalnih држава, већ нам је јасно да smo u процесу стварања нових држава. Зapravo, националне државе nijesu nikakva žrtva istorijsког процеса глобализације: one su kreatori tog процеса jer uspostavljaju правила којима se обликује светска економија. У ствари, управљање економском глобализацијом у рукама је Zapada, који је neumorni контролор i, uz то, kreator brojnih међunarodних економских институција. Некада је за међunarodне однose bila karakteristična *međuzavisnost*, а сада ih karkteriše *zavisnost* међу државама. Umjesto интеграције света, данас је na pomolu njегова krajnja dezintegрација, zаснована првенstveno na fundamentalističkim i националистичким težnjama, zbog којih se cijeli свет dijeli na različite i sukobljene civilizacijske блокове i etničke entitete. Jasno је da je taj proces, који је u toku, toliko ubrzan i toliko kompleksan da само povremeno pokazuje своје prво лице, te је obično čovjeku zaista teško da shvati na kojim se relacijama odvija то mnoštvo процеса. Otuda slika globalnog света побудује kod ljudi идеале, ali i očaj.

Jednu dimензију глобализације чине neprekidна компресија времена и простора, sve тješња међузavisnost društava i uspon i razvoj transnacionalnih институција. Druga

---

dimenzija je promjenljiva istorijska forma koju zadobija međuzavisnost – ona može da bude demokratska ili autoritarna, humanija ili asocijalnija. Prema nekim autorima, riječ je o samo jednoj formi, koja je rezultat shvatanja svijeta vladajućeg krila globalne elite moći. Zaista se i nama čini da je tako: naprsto nije moguće da se čitav taj proces odvija slučajno i da je karakteristika nekih neisplaniranih i prethodno nesagledanih faktora koji uslovjavaju proces globalizacije. Hiperglobalisti imaju potpuno drugačije mišljenje od našeg – tvrde da je globalizacija istorijski proces koji je nastao u svom vremenu i da je to opšta nužnost, kao što je, na primjer, kretanje planeta. Čuveni autor Fridman kaže: „... isto onako kako se svako jutro budim, znam da se sunce neizbjegno rađa, isto tako i globalizacija predstavlja nužno događanje koje nije stvar volje niti izbora“ (Fridman, 1999: 114). Ta tvrdnja velikana globalizacijske misli nije sporna, ali joj nedostaje ona druga dimenzija, koja sadrži odgovor na pitanje kakva je globalizacija: demokratska ili autoritarna, socijalna ili asocijalna, humana ili nehumana... Naime, to se ne vidi iz te konstatacije, a *kakva će globalizacija biti zavisi od ljudskog izbora* (barem nas tako uči demokratija). U vezi s hiperglobalistima, veoma je značajna i činjenica da oni na krajnje jednostavan način prikazuju nešto što je zaista kompleksno i što zahtijeva mnogo napora da bi se kako-tako shvatilo, jer čovjek ni nakon svega uloženog truda ne može da bude siguran da je sve dobro razumjeo. Savremene generacije žive u dva paralelna svijeta – lokalnom i globalnom – koja su međusobno jako isprepletena. Kada je bilo riječi o

kosmopolitizmu koji je propagirao Diogen bila je slična situacija, ali je to tada zavisilo od volje, a sada je – nužno. Jer, htjeli mi to ili ne, moramo živjeti i sa svojim i sa tuđim brigama, odnosno, tuđi problem je i naš problem. To je ono što ukazuje na potrebu globalnog odgovora, o čemu će kasnije biti više riječi.

Kao što na planeti krajnji sjever i krajnji jug čine geografske polove, tako i globalno i lokalno čine socijalne polove. Ljudi žive na prekretnici: globalni ili lokalni svijet? *Hiperglobalisti se služe logikom „ili-ili”, a ne logikom „i”, koja je karakteristična za kosmopolite!* Znači, u prvom slučaju ili ste jedno, ili ste drugo, dok ste u drugom slučaju bez problema i jedno i drugo. *Otuda ljudi nijesu raščistili sa sobom kojem polu pripadaju: globalno im je nešto daleko, a lokalno im je postalno nešto nedovoljno, pa zato mi i pokušavamo da afirmišemo kosmopolitsku kulturu.*

Hiperglobalizam traži (i preko svoje snage koju proizvodi nezdravi neoliberalizam pokušava) da se detronizuje i razori ono što je godinama činilo planetarni socijalni organizam: nacionalna država, suverenitet i kultura. Skeptici, s druge strane, krajnje ekstremno traže povratak na staro, ne žečeći da priznaju da novo vrijeme zahtijeva nove ideje i da svako vrijeme treba da traži svoju humanost. Prema našem mišljenju, upravo kosmopolitsko promišljanje, izraženo kroz jednu novu političku kulturu, može da bude alternativa takvoj globalizaciji. Pogledi transformacionista ublažavaju te ekstremne poglede, dok pripadnici kritičke teorije ocrtavaju različite likove svijetle i tamne strane globalizacije. Naš odnos

---

prema svim teorijama krajnje je realan, uz potpuni respekt, jer je naš cilj afirmacija najbolje ideje, a samo iz različitih stavova može da se izvede kvalitetan zaključak. Kosmopolitska kultura treba, pored ostalog, da bude kultura spremnosti da se saslušaju svi argumenti i sve strane. To je jedno od osnovnih demokratskih načela i preduslov bez kojeg nije moguće ostvariti zdravu komunikaciju između aktera u procesu globalizacije.

Globalizacija, kako je već rečeno, ima dugu istoriju. Međutim, ekspanzija velikih religija i civilizacija, vojna osvajanja i džinovska carstva bili su krajnje anarhičan oblik povezivanja svjetova, odnosno ujedinjavanja čovječanstva. Savremeni čovjek treba više da se zalaže za red jer anarhija mu do sada nije donijela ništa dobro, pa se postavlja pitanje zašto bi se to desilo u budućnosti. Globalizacija od čovječanstva traži odgovor, koji treba da se promisli mirno i staloženo i da bude konstruktivan. Takođe, globalizaciji je potrebna nova politička kultura – kosmopolitska kultura.

Tokom 19. vijeka globalizacija je imala potpunu afirmaciju, ali je sa dva uzastopna svjetska rata prekinut njen veliki polet. Naime, industrijska revolucija, koja je uslovila globalizaciju i omogućila njenu afirmaciju, odklonila joj je brojne prepreke, ali se sve završilo tragično – gore nego što je iko mogao i da zamisli. Sada je aktuelna tehnološka revolucija i globalizacija je uhvatila još veći zalet nego u doba industrijske revolucije, a to zaista opominje! Nastupilo je vrijeme turboglobalizacije i neophodan je turboodgovor (možda i ne baš turbo, ali svakako ubrzan), a ovaj tekst treba da nas nauči kako za to da se spremimo. Jedan od mogućih odgovora je

---

kosmopolitska kultura i stvaranje svijesti o globalnim pitanjima. No, vratimo se još malo globalizaciji i pitanju kako su nam u tom procesu suženi vrijeme i prostor. Objasnjenje je u činjenici da smo dobili sredstva pomoću kojih se mogu preći stotine kilometara na sat, pa nam tako čitav zemaljski prostor izgleda sve manji i manji. S druge strane, informacije se prenose u sekundi i postaju dostupne u svim dijelovima svijeta. Takođe, sve je veći broj zemalja koje ulaze u takozvani krvotok svijeta, koji zapravo čine *svjetska ekonomija* i *globalni protok kapitala*, i sve je veća moć transnacionalnih ekonomskih sila: mobilnog finansijskog kapitala i korporacija nad lokalnim ekonomijama i državama. Internet, kao simbol tehničke revolucije, omogućio nam je da bukvalno jednim pritiskom na dugme otvaramo, što bi neki autori rekli, duhovno bogatstvo svijeta. Najzad, globalizacija predstavlja rasprostiranje istovjetnih formi industrijalizacije, a zatim postindustrijalizacije, tržišne ekonomije i višepartijskog političkog sistema na gotovo cjelokupni socijalni prostor svijeta. To rasprostiranje karakteriše ili supremacija tih ideja, kao posljedica opšte modernizacije, ili njihovo nasilno nametanje, kojem pribjegavaju jači igrači u toj igri bez jasnih pravila. Međutim, čini se da je suština u tome kakvu socijalnu formu zadobija globalizacija. Da li označava postupno rasprostiranje ekonomske dobrobiti ili sve dublju socijalnu podijeljenost između svjetova? Da li vodi ka poništavanju lokalnih i nacionalnih kultura i sukobu civilizacija ili ka njihovom međusobnom obogaćivanju? Da li se kreće ka globalnoj demokratiji ili ka autoritarnoj i hegemonističkoj svjetskoj državi koja će imati dominaciju? Da li znači težnju ka

harmoniji sa prirodom ili je usmjerena na njenu nezadrživo razaranje? Odgovori na ta pitanja presudni su za razumijevanje glavnih obilježja globalizacije, ali njih mogu dati samo oni koji kreiraju i omogućuju čitav taj talas, a to je *globalna elita moći*.

U drugoj polovni 20. vijeka na svjetskoj sceni su postojala dva velika rivalska projekta globalizacije. Jedan od njih – projekat novog svjetskog ekonomskog poretku, koji je nastao kao plod velikog istorijskog kompromisa između zapadne elite koja je promovisala „državu blagostanja“ i „Grupe 77“ Pokreta nesvrstanih, bio je aktuelan na svjetskoj sceni punih 30 godina. U njegovom središtu je bio sljedeći cilj: ubrzani razvoj zemalja Trećeg svijeta i njihovo pretvaranje u novoindustrijske zemlje, uz smanjivanje jaza između svjetova. No, iako je podržan obilnim i jeftinim kreditima Svjetske banke, taj projekt je pretrpio neuspjeh jer „država blagostanja“ nije ostvarena (Pečujlić, 2002: 48–56), možda i zato što je u njenom nazivu obećavano više nego što političke elite žele da pruže i smiju da obećaju. *Kao odgovor, pojavio se neoliberalizam, koji je osvojio jako brzo sve komandne pozicije u nadnacionalnim institucijama i uveo novi projekat globalizacije koji poput parnog valjka preoblikuje socijalni reljef svijeta i poput električne metle čisti sve što mu stane na put u vidu bilo kakve alternative.*

Neoliberalni projekat (što je odlično objasnio Pečujlić) forma je globalizacije koja je krajnje protivurečna: svaka od njenih dimenzija sadrži dva potpuno različita lika koja obiljžavaju sve sfere društva. Neoliberalizam se javlja kao moćan generator silovito ubrzanog ritma globalizacije, instrument stvaranja sve većeg ekonomskog bogatstva svijeta.

Ali, postavlja se pitanje: ko se se zapravo bogati? Pa naravno oni koji su već bogati! Na primjer, generacije mlađih na Zapadu danas troše šest puta više nego generacije njihovih roditelja: globalni prihod je za samo 165 godina, od 1870. do 1985. godine, narastao za 40 odsto, a profit transnacionalnih organizacija za 700 odsto! Neoliberalizam je krajnje magično zadobio nekoliko novih karakteristika i izvora efikasnosti. Prvi izvor te efikasnosti su masovna deregulacija, privatizacija i liberalizacija kapitala, odnosno njegovo prenošenje iz inertnih ruku birokratske države u preduzimljive ruke privatnih preduzetnika. Drugi izvor te superiornosti se ogleda u globalnoj mobilnosti, slobodnoj cirkulaciji kapitala i smanjenju protekcionističkih barijera. Naime, transnacionalni kapital samo kruži i traži povoljno tlo za umnožavanje, pa otuda potraga za jeftinom radnom snagom i sirovinama, i zonama najmanjih socijalnih izdataka i korporacijskih poreza. Treća karakteristika je posebno značajna: krajnje preciznim hirurškim zahvatima sijeku se javni izdaci za školstvo, socijalnu zaštitu i zdravstvo, i odbacuje se i sama pomisao na potpunu zaposlenost. I naravno, četvrту karakteristiku čini „logično“ (pored svega navedenog) smanjena pomoć zemljama u razvoju, koja je posljednjih godina umanjena četiri puta (Pečujlić, 2002: 78–91). Dok prve dvije karakteristike jasno utiču na uvećavanje bogatstva i povećanje ekonomске efikasnosti, druge dvije, kao što su demontaža socijalne države i drastično smanjenje ekonomске pomoći, neizbjegno vode ka malignim socijalnim posljedicama.

Za razliku od koncepta koji je odbačen, a koji se zvao „država blagostanja”, kojim je trebalo da se poveća socijalna zaštita i smanji jaz između društvenih slojeva, neoliberalni koncept je pošao drugim putem, ili kako mi to volimo da kažemo – prečicom, te je brzo i efikasno izazvao bogaćenje određenih slojeva društva i zapravo proširio *globalizaciju siromštva*. Ako se to posmatra kroz svijet brojeva, može se primijetiti da se dva koncepta, jedan koji je trajao od 1960. do 1980. i drugi od 1980. do 2000. godine, znatno razlikuju i da je u posljednjih dvadeset godina *napredak* znatno *nенапреднији*, usporen ili potpuno zaustavljen. Rast bruto društvenog dohotka je znatno opao. Taj pad je najočigledniji u grupi siromašnih zemalja, gdje je rast od dva odsto opao na svega 0,5 odsto, dok je u grupi srednjih zemalja rast od 3,6 odsto pao na svega jedan odsto. U drugom razdoblju zaposlenost u zemljama Evropske unije povećana je od tri do šest puta (Lego, 2000). Ekonomski nejednakost je iz dana u dan sve veća i socijalne nejednakosti su sve drastičnije. U čak 90 zemalja svijeta situacija je sve gora, i znatno je lošija nego prije desetak godina. Na primjer, više od 1,5 milijardi ljudi živi sa manje od jednog dolara na dan. Na drugoj strani, 255 svjetskih milijardera kontroliše više bogatstva nego što iznosi kombinovani dohodak zemalja na kojoj živi više od 45 odsto svjetskog stanovništva (UN Report 1999). Disparitet u prihodima između najbogatijih i najsilomašnijih zemalja iznosio je početkom 19. vijeka 1:3, da bi se povećao na 1:13 početkom 20. vijeka. Dok su za vrijeme „države blagostanja“ te razlike bile 1:30, u doba neoliberalnog koncepta devedesetih

godina dostigle su odnos 1:60, kasnije su iznosile čak 1:73, a potom i nevjerovatnih 1:84 (UN Report 1999). *Neko je ovdje lud!* Postavlja se pitanje kakav odgovor čovječanstvo daje na te brojke i da li one nekoga dotiču, a tiču se svih nas. *Gdje je ovdje kosmopolitska kultura?! Da li iko reaguje na te podatke? Da li takva globalizacija zaista nudi integraciju svijeta kao rezultat svog djelovanja? Nama se svakako to ne čini tako!*

Tu nije kraj: zemlje najbrže globalizacije konstantno povećavaju svoju stopu ekonomskog rasta. Međutim, i unutar tih država dolazi do stvaranja socijalnog jaza između bogatih i siromašnih. Ne postoje samo razlike između Prvog i Trećeg svijeta. Razlike i te kako postoje i unutar bogatih država. Takozvane *crne rupe globalizacije* nalaze se unutar svakog većeg grada, a predstavljaju siromašne četvrti koje su isključene iz napretka. To su, na primjer, američka geta, francuski kvartovi sjeveroafricanaca ili japanske zoseba četvrti, koji su rezervisani za beskućnike, prostitutke, kriminal, drogu i nepismenost. *A gdje je tu čuvena lokalna kultura? Gdje su oni koji ne žele da štite svijet, zašto ne štite svoju zemlju i svoj narod?* *Očigledno, ne postoji osjećaj za drugoga i treba ga afirmisati. Jednostavno ga treba probuditi u nama samima!*

Umjesto da pokušamo da se učimo vrijednostima, stalno učimo da prihvatimo realnost i sve negativnosti ovog svijeta kao trajne odlike društva i pokušavamo da se utopimo u njih i živimo sa njima. Međutim, postavlja se pitanje da li je i ovo prirodni i istorijski proces koji se ne može zaustaviti. Šta je sa obilježjem kulturne sfere? Masovna medijska mašinerija, filmovi, serije i muzika prelaze

---

sve geografske granice i pokušavaju da se inkorporiraju i preoblikuju kulturni prostor određenog lokaliteta. Beskrajno se proširuju lokalni horizonti, homogenizuju se ukus, zabava, hrana, piće i opšti životni stilovi. Kulturni identitet se naprsto oblikuje pod neprestanim „bombardovanjem” svakodnevne globalne informacijske armije (Bauman, 1998) i stvara se život koji je toliko bogat informacijama da deteritorijalizuje duhovni život. Riječju, sve je veći uticaj nekih dalekih sila na lokalni život. Međutim, to je i jasna mogućnost za stvaranje kosmopolitske kulture, za izgradnju duha građanina svijeta koji nadilazi lokalni milje i koji zapravo nudi pripadnost svijetu. Kada se priča o toj temi često se misli da kosmopolitska kultura znači negaciju nacionalne kulture, što nije tačno! Cilj kosmopolitske kulture nije da se degradira kultura nekog predjela, već da se uvaži i afirmiše. Ipak, nisu neosnovane primjedbe na račun nekih centara koje žele da rekonstruišu određene kulture i da ih oblikuju prema svom kulturnom miljeu. To nije rijetkost i predstavlja istinsku opasnost za ulazak u konflikt. Stoga i nijesu čudna povremena krajnje ekstremna reagovanja na zahtjeve za, na primjer, sproveđenjem rekulture islama ili pozapadnjavanjem Istoka. Kosmopolitska kultura zna i priznaje kulturni relativizam i upravo iz tog relativizma nastaje kosmopolitizam kao stvarni i istinski čuvar svih identiteta.

Kulturni konflikti nijesu rijetkost – oni postoje i na mikroplanu i na makroplanu. Na mikroplanu to su nacionalni i vjerski sukobi, a na makroplanu riječ je o sukobima civilizacija, ali u oba slučaja glavnu riječ vodi

---

politika. Mi ćemo se pitanjima identiteta baviti u jednom od narednih poglavlja, a ovdje je važno da ukažemo na činjenicu da upravo nedostatak kosmopolitske kulture, odnosno kulture prihvatanja drugoga, vodi u pomenute sukobe. Ljudi, naime, često i nesvesno ulaze u sukob misleći da brane neki svoj interes, ali se mnogo puta ispostavilo da je to u najmanju ruku uzaludno. Nisu rijetki slučajevi da se kulturni nacionalizam preoblikuje u politički, a takvi scenariji se najčešće završavaju sukobom. Takvi sukobi nekad vode i do zahtjeva za stvaranjem nacionalne države određene kulturne grupe. Međutim, ni tu nije kraj tog kompleksnog problema: po principu domino-efekta, lokalni sukob prerasta u internacionalni sukob jer se određene grupe identifikuju sa odgovarajućim grupama iz iste kulture i priskaču im u pomoć. Nisu rijetki slučajevi da se takvi sukobi instrumentalizuju i samo iskoriste za ostvarenje nekih viših ciljeva, kojih pripadnici kulturne grupe nisu ni svjesni. Zato je važna kosmopolitska kultura, odnosno priseban i promišljen odnos koji će voditi do stišavanja eventualnog konflikta, a ne do njegove eskalacije.

Sukob civilizacija je poseban scenario. On je, jasno je, kao i mnoge druge pojave, nastao u loncu straha koji se kuva u Sjedinjenim Američkim Državama. Iako nije nemoguće da do tog sukoba dođe, to je ipak malo vjerovatno. Mada, čini se da neki moćnici više rade na tome da se takav sukob svarno desi nego na sprečavanju da do toga dode. *Zapravo, naše je mišljenje da svijet nije podijeljen na civilizacije, već da je jedna civilizacija podijeljena na više različitih kultura.*

Ljudi različitih kultura žive na mnogim mjestima zajedno ali se na mnogo manje mjesta sukobljavaju. Otuda je zadatak svih ljudi da afirmišu i propagiraju dijalog i toleranciju i da podstiču suživot kako bi dokazali da je kosmopolitska kultura nešto što egzistira. Nažalost, činjenica je da se globalizacijom siromaštva stvara povoljno tlo za razvoj kulturnih sukoba i da su doseljenici u brojnim zemljama koje država nije mogla adekvatno da zbrine i stane u njihovu zaštitu zapravo bure baruta koje lako može da eksplodira i vrati se tim državama kao bumerang. Izgubljeni u krizi koja ih je zadesila, ti ljudi traže izlaz u vjeri – vjerske zajednice su posljednja stanica u kojima nalaze nadu. Religija za njih nije opijum, već vitamin za njihov oslabljeni duhovni organizam. Tako se, na primjer, muslimani masovno okreću islamu kao izvoru nade, identiteta i internacionalne solidarnosti islamskih država. Solidarnost bi, u stvari, trebalo da potraže u državi u kojoj su nastanjeni, a država bi morala da pokazuje i svoj kosmopolitki duh za sve svoje građane, bez obzira na vjeru, naciju, boju kože...

Dok se, s jedne strane, sprovodi *mekdonalizacija* društva, kako to kaže jedan autor, s druge strane upravo snaga te globalizacije i *uniformizacije* povećava prijetnju od nastanka nacionalizma i fundamentalizma. *Šta se dešava, pa kultura ustaje protiv kulture?!* Ljudi ustaju jedni protiv drugih braneći svoje i ne želeći da prihvate tuđe. E, upravo tu se dobro vidi nedostatak kosmopolitske kulture, koja bi bila amortizer: svakome bi priznala njegovo ne ulazeći u sadržaj. Istovremeno, spremna je da vidi i drugačije, i to bez ikakve želje za bilo kakvom dominacijom.

Šta se dešava sa političkom sferom? I tu, prema Pečujliću, postoje dva lika globalizacije, u šta nijesmo ni sumnjali. Jer, da je sve kako treba i da je globalizacija uspjela kao jedan opštedobar proces sigurno je ne bismo ovdje spominjali. Ali stvarnost je ipak drugačija. Od zbacivanja Salazarovog diktatorskog režima u Portugaliji, 1974. godine, broj demokratija u svijetu doživio je meteorski uzlet. Popeo se, vjerovali ili ne, sa 39 na 117 država (L. Diamond, 1996). Naravno, logično je da se uz demokratiju proširuju i ljudska prava, kao njena najveća vrijednost. Naprsto, nastala je neka „glad” za demokratijom i mnoge zemlje su je bukvalno uvele preko noći. Odgovor na pitanje zašto je to tako, sadržan je u činjenici da u svijetu postoji jasno mišljenje da ne živjeti u demokratiji znači živjeti necivilizovano! Taj trend je naravno potekao iz zapadnih zemalja, koje su i afirmisale demokratski talas. Sredinom osamdesetih godina prošlog vijeka SAD napravile su veliki obrt u svojoj politici: prestale su da podržavaju diktature i počele da propagiraju svoj projekat „promocije demokratije”, uz stvaranje mreže nevladinih organizacija koje će ga podržavati. Uporedo s tim tekao je proces formiranja autoritarnih transnacionalnih organizacija, i tako je globalna elita moći pretvorena u faktičkog suverena, u subjekat odlučivanja iznad koga više nema nijedne istance i iznad koga više ne postoji bilo kakva demokratska kontrola. Države se pretvaraju u subjekte koji znače objekat i lokalne izvršioce nadnacionalnih institucija (Pečujlić, 2002: 121–134). Da li je cilj da se na taj način stavi tačka na postojanje suverenih država i dalje nije potpuno jasno, mada sve ide u tom

pravcu. Kosmoplitski stav je da gubitak dijela suvereniteta nije i njegov kraj, već prenošenje na neke više instance, a dobar primjer za to je i koncept Evropske Unije. Takve naddržavne konstrukcije stvaraju jasnu mogućnost novog legitimiteta, suverene upotrebe sile i humanitarnog intervenisanja, ako za tim postoji potreba. Kada bi u unutar tih tvorevina postojala kosmopolitska kultura, umjesto želje za dominacijom, smatramo da bi ih malo ko kritikovao. Upravo zbog tog nedostatka jasno se mora tražiti alternativa, a jedna od mogućih je kosmopolitizam!

Ali šta je sa državom u globalizaciji, kakva je njena pozicija? Budući da se u tom procesu seli ili prenosi njen suverenitet, postavlja se pitanje kakav je njen odgovor. Osim toga, savremena država se nalazi u neprestanom procesu transformacije, i to joj otežava funkcionisanje i uslovjava njenu permanentnu krizu. Ernst Forsthoff, jedan od doajena zapadnonjemačke misli, naslovio je svoje prvo poglavlje u knjizi „Sjećanje na državu“. Danas, četrdeset godina nakon objavlјivanja njegove knjige, mnogo se toga promijenilo, ali je, isto tako, i dosta toga ostalo isto – ponajprije u ljudskoj svijesti. Uprkos jakom i sveobuhvatnom djelovanju globalizacije, država još postoji, još se nije rastvorila. Pod novovjekovnim shvatanjem države podrazumijevaju se spoljašnja suverenost i unutrašnja hijerarhija, ali i jednog i drugog u sadašnje vrijeme ima manje nego ikada ranije. Pored države, danas postoje i novi značajni akteri čija je ukupna moć važna pomena, a to su korporacije i organizacije civilnog društva. Država, dakle, u procesu globalizacije ne djeluje usamljeno, kao neko ko jedini

ima moć da mijenja – ta vremena su prošlost. Ne postoji više jedan centar iz kojeg se donose sve odluke, već naprotiv, postoji više centara, i unutar i izvan zemlje, koji mogu da utiču na njihovo donošenje. Država više nije ni monolitni blok jer se unutar nje suprotstavljaju različita mišljenja i interesи. Poznato je da su nekada u unutrašnjoj politici važili konsenzus i saradnja, ali su ih danas naslijedili upravljanje i državno nametanje. Čini se da globalizacijom želi da se prevaziđe država. Formulacija „majka država” koja istovremeno ukazuje na povjerenje i poštovanje izgleda da pripada vremenu kada se smatralo, barem u kontinentalnim evropskim državama, da će država brinuti o svojim građanima i da ih neće prepustiti okrutnim zakonima tržišta. No, potreba za državom ipak i dalje postoji, i u ovom trenutku to je jedina institucija koja i dalje ima mehanizam da štiti socijalni mir i sigurnost. Još u 19. vijeku industrijalizacija i urbanizacija dovele su do tolikog povećanja rizika po individualni život i životni položaj da su radnici tražili intervenciju države. Pri tome, postojala je izreka da ljudi ništa ne veže za svoju državu ukoliko im ne omogućuje da vlastitom snagom zadovolje svoje minimalne potrebe za prehranom, odjevanjem i stanovanjem. To je prvi prepoznao Bizmark i u njemačko carstvo uveo socijalno pravo.

Staru državu je zamijenila moderna država, za koju je karakteristično da svojim građanima priznaje pravne pozicije. Vladalo je mišljenje da „poredak privrednog mišljenja mora odgovarati načelima pravednosti s ciljem garantovanja života dostojnog čovjeka za sve”. U tim granicama treba obezbijediti privrednu slobodu pojedinca. Međutim, stvorila se

---

struja koja je zastupala mišljenje da se veliki izdaci države u vidu javnih prihoda moraju smanjiti kako bi se državi omogućio brži privredni rast. Smatralo se i da će se građani previše razmaziti zbog dobijanja socijalne pomoći, te da se, stoga, takva pomoć mora ukinuti. No, bez obzira na sve to i na neukročenu snagu naučno-tehnološke revolucije, preobražaja koji je iz osnova izmijenio život, ljudi su i dalje skloni staroj, dobroj državi industrijskog društva. Današnja država se mora suočiti sa nizom izazova, od kojih su neki novi, a neki stari, i za sve te izazove mora da pronađe odgovor. To nije lako jer je njena moć da riješi konkretni problem sve manja, a sve su veći zahtjevi za rješavanjem potreba društva. U doba globalizacije postoje izvanredni uslovi da se taj jaz proširi i preraste u epidemiju globalnih razmjera. Pitanje je koliko će elite imati širine za razumijevanje tog stanja i da li će preovladati kosmopolitska kultura, ako uopšte bude stupila na scenu. Ako je nekome zaista cilj da uruši državu, onda se neminovno postavlja pitanje zbog čega država u ovakvom obliku uopšte i postoji. Ali čini se da cilj globalizacija nije rušenje moderne države, već samo potiranje njene istinske moći. Ako dođete u situaciju da transnacionalne organizacije traže da raspolažete svojim sredstvima onako kako one žele, onda imate problem. Potrebno je da se uspostavi koordinacija između države i naddržavnih institucija i zbog toga treba afirmisati kosmopolitsku kulturu. Ona se nameće kao jedino rješenje jer jasno nudi očuvanje dijaloga i traženje najboljih rješenja. U suprotnom, hiperglobalisti bi uvijek bili na strani naddržavnih organizacija, dok bi skeptici stali na stranu države.

Globalizacija, dakle, proklamuje dva svoja lika: svjetlost i tamu, problem i šansu, rizik i sigurnost, i još mnogo kontrasta. Jasno je da postoje, kako to neki kažu, „četiri jahača apokalipse”: moguće ekološke katastrofe, upotreba hemijskog i biološkog oružja, maligni rast siromaštva u svijetu, sukob civilizacija i globalni terorizam samo su neki od mogućih problema u budućnosti. Odgovori na ta pitanja nijesu u izolaciji ili u antiglobalističkom pokretu, što je u suprotnosti sa našim stavom o kosmopolitskoj kulturi, već treba učiniti pokušaj da se nađe rješenje unutar tog i takvog sistema. Nesmijemo dozvoliti da zavladaju ekstremi na bilo kojoj strani: treba imati osjećaj za novu realnost, koja je tu, ali koja se stalno mijenja i koja samo treba da pokaže put u budućnost. *Globalni poredak koji se rađa nije najbolji ali nudi šansu! Aktuelizacijom i identifikacijom samo nekih od problema koje je izazvala globalizacija želimo jasno da damo do znanja da je za integraciju svijeta potrebno mnogo više od tehničkog napretka i bombardovanja informacija. Potrebno je da se posegne za traženjem načina da se otklone anomalije i da se pruži šansa za neka alternativna rješenja. Jedno od njih je kosmopolitizam, koji ne želimo da doživimo kao politički projekat, već kao kulturu življnja u budućnosti.*

(“*Znanje je podloga morala: čovjek mora znati šta je dobro, pa će i sam biti dobar*”.)

Sokrat

MORAL-POLITIKA KAO USLOV ZA KOSMOPOLITIZAM

To nije želja, to je nužnost! Bila bi to prva formulacija koju možemo dati kad je u pitanju moral-politika ili, bolje rečeno, politika zasnovana na moralu. Malo je neukusno čak i nama, kao mladim i neiskusnim ljudima koji žele da lagano zakorače u svijet politikološke misli, da pričamo o moralu u politici. Mnogi su se potrudili da demonizuju tu riječ, tako da je izgubila smisao. Takođe, mnogi s podsmnjehom gledaju na tu temu u smislu da je pokreću oni koji treba nekog da uče moralu i lijepom ponašanju na političkoj sceni. Međutim, mi to doživljavamo kao nešto što je suštinski važno za našu temu, a smatramo da ima suštinski značaj i za budućnost onih koji se na sve načine trude da izbace i ono malo morala što je eventualno preostalo kad je u pitanju politika. *Moral-politika, bez ikakve sumnje, jeste prava politika i, kao takva, jedina je moguća u kosmopolitskoj viziji svijeta.*

Čine se pokušaji, prema našem mišljenju, da se moral-politika predstavi kao suprotnost antipolitici i apolitici, koja je proizvod savremene politike. Zapravo, to je politika koja želi da

---

se suprotstavi neopravdanoj realpolitici, koja je izostavila moral iz svog djelokruga. Dakle, moral-politika pokušava da shvati politiku kao nešto što se zasniva na opštim etičkim načelima, moralnoj konzistenciji i univerzalnim principima humanističke i libertanske aksiologije. Ona nastaje iz volontarističke želje koja se javila kao posljedica djelovanja savremene politike. Tom tematikom su se bavili brojni autori, a na osnovu njihovih spisa očigledno je da se moral u politici različito doživljavao u različitim epohama. Tako je, na primjer, do završetka Drugog svjetskog rata taj termin tjesno vezan za nacionalnu državu. Naime, moral se u politici iskazivao kroz patriotizam, koji su građani potvrđivali, prije svega, u ratovima u korist svoje domovine. Nakon završetka najvećih svjetskih sukoba, moral-politika je polako počela da dobija neki drugi smisao, a potom je, kako se činilo, usled laganog brisanja nacionalne suverenosti, počela da nestaje, zajedno sa njom, jer se država nacija gubila u globalnim tokovima. Međutim, moral-politika nije nikada u potpunosti iščezla. Danas treba da se vrati, svi mi to osjećamo, ali ipak ne znamo da joj pokažemo put. Dakle, moral-politika je potreba današnjice kao suprotnost negativnom trendu koji je rezultat globalizacije i kao uslov bez čijeg je ispunjenja kosmopolitizam identičan globalizaciji i neoimperijalizmu!

Džon Rols je, na primjer, govorio o mogućnosti za današnju saradnju i savez među liberalnim državama koje je nazvao realnom utopijom. Pod realnom utopijom podrazumijevao je zajednicu sastavljenu od pristojnih liberalnih država koje bi u godinama u kojima dominiraju nepravda, siromaštvo i bijeda, nakon duge istorije u kojoj su se taložili

---

mržnja i zlo, mogle da se ujedne na načelima mira, pravde i istine i zakorače u jednu zaista izvanrednu zajednicu (Rols, 1998). Ovaj kratak sadržaj Rolsove političke misli o realnoj utopiji pominjemo zato što se iz njega jasno vidi želja da se prevlada postojeća politika. Rols, dakle, jasno navodi da moral-politika mora da bude reper za budućnost. Njegov stav da je politika koja se temelji na univerzalnim etičkim načelima realna utopija podržavaju i kosmopoliti, s tim što misle da bi pomoći kosmopolitske kulture u takvu zajednicu mogле da se uključe i države koje nisu liberalne. Njima takođe treba pomoći da se pronađu u svijetu moral-politike.

Esad Zgodić smatra da bi moral-politika bila jasno djelatno kritičko distanciranje od realpolitike, a na osnovu nekih stavova teoretičara međunarodnih odnosa dolazi se do zaključka da bi grupu onih koji mogu da predstavljaju interes moral-politike činili idealisti. Oni polaze od tvrdnje da svijet može da bude idealan i da u njemu mogu da vladaju mir, sloboda i tolerancija, i smatraju da međunarodne subjekte treba posmatrati kao pojedince. Iz toga slijedi da, poput pojedinaca koji posjeduju moral kao svoju duhovnost, međunarodni subjekti treba da se izgrađuju na moralnim načelima. Ti stavovi idu u prilog kosmopolitskoj kulturi i izražavaju nadu da svi međunarodni subjekti mogu da podu putem etike i univerzalnih vrijednosti i da na taj način popločaju put u neki bolji svijet. Jasno je da moral-politika nema ideološku podlogu, da iza sebe nema partije ili države, pa zbog toga dobija smisao neke ikone onih ljudi koji su revoltirani zbog surovosti političke empirije i koji čistotom svoje duše pothranjuju svoje

humanističke ideale. To je prava kosmopolitska kultura! Njoj nisu ni potrebni neki mehanizmi koji bi je lansirali u stvarnost – jednostavno je pokreću osjećanja.

U nastavku ćemo malo zakoračiti i u istoriju i vidjetiti kako se ta ideja laganim ali sigurnim koracima širila u političkoj misli svijeta. Nesumnjivo, moral-politika se prvo pojavila u antičkoj Grčkoj. U tadašnje vrijeme Grci su smatrali da čovjek treba da živi u zajednici sa drugim ljudima, da sila nije političko sredstvo, da je nijema i da nema upotrebnu vrijednost u politici. Djelatan politički život, po njihovom mišljenju, sastoji se u traganju za *opštim dobrom* i za *pravednošću*, za onim što je korisno i vrijedno za cijelu zajednicu. Tadašnji filozofi su to opšte dobro prikazivali na različite načine. Platon je, na primjer, za najviše dobro u idealnoj državi proglašio *pravdu*. Jedina, najviša i ekskluzivna vrlina države bilo je sprovođenje pravde, koja je smatrana opštim načelom reda, pravilnosti, jedinstva i zakonitosti. On je državu podijelio na tri staleža, ali za nas je važnije da je smatrao da je čine tri moći duše: *um, volja i požuda*, a najznačajnije je da je odbacio teoriju žudnje za moći. Naime, smatrao je da je takva žudnja nisckrpnja i da nikad ne dostiže cilj jer stalno želi da se uvećava, da je vječno nemirna i nezasita i da, otuda, ne može da bude osnova države i sklada, harmonije, reda, uma i pravde. *Kod Platona su pravičnost i volja za moć, dvije isključive kategorije*. Moć ne može da bude svrha politike i države jer zbog svoje nezajažljivosti ne dovodi do zadovoljenja, sklada i sloge.

Aristotel svoju moral-politiku temelji na stavu da je svrha života postizanje potpunog blaženog života na osnovu

---

korišćenja sopstvenih moralnih potencijala i da se takav sklad može ostvariti samo unutar države zajednice. Međutim, mi smatramo, s obzirom na savremene globalne tokove, da je takav sklad moguć jedino u globalnoj zajednici. Prema Aristotelu, cilj države nije samo da obezbijedi i unaprijedi fizički život građana nego i moralni život, odnosno da obezbijedi život u skladu s vrlinom, sa opštim dobrom. Kad je u pitanju najbolje uređenje za državu, založio se za koncept prema kojem će građani *živjeti u skladu sa vrlinama*. Na osnovu toga, za Aristotela je najznačajniji zadatak države da moralno vaspita građane za dobar i srećan život, jer samo u državi čovjek može da traži i da nađe život u skladu sa vrlinom. Nakon što je u antičkom dobu uvedena politika, tj. moral-politika, u srednjem vijeku, za vrijeme Makijavelija, došlo je do cijepanja, u metaforičnom smislu, između termina *moral* i *politika*. Habermas je jednom rekao da je jedino zajedničko onoj staroj i ovoj novoj politici – ime. To je sve što je preostalo od stare politike. U svojim uvidima primijetio je da je stara, klasična, Aristotelova filozofija politike postala višestruko strana modernom mišljenju. Habermas smatra da je *politika shvatana kao učenje o dobrom i pravednom životu – da je nastavak etike*. Međutim, osnovni cilj savremene politike je tehnički napredak, pa nije posvetila dovoljno vremena vaspitanju građana, što je bilo veoma značajno u onoj staroj politici. Treća razlika je u tome što se po Aristotelovom shvatanju političke filozofije do spoznaje nije dolazilo samo naukom. Za nju je bilo neophodno nešto više – mudrost i sposobnost djelovanja. U današnjoj politici, a to je počelo od Hobsa, politika se manje-više temelji

---

Sarajevo, BiH

na praktičnoj nauci, tj. na nauci koja dovodi do pravednosti kroz zakone i sporazume. Ako bismo Habermasove uvide preveli koristeći termine koje mi upotrebljavamo, moglo bi se reći da je teorijski i aksiološki proces odvajanja moral-politike od savremene politike započet novovjekovnom socijalnom i političkom filozofijom (Zgodić, 2008: 125–127).

Kad je riječ o moral-politici, treba da se osvrnemo i na teološku sferu da bismo prikazali i kratku kritiku moral-politike. S obzirom na to da se vjerske zajednice u svakom slučaju i teorijski i praktično moraju zalgati za *metafizičku istinu*, nerjetko se dešavalo da drže neku distancu ili da su oprezne prema tom pojmu. Mnogi sveti ratovi (vjerski, krstaški i drugi), ili kako Zgodić na jednom mjestu kaže „nimalo sveti”, vodili su se u ime nadređene istine kao nasilni zločini totalitarnih režima, koji su svoja užasna djela uvijek pravdali nekim načelom istine ili morala. Zsifkovits, katolički sveštenik koji predaje socijalne nauke, kaže na jednom mjestu: „...jer ko odlučuje o tome ko posjeduje istinu? Ne legitimiraju li se time upravo oni samoproglašeni proroci koji polažu pravo na apsolutnu istinu, a u ime svoje istine nameću diktature drugima?” (Zgodić, 2008: 128–130). Na taj način želio je da kaže da se put do istine ne može braniti ideološkim rješenjima, već jasnim, argumentovanim i uvjerljivim dijalogom pomoću kojeg se može ostvariti svoje demokratsko pravo.

Važno je, zbog kosmopolitske kulture prije svega, da skrenemo pažnju na činjenicu da ne postoji nikakva apsolutna istina koja je temelj nekog ideološkog ili teološkog uvida. Stoga moral-politika treba da ide putem stvaranja što kvalitetnijih

uslova za ovozemaljski život ljudi. Putevi spasenja kojima vode vjernike određene religije ostaju pri tome netaknuti, ali se ovozemaljska nedjela ne mogu pravdati spasenjem na nekom drugom mjestu. To je naša kritika zlonamjerne, a nikako ne i one prave i iskrene teološke misli. S druge strane, neke zemlje koje su sve više zašle u nekakve druge okvire ateološke misli stvaraju dobru podlogu za nastanak jedne istinske fabrike laži korišćenjem određenih manira samo u službi svojih ličnih interesa. Poricanjem Boga one vode ka većem nemoralu, i na taj način često izvlače finansijsku korist.

Za sekularnu misao i dalje shvatanje moral-politike izuzetno je važna činjenica da su novovjekovni mislioci zadali snažan udarac moral-politici zato što su smatrali da se nesavršenost ljudske prirode i njena stalna žudnja za moći i za povremenim činjenjem nedjela mogu savladati samo političkom manipulacijom. Znači, napravljena je jasna distanca između religije i politike, i morala i politike. Ali to više ne postoji – to su iluzije za savremenu politiku. Politika, a ne moral, estetika i religija, može da bude medij održanja zajednice i, posebno, njene egzistencije u državnom obliku. Oblikovale su se okolnosti u kojima su se stvarale velike države sa velikim vladarima, koji su skoro hirurški odsjekli moral i religiju, a sačuvli politiku kao umjeće, vještinu i sposobnost upravljanja njima. Sad se postavlja sljedeće pitanje: da li se savremna politika sada, kad se oslobođila stega moralnog dobra i religijske transcendencije, okreće nekom političkom zlu, nekoj politici anarhije i haosa, ili kreće nekom drugom stazom i boljim putem? Prema našem mišljenju moguće su dvije

situacije. Sada kada je politika oslobođena od raznih dogmi i kada je autonomna, služeći se nekim liberalno-demokratskim diskursom zapravo i ne proizvodi političko zlo ili, bolje rečeno, može da ga izbjegne. Tako imamo situaciju da se na osnovu moderne filozofije, političke nauke i prakse razvijaju različiti oblici i modeli spasavanja politike. To su, na primjer, scijentokratski, tehnokratski, meritokratski i slični modeli zasnovani na neoliberalizmu. Ali to kod nas koji propagiramo kosmopolitsku kulturu kao dobru podlogu za koračanje ka globalnoj pravdi izaziva konfuziju. Od čega se tim modelima, koji su proizvod moderne politike, brani politika? Ne brane je, valjda, od eventualne remoralizacije ili reteologizacije ili reestetizacije ili od bilo čega što je takođe dostignuće naše kulture. Dakle, mi smatramo, prema tom konceptu, da savremena politika brani sebe od ljudi. *Tvrdeći da se brani od iracionalizma, koji je nekad postojao, i sama postaje iracionalna.* Nije logično da se branite od nečega što je davno iščezlo, a ni od njegovog mogućeg povratka, jer upravo od nas zavisi kako će se manifestovati – pozitivno ili negativno.

Recimo i to da postoji sekularna orijentacija koja je u službi antropocentrizma ili koja se, bolje rečeno, iza njega krije. Liberalno orijentisano građanstvo, koje je oslobođeno od svih dogmi, našlo se pred raskrsnicom: ili će, otkačeno od nekog transcendentalnog središta kao pouzdanog i neprocjenjivog centra orijentisanja, slijediti u svom dekonstruisanju starog i konstruisanju novog svijeta logiku moderne egzaktne nauke i njene racionalnosti, ili će se, prepusteno heroizmu svoje subjektivne volje, koja je sada potpuno nesputana, te

avanturistički djeluje, odati eksperimentisanju sa svijetom bez krajnje istorijske svrhe ili neke transistorijske istine (Zgodić, 2008: 134–136).

Kad se promoviše u savremenom svijetu, moral-politika postaje ideološka podloga brojnim partijama i drugim entitetima koji žive i djeluju u političkom životu. Često vlastodršci moral-politiku preinače u ideookratiju ili vladavinu u službi života zasnovanu na principima i etici. To kod nas koji želimo da, koliko je to moguće, afirmišemo kosmopolitsku kulturu izaziva sumnju. Savremena politika koristi, često, moral-politiku kao instrument za pridobijanje simpatija na političkom terenu. Ponekad čak i krene putem moral-politike, ali se iza toga uvijek krije marketing, te tako na jedan manipulantski način stvara odbojnost prema savremenoj politici. Naime, postoji radikalna asimetrija između istinske moral-politike i pseudomoral-politike koju često žele da plasiraju na političko tržište. Savremena politika nerijetko uspostavlja suptilne, zavodljive, toksikomatske i simboličke, u stvari parazitske, odnose sa moral-politikom. Upravo to pravilo važi i kad je u pitanju globalizacija, koja se uvijek plasira tako da se teško sagledavaju njene loše posljedice. Kosmopolitska kultura mora biti spremna da uvijek prepozna te zle namjere savremene politike i mora biti usredsrijedena na dostizanje nekih minimalnih kriterija moral-politike. Kao što smo već kazali, moral-politika, kao i kosmopolitika, zapravo je jedna metafizička ili, bolje rečeno, metaetička forma. Moral-politika je nešto što mora da postoji, ali istinski, u svim politikama, u svim ideologijama i u svakoj političkoj praksi. Da smo željeli da

govorimo o moralu u politici sigurno je da se ovaj tekst nikada ne bi ni završio. Kosmopolitska kultura je jasno željela da krene u suprotnom pravcu: da iskreno skrene pažnju na moral i na etiku. U društвima koji doživljavaju političku krizu nužno se dešava i kriza morala, i za to ima bezbroj primjera. Ali, postavlja se pitanje šta je sa društвima koja nijesu ni u političkoj, ni u ekonomskoj krizi. Da li ona imaju krizu morala? Mi mislimo da imaju, i to apsolutno! Bježeći od nekih dogmi, ona su zapravo prihvatali neku drugu dogmu i sada nijesu u mogućnosti da se od nje oslobole. Radeći projekte u kojima su se deklarativno zalagali za jedan drugačiji, bolji svjetski poredak, stizali su samo do očuvanja postojećeg poretkа. Otuda su direktni krivci za brojne krize, koje su, zbog nedostatka njihovog političkog morala, izazivane daleko od njih, u drugim društвima. Očigledno, sve se vrti oko interesa, oko moći, oko novca. Takva politika je bez morala, to je jasno još od antičkih vremena, ali nas brine to što nema kraja toј žudnji. U takvoj situaciji čini se da je Platon, koji je živio prije dva milenijuma, mogao tu istu priču da priča i onda i danas, i bio bi u pravu. Politika nije doživjela nikakav bum, kao na primjer ekonomija. Ona je ostala uronjena u svoju amoralnu strukturu, koja ne ide čak ni u prilog većine, kao što to nalaže globalna pravda, i njome je zadovoljna samo manjina. Kosmopolitska kultura ne želi da izvrne, obrne ili dekonstruiše politiku savremenog svijeta, već samo da uputi jasnу poruku u kojem bi pravcu trebalo da ide politika. *Politika posljednje istine nije kosmopolitska jer je ona za jedne jedno, za druge drugo, ali je politika trenutne i prošle istine zaista kosmopolitska.* Otuda

kosmopolitska kultura ne propagira ni teološku, ni ateološku, ni ideološku, ni nacionalnu, ni partijsku dogmu. Ona ukazuje na činjenicu da u sadašnjici ponestaje morala i, uz to, nadahnuća za budućnost. Sadašnjica ne treba da se žrtvuje za nešto što potencijalno vodi u obećanu budućnost – to je ovaj svijet vodilo samo u sukobe. Moraju sadašnji odnosi da se uspostave na temeljima ljudskosti. U takvim odnosima budućnost će sigurno biti svjetla, dok je u svim ostalim odnosima pod znakom pitanja. Moral-politika treba da se afirmiše kao dio političke kulture; ona ne može da bude izvan nje, kao što je to sada slučaj. Savremenoj političkoj kulturi najviše nedostaje duhovnosti i ljudskosti. Jednom riječju – srce. Zasnovana na principu potrošača i konzumenta, postala je robotska i krajnje rutinska, a sve to ima privid poboljšanja vlastitog interesa.

Takva politička kultura treba neminovno da se promijeni. Neophodno je pronalaženje neke svježije varijante i nove forme. Međutim, nije moguće govoriti o političkoj kulturi ukoliko se pod njom ne podrazumijeva očuvanje etičkih načela. Vrline su se nekada gajile, a sada su najveće vrline moći manipulacije i bolji plasman svojih ideja. Više ne postoji kolektiv, već njegovi dijelovi. Zar politika ne bi trebalo da radi u prilog svih građana, umjesto samo za pojedine grupe i partikularne interese. Kosmopolitska kultura vapi za etikom, vapi za vrijednostima! Pod moral-politikom se podrazumijeva i ono o čemu smo govorili – solidarnost, i ono što nijesmo pominjali – sloboda, jednakost, pravda, istina... Svako zna da nije moguće transformisati politiku bez političke akcije, ali ono

---

što možda ne zna svako jeste činjenica da se kroz kulturu stvara politika. Zapadnjačka kultura je svjesno krenula putem demoralizacije jer na taj način uklanja prepreku za razvoj biznisa i sticanje dobiti. Istok je zaronio u teološku dogmatiku i nije želio da uđe u zapadnjački sistem. Dakle, nije se pronašla sredina, a pod moral-politikom se upravo podrazumijeva sredina. *Dijeleći isti prostor, logično dijelimo iste vrijednosti. One moraju da budu inkorporirane u našu kulturu kako bi kao takve mogle da egzistiraju u političkom životu.* To je jasan put – put kosmopolitske kulture. Nama koji živimo u predjelima koji više pripadaju potrošačkim društvima (bliže Zapadu) nedostaje duhovnosti. To se osjeća na svakom koraku, jer bogatstvo često izaziva stres i brigu. S druge strane, oni koji kipe od duhovnosti, pate od siromaštva. I, opet se nalazimo na sredini.

Globalna pravda za koju se zalažemo – za njenu najavu, za njen konačni početak i njenu prisutnost makar kroz maglu, nedostupna je bez moral-politike, a to važi i za kosmopolitizam. Etika savremenog svijeta je nedovoljna, a priča o traženju novog poretkta (koja se plasira) nije utemeljena. Do morala se ne dolazi rođenjem, on se usvaja godinama. Kosmopolitizam se zalaže za veću edukaciju u vezi s globalnim vrijednostima. Vjerske zajednice, umjesto što pothranjuju neke vojne i političke grupe, moguće bi više pažnje da obrate na edukaciju svojih vjernika, ali ne tako što će propagirati vjeru onako kako odgovara trenutnoj politici, već onako kako Bog nalaže u svetim spisima. Oni ateisti koji smatraju da ih vjera samo zavodi da ne osjete blagodati ovoga svijeta moraju više da porade na svojim osjećanjima i da shvate da su (i pored toga što

misle da su samo materijalna) i duhovna bića. Moral mora da se vrati u politiku. Iako se ne mora vratiti u antičkom obliku, mora postati osnova svake moderne i postmoderne politike, koje će pothranjivati sve humane dimezije svijeta. Država nije jedina zaštitnica etike u društvu – tu ulogu u globalnom društvu preuzimaju globalna zajednica (iako je pitanje da li postoji) i, svakako, kosmopolitska kultura! Jednino takva politika može da bude garancija vedrije sadašnjosti i sigurnije budućnosti! Sve ostalo je oslanjanje na pseudomoral i predstavlja jasnu zbrku u vremenu i prostoru koja nije u službi čovjeka, već ideologija različitih koncepata. Moral je transvremenska, transideološka i transdržavna kategorija. On je stalan, i bez obzira na to što se različito tumači u različitim vremenima uvijek je riječ o moralu i svi znamo šta se pod njim podrazumijeva. Na kraju, ovo nije moralistička priča, priča nekog etičara, ovo je građanska priča koja mora da zaživi i da se provlači kroz društvo. Ako tako ne bude, kosmopolitizam će biti još jedna obmana, a sintagma *globalna pravda* – samo obična fikcija. Ostaje da se vidi da li je savremena politička misao spremila odgovor na to pitanje, jer do tada će rasti nezadovoljstvo i fundamentalizam političkih koncepata, koji se, osim u želji za vlašću, skoro ni u čemu ne podudaraju!

(“Dobro je stvoriti demokratiju za narod, ali postoji još nešto bolje i značajnije: odgojiti narod za demokratiju”!)
Monteske

KOSMOPOLITIZAM UMJESTO GLOBALIZACIJE

Nakon kratkog ali važnog „skoka“ na pitanje morala u politici, raspravu nastavljamo pojašnjnjem pojma *kosmopolitizam*, jer se, što se i iz naslova ovog poglavlja jasno vidi, često smatra alternativom za globalizaciju. Međutim, iz prethodnog poglavlja, koje je služilo da nam razbistri sliku o tome šta je globalizacija uradila za ovaj svjet i kakve su njene posljedice, jasno je da se kosmopolitzam javlja kao neka vrsta drugačije integracije i da je nepojmiljiva njegova veza sa postojećom globalizacijom.

Kosmopolitizam je izuzetno kompleksan pojam, pa ćemo pokušati ga objasnimo na nekoliko načina. *U najelementarnijem moralnom smislu kosmopolitizam znači da svaka ljudska individua ima jednak moralni status, koji crpi iz svojih intrističkih osobina racionalnog moralnog subjekta. Iz te pretpostavke slijedi da svaka individua zavređuje jednakaka prava i jednako uživanje, bez obzira na njenu državu i nacionalnu ili kulturnu pripadnost* (Stupar, 1997).

Kako je u liberalnoj teoriji preovladalo mišljenje da je najbolji zaštitnik navedenih prava država ili, kako to

---

liberali vole da kažu, pravedna država, problem vidimo u tome što bi zbog zaštite na globalnom nivou trebalo imati mnoštvu takvih država, ali i pravednih međunarodnih institucija. *Dakle, kosmopolitizam je, što je i najvažnije u ovom radu, vođen pavdom, i to globalnom pravdom, kao „zvijezdom vodiljom“.* Prema tome, kosmpolitizam se razlikuje od globalizacije upavo kada je riječ o pitanju svih pitanja, a to je pravda! Dok globalizacija suvereno korača i bez ikakvog promišljanja ruši sve barijere koje joj stoje na putu, i dok putem slobodnog tržišta zabija kandže na svakom potencijalnom mjestu za profit, kosmopolitizam pokušava da bude prepreka nepravednom i nejednakom razvoju svijeta.

Ako liberalizam prepoznaje državu kao jedinu zaštitnicu ljudskih prava, onda je logično da kosmopolitizam podrazumjeva stvaranje neke svjetske države koja bi, logično, preuzeila tu ulugu. Kosmopolitizam koji je vođen takvom idejom naziva se *naivni ili klasični kosmopolitizam*. Ideja o takvom kosmopolitizmu daleko je od realizacije jer već postoje brojne etničke, vjerske i rasne grupe koje posjeduju svoje države i, naravno, nisu spremne da se od njih odreknu. Tu je kosmopolitizam uhvaćen u zamku i zbog toga ga prikazuju kao ideju koja nema osnova.

Ideja naivnog kosmopolitizma obrađena je u djelu Imanuela Kanta „Vječiti mir“. Ipak, treba naglasiti da Kant nije rekao da je za postojanje jednog kosmopolitskog svjetskog poretku potrebno da postoji svjetska dražava. Ta činjenica je veoma značajna ako se zna da globalna elita to nudi kao argument za sve negativne trendove koji se javljaju kao

posljedica globalizacije. Kant je smatrao da bi za uspostavljanje jednog takvog poretku trebalo zadovoljiti tri uslova: republikansko građansko uređenje, stupanje država u federaciju mira i sigurnost da će svaki stranac svugdje uživati opšte gostoprимstvo! Smatrao je, takođe, da se takav savez može održavati preko saveza suverenih država. Dakle, čak i naivni kosmopolitizam nudi mogućnost trajnog mira i globalne pravde, ali jedino pod uslovom da postoji visoki moralni odnos svih država. U suprotnom, on ostaje samo puka priča koja ide na ruku tvorcima globalizacije bez pravde, koja je sada na svjetskoj sceni.

Liberalna teorija međunarodnih odnosa predstavlja se kao alternativa realizmu. Na taj način njeni zagovornici žele da pokažu da se može doći do trajnog mira, ali da je za to potrebna ravnoteža sila u politici. Oni vjeruju da je trajan mir moguć ukoliko sve države prihvate sistem univerzalnih prava i obaveza, a da se to može ostvariti zato što će se svijest državnika i građana suočiti sa činjenicom da opstanak čovječanstva zavisi od svjetskog mira. Kosmopolitska komponenta liberalizma sadržana je u definicijama sistema univerzalnih prava i obaveza koja važe za sve narode i sve individue u svijetu, a današnji pandan takvom sistemu sadržan je i u Povelji Ujedinjenih nacija. Glavni problem liberalne teorije kosmopolitizma jeste pitanje do koje mjere takvi sistemi mogu da ograničavaju suverenitet država članica tog saveza. Mi smatramo da se problem podjednako teško može riješiti i kada su u pitanju neliberalne države i kad je riječ o liberalnim državama koje predstavljaju velike i moćne sile, koje koriste svoju ogromnu

diplomatsku moć da bi zadovoljile neki svoj državni interes koji u mnogim slučajevima to uopšte i nije. U takvoj situaciji se kao kosmopolitsko rješenje nameću dvije mogućnost. Jedno rješenje je srednji put, pod kojim se podrazumijeva uvažavanje suverenosti država, ali i istovremeno ograničavanje. To rješenje se može naći u poznim radovima Džona Rolsa, u knjizi „Zakon naroda“. Drugo rješenje uopšte nije vezano za države, već se suverenitet prebacuje na razne institucionalne oblike kao subjekte međunarodnog prava. Te institucije, prema tom modelu, ne bi imale karakteristike države, već bi samo imale autoritet kojim bi mogle da obavežu na nešto.

Budući da je kosmopolitizam vođen pravdom, trebalo bi obratiti pažnju i na neke modele za njeno dostizanje. Tako, na primjer, Džon Rols smatra da se njegova vizija uspostavljanja globalne pravde može ostvariti ukoliko predstavnici ne budu individue, već narodi. Odnosno, procedura i uslovi treba da se odnose na fer odnose među narodima, a ne među osobama u pojedinačnom društvu. Individue u tom slučaju nisu relevantan moralni faktor na osnovu pretpostavke da su nihovi zahtjevi za pravednim principima zadovoljeni na nižem nivou. Da bi se taj model ostvario potrebno je najprije da se definiše narod, a Rols to čini pomoću tri karakteristike: institucionalne, moralne i kulturne. Prema njegovom mišljenju, svaki narod mora da ima pravedno uređenu državu da bi mogao da stupi u komopolitsku zajednicu. Primjetno je da on podržava, makar donekle, postojeći sistem međunarodnih odnosa, svakako uz brojne korekcije, koje nudi, ali i da, isto tako, zanemaruje mogućnost

zloupotrebe, koja postoji na današnjoj političkoj sceni i kojoj pribjegavaju upravo liberalne zemlje (Rols, 1993). U savremenom svijetu i sada postoje institucije koje su formirane radi ostvarenja pravde, ali je njihov rezultat zanemarljiv. I dok se svjetom širi (vidjeti poglavje o globalizaciji) i povećava nejednakost, međunarodne institucije bi i dalje svim silama trebalo da se bore za slobodu i pravo svih ljudi. Da je tako, kosmopolitska priča bi bila suvišna. Stoga su svijetu globalizacije potrebne brojne reformisane agencije i institucije koje će, umjesto karktera *podanika*, imati kosmopolitski karakter. Jer, postavlja se pitanje: *koliko globalizacije čovjek može da podnese?*, a tako glasi i naslov jedne knjige filozofa Rudigera Safranskog. Takode, značajna su i pitanja da li je ovakva globalizacija prihvatljiva i da li su institucije koje pokušavaju da je promovišu demokratske. To su prava kosmopolitska pitanja i odgovori na njih su uslov za kretanje svijeta prema globalnoj pravdi.

Pokušavali smo da nevedemo neke modele kosmopolitizma, što smo mogli da učinimo i na brojne druge načine, ali smatramo da za tim nema nikakve potrebe. Kosmopolitizam je, samim tim što je shvaćen kao pojam koji označava davanje jednakih prava svim ljudima na svijetu, bez obzira na njihove nacionalne, kulturne, etničke, rasne ili bilo koje druge specifičnosti, već na samom početku potpuno drugačiji od globalizacije. I dok globalizacija služi da bi bogati postajali sve bogatiji, kosmopolitizam zahtijeva pravedniju raspodjelu i veću socijalnu jednakost, i tako u nedogled, sa svim kontroverzama koje smo spomenuli.

Kosmopolitizam je riječ koju, prije svega, vezujemo za kulturu, odnosno propagiramo kulturni kosmopolitizam, a upravo u vezi s tim pitanjem, pitanjem kulture, često se gube zdravi pogledi na svijet. Diskurs o globalizaciji svakako je interdisciplinaran, isto kao i diskurs o kosmopolitizmu. Globalizacije je proizvela strah od gubitka identiteta, i to sredstvima politizacije cijelog procesa. S druge strane, ulazak u takozvano *društvo svijeta* ne smijemo shvatiti kao proces globalizacije, jer pod kosmopolitizmom se podrazumijeva jedinstvo u različitosti, što opet *ne znači (prema Beku) ujednačavanje različitih društva, već akumulaciju različitih perspektiva!* Strah od globalizacije takođe znači strah od hegemonije zapadnog modela kulture, ali i od zapadnog modela politke, ekonomije i svega ostalog. *Kosmopolitska ideja je jedna od onih ideja koja, umjesto kulturne borbe i sukoba civilizacija, propagira i podstiče interkulturni dijalog, a on nije moguć pod pretpostavkom homogenih nacionalnih kultura.* Slažemo se da interkultura nije u potpunosti bez problema. Takođe, nećemo ići tako daleko pa da kažemo kako je politička globalizacija usisala kulturu i od interkulture stvorila tek nadomjestak za istinu savremenog svijeta i da je dijalog među kulturama neslavan pokušaj stvaranja iluzije da između civilizacija postoje dobre vibracije. Međutim, kosmopolitizam nastupa kao alternativa globalizacije u skoro svim njenim sferama. Ona je pomogla da počne lavina priče o njemu, i na tome joj kosmopolitizam mora biti zahvalan, ali metodi koje on primjenjuje trebalo bi da budu potpuno drugačiji od onih koje koristi globalizacija, i to u političkom, ekonomskom i

---

kulturnom smislu. Politika kosmopolitizma je politika koja se koordinirana sa svih nivoa – od lokalnog, preko državnog i regionalnog, pa sve do transnacionalnog i svjetskog nivoa. Koordinacija je zasnovana na jednakosti i priznanju svih subjekata, bez mogućnosti hegemonije i bez mogućnosti za neki posebni tretman za neku članicu kosmopolitskog saveza. Globalizacija je u političku sferu unijela samo veću konfuziju u međunarodnim odnosima. Međunarodne institucije su postale taoci moćnih političkih subjekata i imaju više revijalnu, nego istinsku funkciju. Mnogo deregulacije, koja je proizvod broj jedan globalizacije, neprihvatljivo je za kosmopolitsku ideju. Kosmopolitizam nastupa sa stanovništa da je potrebno mnogo više uređenosti kroz povećani broj agencija, koje će imati moći i autoritet da nameću odluke kojima se niko ne favorizuje i koje idu u prilog svima, i to podjednako.

Suvišno je komentarisati ekonomsku sferu jer je o njoj već bilo riječi i navedeni su brojni primjeri koji ukazuju na to koliko je ekomska globalizacija negativno djelovala na globalnu sliku svijeta. Kosmopolitzam nije primarno ekonoski pojam, ali je zainteresovan za tu sferu isključivo zbog poboljšanja kvaliteta života milionima i milionima ljudi širom svijeta. Nasuprot globalizaciji, kosmopolitizam se zalaže za veću zaštitu siromašnih zemalja, pravedniju raspodjelu dobara i podjednako učešće manjih zemalja u ekonomskim međunarodnim institucijama. Do sada su pozicije u tim institucijama (MMF, WB, WTO...) bile zagarantovane najbogatijim zemljama, što je u potpunoj suprotnosti sa globalnom pravdom, a te institucije su i najveći zagovornici

globalizacije. Kao što je sadašnja ekonomska globalizacija oslobođena morala, tako je kosmopolitizam bez njega nezamisliv, što smo i pokazali u prethodnim poglavljima.

Kada je riječ o kulturi (o njoj postoji posebno poglavlje), treba naglasiti da je globalizacija koristi kao moćno sredstvo za ostvarivanje svojih ciljeva a da, pri tom, kultura uopšte toga nije svjesna. Kosmopolitska ideja se odnosi na odbranu istinskih vrijednosti i svih različitosti. Njena humana komponenta može da se sagleda na osnovu vjerovanja da se samo ukoliko se priznaju sve kulture može izbjegći njihovo povlačenje u sebe (među svoje pripadnike) i da treba svom širinom i vrijednostima koje propagiraju da se otvore i ponude svjetu, te da na taj način postanu važna komponenta opšteg razvoja i puta prema globalnoj pravdi.

Vidjeli smo da se kosmopolitizam javlja u više modela, sa više komponenata, i da je svaki od njih suprotan trendu današnje globalizacije. On nije alterglobalistički pokret, on je samo suprotnost realpolitike, čiji je svijet usamljeni talac. *Kosmopolitizam je, po našem mišljenju, proces stvaranja svijesti koji, vođen zvijezdom vodiljom koja se zove pravda, traži mjesto u drugačijoj političkoj zbilji svijeta.* Ta svijest treba da bude nova politička kultura koju smo mi nazvali kosmopolitska kultura i kojoj ćemo posvetiti naredne dijelove rada.

(„U nauci nema širokog druma, do njenih sjajnih vrtova stiže samo onaj koji se, ne strahujući od umora, vere po njenim krševitim stazama“.)

Marks

STRATEGIJE KOSMOPOLITSKE INSTITUCIONALIZACIJE

Sa kosmopolitskog stanovišta mikrokosmos i makrokosmos više se ne mogu posmatrati odvojeno! Nije jednostavno odgovoriti na pitanje šta je to kosmopolitsko stanovište, niti šta je to društvo, porodica, nacija ili zajednica. Kompleksnost tih pojmove izašla je iz okvira jednostavnih shvatanja. Zapravo, ne znamo kako se oni mijesaju i brišu. Najmanja politika i najveća politika, svjetska i lokalna, nalaze se, kao što se to već pokazalo, pred epohom nereda i epohom kriza, pred nepoznatim putem, punim sumnje i skepse. Ta kompleksnost je u tome što mi, jednostavno, ne znamo gdje želimo da živimo. U državi? U Evropi? U svijetu? U svima njima ili samo u nekim od njih? Kosmopolitsko stanovište je, zapravo, jedna od mogućnosti za sagledavanje naše budućnosti. Način na koji možemo da krenemo i strategija koju bi trebalo da slijedimo da bismo izašli iz konfuzije.

Prvo što treba uzeti u obzir kad je riječ o strategiji kosmopolitizma jeste pitanje kako nam neprijatelji mogu

---

postati prijatelji. Šta se pod tim podrazumijeva? To da države, osim saradnje na planu ekonomije, politike i trgovine, moraju da razvijaju i prijateljske odnose. Jer, istorija svake zemlje prosto može da „eksplodira“ od brojnih sukoba u kojima je ta država učestvovala u prošlosti. Tako je manje-više sa svima. *U kosmopolitskoj strategiji ne podrazumijeva se mijenjanje istorije, nego mijenjanje budućnosti.* Svaka istina treba da se kaže, ali i svaka istina treba da se ograniči na jedan period i da se za nju podrazumijeva preuzimanje odgovornosti. Trgovinski odnosi su odnosi nužde, i u njima nije važna ljubav, već profit. Kosmopolite žele da, pored neke koristi, koja normalno slijedi, u međudržavnim odnosima postoji i prijateljstvo koje neće biti utemeljeno na profitu. Slično kao među ljudima, moguće je razvijati i ljubav među državama. Oni stari, a čini se i novi, predstavnici realističke škole međunarodnih odnosa slatko bi se nasmijali toj ideji. Mađutim, iako ideja možda jeste nerealna, nije neutemeljena. Isto onako kako neke države imaju prijateljske veze samo zbog toga što imaju istu religiju, a pri tom nikad nisu imale ništa drugo zajedničko, tako bi i kosmopolite mogle da se ujedinjuju širom svijeta samo zato što posjeduju dobru volju i što posjeduju istu političku kulturu. Opšti cilj je ostvarenje pomirenja među svim državama koje su, eventualno, bile u sukobima – bez pomirenja i pružanja ruke nije jasno kako se može govoriti o trajnom miru. Onima kojima kosmopolitska kultura nije strana i koji doživljavaju i druge ljude kao svoje bližnje to neće biti teško, već će im, naprotiv, biti čast da se pomire sa drugima.

Drugo, prema kosmopolitskoj strategiji predviđen je pokušaj stvaranja civilizacijskog jedinstva. Već je pomenut Hantington, njegova slavna knjiga „Sukob civilizacija” i njegova neslavna najava mogućeg scenarija. Da bi se došlo do većeg razumijevanja među civilizacijama potrebno je da se odustane od njihovog potenciranja, ali se postavlja pitanje: kako? Prema Hantingtonovom mišljenju postoji više civilizacija, što znači još samo jedan vid identifikacije određenih grupa građana. Kosmopolitsko stanovište je, bez ikakve želje za nerazumijevanjem, da je svijet zapravo jedna civilizacija, da ga čini ukupno društveno dostignuće i da unutar njega imamo više kultura. Teško se za nekoga ko živi na Dalekom istoku, u Južnoj Americi ili u Evropi može reći da nije civilizovan i da je dostigao manji ukupni napredak nego neko iz Australije. U svijetu globalizacije kulture se susreću, sukobljavaju i spajaju, ali civilizacija je, čini se – jedna. Makar za one koji su konzumenti savremenog svijeta (šta god da to znači), a takva je ogromna većina ljudi. Prema kosmopolitskoj strategiji, dakle, potrebno je više jedinstva i treba više da se veličaju različitosti. Da nisu sve kulture dale svoj doprinos, sigurno je da ni SAD, Japan ili Italija danas ne bi izgledali tako kako izgledaju. U kosmopolitskoj strategiji nema mjesta za dominaciju jedne države, civilizacije ili bilo čega drugog.

Treće, prema kosmopolitskoj strategiji potrebno je da se skrene pažnja na razvoj svjetskog civilnog društva, koje bi moglo da bude od ogromne pomoći u stvaranju kosmopolitske kulture i predstavlja njen značajan element. Jer, mnogo je veća vjerovatnoća da se ljudi zbliže oko nekog zajedničkog interesa

---

ako u tome ne učestvuju njihove nacionalne vlade. U svijetu civilnog društva postoji mnogo manje formalnosti i mnogo manje taktiziranja kad je u pitanju transnacionalna saradnja nego kada je riječ o nacionalnoj državi. Ljudi uopšte, a pogotovo intelektualci iz raznih oblasti, mogli bi da budu pokretačka snaga za kosmopolitizam. Već danas postoje jasno definisane organizacije koje su postale značajne na međunarodnoj sceni i koje su dale ogroman doprinos rješavanju konkretnih problema. Tako bi moglo da bude i sa kosmopolitskom strategijom i kulturom, koju bi i te kako mogli da propagiraju ljudi iz civilnog sektora. Zapravo, postoji mogućnost stvaranja nekog pokreta koji bi aktuelizovao probleme i nudio rješenja, i kojem bi ljudi pristupali na dobrovoljnoj osnovi. Čini se da civilno društvo, makar kad je kosmopolitizam u pitanju, nudi veću šansu za uspjeh nego kada bi se krenulo u neku drugu vrstu borbe, na primjer u političku borbu. Ljudima je dosta antipolitike i dosta kvazipolitike – od toga su već odavno umorni. Novi, savremeneni, optimistični i realni kosmopolitski vrt može da ukrasi civilno svjetsko društvo.

Četvrto, kosmopolitska strategija bi se razvijala tako što bi dobila veliki prostor u medijima i pomoću edukacije. Pored svijesti o globalnom fenomenu nazvanom informatičko društvo, treba biti svjestan i starog, dobrog fenomena zloupotrebe. U tom slučaju, kosmopolite bi težile što većem korišćenju medija za propagiranje univerzalnih vrijednosti, civilizacijske saradnje i međudržavnog, međuetničkog i međuvjerskog dijaloga, ali i prezentovanju različitih kultura s

---

namjerom da se bolje upoznaju. Medijski prostor bi takođe trebalo da se preobrazi, i to tako da dobije edukativnu komponentu, s naglaskom na veće propagiranje humanizma. Edukacija, s druge strane, može da bude i zasebna oblast u kosmopolitskoj strategiji, ali pošto se u savremenom svjetu najviši stepen edukacije ostvaruje preko sredstava informisanja, ovdje smo ih sveli pod jedan „šešir“. Strategija edukacije bi se razvijala od primarnih oblika pa do svih ostalih, tako da bi se obuhvatili i školski sistemi i razni oblici neformalne edukacije koji bi bili usmjereni na pezentovanje značaja kosmopolitske kulture za budući svjetski progres. Takođe, dio edukacije trebalo bi da se odnosi na identifikovanje i anuliranje zloupotrebe naučnih dostignuća i na njihovo preusmjeravanje na korišćenje za opšte dobro. Znajući da je edukacija najznačajnija sfera ljudskog života i da je bila pokretač svih društvenih promjena, jasno je da ubuduće mora da dobije neku novu dimenziju, a kosmopolitska dimenzija, makar po našem mišljenju, čini vrhunac njenog eventualnog dostignuća. Bez kvalitetne edukacije, naime, globalna pravda je ideja koja nema osnova za promišljanje, a kamoli mogućnosti da zaživi.

Prema čuvenom njemačkom autoru Ulrihu Becku postoji više scenarija za našu budućnost (autor se pretežno bavi Evropom). To su scenariji raspada, scenario stagnacije i scenario kosmopolitizacije (Beck, 2006: 282–283). Ta tri scenarija mogu da posluže da pokažemo kako bi se u njima odvijala naša ideja kosmopolitske kulture i globalne pravde.

U prvom slučaju sve je manje-više jasno. Svaka težnja za bilo kakvim promjenama nabolje bila bi osuđena na propast.

Povratak na staru, dobru državu u već narušenom svijetu (prije svega, resursi), u kojem je prevladao transnacionalni kapital, nemoguć je bez neke velike katasrofe. Takođe, scenarij raspada nudi viziju ponovnog prebrojavanja na one koje će ići sa pobjednikom, sa gubitnikom ili sa onima koji ni sami ne znaju gdje će. Ko bi u ovome bio pobjednik? Oni koji imaju nuklearno naoružanje. Ko bi bio gubitnik? Skoro svi! Ko bi bio neutralan? Niko ili neko ko ni sada nije na karti savremenog svijeta. Scenario raspada je najgore moguće riješenje u budućnosti.

Drugi scenario je scenario stagnacije – ostajanje u poznatom statusu kvo. Šta taj status zapravo znači? Da se prihvati surova realnost i da se ne osmišljava budućnost, već da se na nju čeka više kao na nešto što eventualno dolazi. Gledanje događaja i ne uticanje na njih odlika je, u stvari, ili mrtvih ljudi ili neznanica. Kosmopolitska kultura, jednostavno, ne želi da prihvati savremenu realnost. Ona sagledava sve njene aspekte i želi da ih mijenja. Želi da bude aktivni učesnik u današnjici da bi sjutrašnjica bila što bolja i što izvjesnija. U životu držanje po strani nije odlika velikih igrača. Moramo se boriti za bolje, moramo da uložimo sebe u to. Scenario stagnacije je scenario koji, po nama, ima najviše šansi. I dalje će se sve slično odvijati: i dalje će se neki buniti, a neki propagirati i slaviti svoju politiku, i neće se gotovo ništa dogoditi. Treba svakome da bude jasno da se ovim tempom teško može doći do demokratije i za dva milenijuma. A možda je ipak potrebno da prođu ta dva milenijuma stagnacije da bi se konačno moglo dalje?

Treći scenario je kosmopolitizacija, koja se zasniva na jasnim pretpostavkama da je potrebna dalja integracija svijeta. Evropska unija je za to odličan primjer, još samo kada bi krenula na Istok (Beck, 2006:283). Zašto baš tamo? Zato što tamo žive kulture drugačije od njene, te je to pravi test za kosmopolitske građane Evrope. Ali, naša kosmopolitska strategija nije vezana samo za Evropu, već za sve kontinente. Moramo propagirati jedinstvo, slogu i solidarnost, moramo graditi svjetsko društvo na vrijednostima. Kao što smo već rekli, imamo jasnu sliku današnjice, a kosmopolitizacija nudi i sliku budućnosti. Tu budućnost čine otvorenost, sloboda, pravda, solidarnost, ljubav, mir, sigurnost, blagostanje i sve druge dobre strane čovjekovog života. Nju ne čini američki poredak, ni ruski, ni kineski, već novi svjetski poredak sa jakim nadnacionalnim intitucijama koje neće biti sluge pojedinih država, već sluge čovječanstva na svim njegovim meridijanima i paralelama. *Put ka takvom svijetu mora se stvarati kroz:*

- *jako civilno društvo;*
- *novi model demokratičnosti (postnacionalni);*
- *novi model integracije kroz priznavanje različitosti (a ne kroz njihovo ukidanje) i propagiranje Evrope kao nove političke zajednice koja treba da bude vodič za kosmopolitizam* (Beck, 2006: 196).

U kosmopolitskoj kulturi se ne podrazumijeva stvaranje bilo kakve kosmopolitske države (o čemu je već bilo riječi). Međutim, ne bi bilo loše da se kroz kosmopolitsku strategiju promisli stvaranje jedne političke zajednice. Da bi do toga došlo potrebno je prvo da se vidi kako se može dati legitimitet

---

takvoj zajednici. Nesumnjivo, nju bi trebalo da čine države, ali ne samo države već i članovi civilnog društva, kao i brojni drugi akteri koji nešto znače na globalnom nivou. Ta zajednica ipak nije zamišljena kao neka naddržavna forma (to je za sada nerealno), ali jeste kao proces za koji su se države opredijelile zbog svoje koristi. Osnovni problem je, pri tome, razvoj demokratije među državama. Namjerno naglašavamo među državama jer demokratija, kao jedan oblik društvenog uređenja, nosi sa sobom i ono što zovemo relativnošću. Zapravo, ne može se taj režim sprovesti u svim državama, te stoga ne bi trebalo da se neko isključi samo zbog toga. Pod globalnom pravdom među državama podrazumijeva se otvaranje konstruktivnog dijaloga, kao i to da svaka država bude priznata, da sve imaju jednaku polaznu osnovu i da se međusobno cijene i tretiraju kao jednako važne. *Osim toga, neophodno je da se otklone razni nedostaci, poput rangiranja na zemlje Prvog ili Trećeg svijeta, i da se sve samatraju zemljama jednog svijeta.* Takođe, potrebno je da imaju istu poziciju u transnacionalnim organizacijama i institucijama i da među njima, u institucijama i uopšte postoji demokratska kontrola. Jasno je da demokratizacija međudržavnih odnosa nije jednostavan posao ali je svakako proces koji je započet stvaranjem Ujedinjenih nacija i trebalo bi da se nastavi još kvalitetnije i konstruktivnije. Pod kosmopolitskom demokratizacijom na početku se podrazumijevaju priznavanje i respekt, koji treba da se plasiraju na međunarodnom nivou, a za to je dobar primjer Evropska unija. Domokratizacija međunarodnih odnosa je i

reprezentacija naših lokalnih kapaciteta da bismo mogli da u njima učestvujemo.

Naredni cilj kosmopolitske strategije je intervencija, koja ima ključni značaj za razvoj kosmopolitske svijesti. Iako u našem radu (što će se u nastavku primijetiti) ne želimo da propagiramo kosmopolitizam kao moguću ideologiju, već kao kulturu življenja, ipak postoji potreba za određenom akcijom. Intervencija je značajna iz više razloga: njome se obezbjeđuje da se niko se ne osjeća usamljenim, ostavljenim i nedodirljivim. Propagiranje politike zajedništva i interesovanja za tudiživot, u smislu interesovanja za tude potrebe, značajna je prepostavka kosmopolitskog mišljenja. Pomoć koja sa globalne istanke može da se ponudi nekim lokalnim dijelovima i u rješavanju nekih lokalnih problema doprinosi razvijanju osjećaja da niko nije prepušten sebi i da međunarodna politika o svima vodi računa. Kosmopolitska kultura je spremna da reaguje, solidarisanjem i akcijom, čak i u slučaju sumnje koju kod čovjeka može da izazove njegova država. Jasan primjer za to su nadnacionalne sudske istanke, kao što su međunarodni sudovi za ljudska prava. Ali, oni još nijesu efikasni i još nijesu u stanju da svoju snagu i odlučnost pokažu na terenu. Važno je napraviti određene korekcije kad je u pitanju globalno pravo. Prije svega, nepodnošljivo su dugi vremenski periodi koji su potrebni da bi se riješili određeni predmeti, a sankcije koje slijede iz tih procesa često su samo moralna satisfakcija žrtvama nepravde. Međutim, takve istanke uopšte ne postoje na globalnom nivou i njihovo stvaranje je samo pitanje političke volje, koja takođe ne postoji. *Kosmopolitska kultura sa tim nema problema.*

Berlin, Njemačka

Jednostavno, spremna je da uradi nešto što bi išlo u pravcu razvoja globalnog prava i stvaranja jasnih mogućnosti da globalna pravda i pravo budu dostizni, i to u razumnom roku, a demokratija je najbrže sredstvo za prelazak tog puta..

Pod intervencijom se podrazumjeva i akcija na političkom planu. Aktuelna politička kultura je u fazi prelaska iz globalnih sukoba u neki vid globalnog mira utemeljenog na strahu, a globalni akteri, iako deklarativno traže mir, nijesu uspjeli da postignu značajniji rezultat. Kosmopolitska kultura je kultura pacifizma, mira i blagostanja, a mehanizam njenog ostvarenja je jasan pritisak većine malih i srednjih država, koje su uvijek i bile propagatori mira. U Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija najčešće se male države okreću jednoj jasnoj viziji svijeta i često predvode pacifističku misao u toj ustanovi. Oni najači su više rezervisani kada je riječ o miru, iako se često predstavljaju kao zaštitnici mira i protekcionisti ljudskih prava. Ali stvaranje uslova za eventualno djelovanje radi očuvanja mira mora da se obezbijedi i u vojnoj sferi. Jer, bez obzira na pacifizam za koji se zalažu kosmopolite, čovjek se i dalje lakše „prihvata sjekire nego dijaloga“. Vojne snage bi bile zajedničke i djelovale bi pod nadzorom univerzalnih institucija, a ne pod nadzorom zemalja iz kojih potiču. Samim tim, bile bi podređene globalnom akteru i ne bi zavisile od dobre volje ili interesa država. U kosmopolitskoj strategiji to se nudi samo kao prelazno rješenje, koje će biti most za prelazak na jednu bezvojnu i nemilitantnu vrstu društva.

U kosmopolitskoj strategiji se podrazumjeva i ono što Bek naziva inkluzijom, tj. jedan otvoreni oblik saradnje u

---

stvaranju zajednice bez ekskluziviteta. Kada sve države i akteri civilnog društva ne bi željeli da aktivno učestvuju u kosmopolitskoj zajednici, to ne bi trebalo da bude prepreka da oni koji su za to spremni započnu sa razvojem saradnje (Beck, 2004: 135). Ukratko, namjera kosmopolita nije unaprijed univerzalistička i oni ne traže da svi odjednom učestvuju u akciji. Veoma su fleksibilni po tom pitanju i njihova krajnja zamisao je afirmacija ideje. Svi akteri – od građana, preko zajednica, do država – imali bi svoje mjesto za posmatranje, savjetovanje ili aktivno učestvovanje u kosmopolitskoj zajednici. Ekskluzivnost je nešto što pripada današnjem vremenu, u kojem na čelu Ujedinjenih nacija, Međunarodnog monetarnog fonda i ostalih značajnih institucija uvjek moraju da budu samo veliki igrači. Kosmopolitska zajednica ima drugačiju logiku – logiku inkluzije, koja znači otvorenost za sve i koja ne bi pravila razliku između značajnih i bezznačajnih aktera. *Jednostavno, svi su značajni na svoj način, i bez svih dijelova cjelina nije potpuna!*

Sljedeći cilj kosmopolitske strategije je kontrola. *Kao jedan od osnovnih problema u svjetskoj politici i u njenoj ukupnoj političkoj kulturi postoji jedan istinski sindrom koji se može predstaviti izrekom: „Ne zna se ni ko pije, ni ko plaća”. Međutim, čini se da malo njih pije, a da plaća velika većina.* Kosmopolitska kultura mora da ima veći stepen kontrole, pod kojom se podrazumjeva postojanje specifičnih revizorskih tijela čiji bi rad bio pod nadzorom globalnih institucija. Dakle, u svom radu ta tijela bi bila odgovorne samo globalnim institucijama. Pošto je teško obezbijediti da rad tih revizora

---

podliježe kontroli građana, dobar početak bi bilo osnivanje globalnog parlamenta. Mandat bi dobijao od građana svih država, u njemu bi imali svoje mjesto ljudi iz civilnog sektora, a provodio bi kontrolu nad svim komisijama kojima bi oni davali mandat. Ne smije se desiti situacija poput one u vezi s Protokolom iz Kjota, koji nijesu ratifikovali neki članovi, i da oni koji su najveći zagađivači prirode ne podliježu nikakvim pritiscima, a kamoli nekim sankcijama. Opšte dobro je centralna preokupacija kosmopolitske kulture i kosmopolitske zajednice. Globalna pravda nije moguća ukoliko svako tumači pravdu na svoj način! Ona je moguća samo ako svi zajedno prihvatimo, na osnovu argumenata, da je ta pravda zaista pravda i ako se složimo oko odedenih principa. Bez veće kontrole nije moguće govoriti o demokratskoj globalnoj zajednici, niti o bilom kakvom pomaku kad su u pitanju međunarodna politika i međunarodni odnosi. Kontrola moći je glavna preokupacija u kosmopolitskoj strategiji. Ako postoji moćni centri, oni moraju, za razliku od sadašnje situacije, da budu institucionalizovani i legitimni. Do takve promjene mora da dođe i dobar početak je identifikovanje tog problema.

Strategija kosmopolitskog mišljenja je, zapravo, strategija prevladavanja stavova trenutne politike. Još je Niče, prije skoro sto pedest godina rekao da je potrebno da se prevlada cirkus racjepkanosti država u Evropi. On je tada tražio početak „Velike politike”, a velika politika je, po našem mišljenju, prava, istinska, vanvremenska politika – politika društva, politika čovjeka u službi čovjeka. Jasno je da je danas nemoguće promišljati državnu politiku bez internacinalne

---

politike. Takođe, jasno je da se današnja istina u državi govorи sa nekih mјesta koja se nalaze izvan države. Kosmopolitska strategija je strategija istine. Ako imaju uticaja na našu državу ili zajednicu neki drugi, onda i mi želimo da učestvujemo u tome. Prevladavanje starog, ortodoksnog, nacionalnog mišljenja zaista je mukotrpan posao, ali nije nešto što se ne može ostvariti. *Kosmopolitska misao ne ide protiv države, već u korist države. Kako? Tako što pokušava da objasni državi da više ne može da vodi glavnu riječ u svojoj kući. Ako je tako, a tako jeste, što se jasno moglo vidjeti iz prethodnog teksta, onda neka vodi riječ u zajedničkoj kući. U kući koja treba da bude velika za sve i koja je spremna da istrpi bilo kakav eventualni nestašluk nekog svog člana.*

Ključni argument naše diskusije je potreba za utemeljenjem kosmopolitskog realizma, koji se zasniva na načelu da političko djelovanje i politička nauka postaju slijepi, bez oblika, pojmove i nazora. Centralna težnja je da se prikaže kako je nacionalno stanovište pogrešno i da je kosmopolitsko stanovište prikladno za stvarnost i za djelovanje. To se odnosi i na oblast političkog djelovanja i na sferu političke nauke. *Onoga ko ostane sputan nacionalnim stanovištem kazniće život.* Kosmopolitsko stanovište nije ni optimistično ni pesimistično, već skeptično i samokritično. Njegovo glavno obilježje je je to da je – drugačije. Čak i etnicistički sanjar morao bi da bude kosmopolitski realista (Beck, 2004: 112).

U kosmopolitskoj strategiji, dakle, podrazumjeva se stanovište koje nije ni nacionalno ni internacionalno, već transnacionalno, i koje je u interakciji brojnih aktera civilnog

---

društva, supranacionalnih organizacija i nacionalnih država. U transnacionalnom kontekstu riječ *politika* je riječ koja ima brojne granice u višeznačnom smislu i nacionalne države su najbezbjednije u kosmopolitskoj zajednici. Kosmopolitska strategija je i strategija misli. Pod njom se podrazumijeva, prije svega, realnost nauke (političke) o stvarnosti. A stvarnost je srova ili nije, ali je svakako dobro tlo za jednu novu političku kulturu koja se nameće kao potreba. *Budi realan, traži nemoguće (čuvena parola iz 1968)!* Dalje, kosmopolite, na osnovu svoje strategije, žele političku moć. To *politička moć* zvuči odbojno, ali je zapravo riječ o građanskoj, prirodnoj moći koja zadobija oblik koji se lako koristi za djelovanje u pravcu poboljšanja ukupne političke klime svijeta. *Na kraju, kosmopolitska strategija je strategija pluralizacije političkih granica i njihovog pomjeranja u okvire zdrave ljudske misli. Ta misao je, neprihvatanje bilo kakvog ropstva, već slobode koja je ograničena slobodom drugih ljudi.*

Na kraju, kosmopolitska strategija ima sljedeća osnovna načela:

- *preplitanje spoljašnje i unutrašnje politike u svim oblicima;*
- *obezbjedenje ralacije dobit–dubit za sve aktere i građane kosmopolitske zajednice;*
- *omogućivanje mnogolikosti i različitosti, što otvara put kreativnosti;*
- *regionalnu kosmopolitizaciju;*
- *kosmopolitizaciju prava;*
- *kosmopolitsku globalnu pravdu kao izvor moći* (Beck, 2004).

Pored svega navedenog, pod kosmopolitskom strategijom podrazumjeva se još nešto: otklanjanje svih sumnji u istinitost te namjere. Često se kaže da je kosmopolitska priča zapravo priča za malu djecu koja se često ponavlja, a nikad ne dosadi. Kosmopolitska priča, prema nekim, pričana je i za vrijeme krstaških ratova, i za vrijeme intenzivnih prodora velikih carstava, a neki kažu da je pričana i za vrijeme Adolfa Hitlera i njegove razorne mašinerije smrti. Mi kažemo da je možda pričana, ali su je pričali lažovi. Pričali su je oni koji i danas veoma smjelo pričaju o nečemu, a ne misle tako. *Ovo nije uspavanka, već pjesma za rasanjivanje i za buđenje. Ovo je priča koja zaslužuje mjesto u svakoj relevantnoj raspravi. Ovo je, na kraju, priča upravo protiv onih koji su je do sada zloupotrijebili.* Pod kosmopolitskom strategijom podrazumijeva se i preokupacija pravom slikom svijeta. Nije još jasno koje je rješenje najprihvatljivije, ali to za kosmopolitsku kulturu nije važno. Važno je reći istinu o trenutnoj situaciji i gledati kako se ona može učiniti povoljnijom. Brojne zrele ideje koje su prerastale u ideologije, a poticale su od nemoralnih političara i nemoralnih ljudi potpuno su degradirane i do bilo su drugačiji oblik od onoga u kojem su zamišljene. Tako se desilo i sa komunizmom i sa liberalizmom, a čini se i sa demokratijom. To je upravo i najveći razlog zbog kojeg je kosmopolitska strategija zapravo plan kulturnog djelovanja lišen svih ideologija i svih kvazipolitika, koje ne žele da je sruše, jer ona ne postoji, već uporno pokušavaju da je rekultivišu u svoju korist.

III

KOSMOPOLITSKOM
KULTUROM PREMA
GLOBALNOJ PRAVDI

(„*Ne zaboravimo da civilizacija još uvijek nije kultura“.*)

Masarik

POJAM KOSMOPOLITSKE KULTURE I KULTURNI KOSMOPOLITIZAM

S obzirom na to da je naša tema kosmopolitska kultura, došao je red na to da je malo pojasnimo i ilustrujemo šta ona predstavlja, iako se kroz cijeli tekst provlačio taj termin i na nekim mjestima je možda manje-više bilo jasno njegovo značenje. Kada smo odlučili da naslov rada sadrži ovu sintagmu, željeli smo da čitaoca jednom nejasnom i apstraktnom formulacijom već na početku potaknemo na razmišljanje. Budući da je sam pojam *kultura* izuzetno kompleksan, veoma je komplikovano pojasniti šta je kosmopolitiska kultura, ali ćemo pokušati da elaboriramo šta mi podrazumijevamo pod tim pojmom.

Kultura je riječ iz latinskog jezika i prevodi se kao obrađivanje, njegovanje, gajenje i racionalno razvijanje neke privredne grane. Takođe, kultura znači razvijanje, obrazovanje, usavršavanje, oplemenjivanje i bogaćenje duha. Rasprostranjeno je shvatanje da je kultura u spremi sa etikom, što je naravno tačno, pa se često kaže da je kultura podizanje pojedinca i cjelog društva do stepena da im ideali budu: pravičnost, istinitost, čovječnost i uzajamno poštovanje

---

(Vujaklija). Postoje i brojne druge definicije i objašnjenja tog pojma, ali je to sada za nas manje važno. O kulturi se raspravlja kao o pojavi čiju suštinu čini složeni skup apstrakcija. Ona ukazuje na koncepte o prirodi stvari, principe društvenih organizacija, pravila koja se tiču pravnog ponašanja, ustanovljene navike, i slično. *Kosmopolitska kultura je, prije svega, svjetska kultura, ali samo onaj dio kulture koji afirmaže humanizam i univerzalne vrijednosti!* To je zajednička kultura svih nas. Ukupno uzdizanje svijeta u cijelokupnom moralnom i materijalnom smislu, ukupno dostignuće u životu, prelamanja kroz istoriju, nadogradnja našeg duha, sticanje novih znanja, dostignuća u tehnici itd., sve je to dio naše kulture, kosmopolitska kultura sve to doživljava kao svoje područje. Međutim, smatramo da su sve vrijednosti koje su univerzalne u bilo kojoj grani našeg života – umjetnosti, tehnici, književnosti, nauci..., prvenstveno kosmopolitske. Sve ono što je u službi opšteg dobra i što se prepoznaje kao nešto iznad nacionalnih granica, što je tako reći *svjetska baština*, po nama ima kosmopolitski duh.

Možemo smatrati ukupnim kulturnim dostignućem, pa sam tim i kosmopolitskom kulturom, sve što je nastalo od početka istorije pa sve do danas, od Persije, Egipta, Indije, Kine i Grčke pa sve do savremene civilizacije. Olimpijske igre, brojna djela arhitekture koja širom svijeta posjećuju brojni turisti sa svih meridijana, književna djela koja se podjednako čitaju u svim dijelovima svijeta, brojni slikari čije su slike poznate svugdje u svijetu itd., sve to čini svjetsku kulturu, a samim tim i kosmopolitsku. Uzmimo jedan primjer iz lokalne

---

zajednice: ako neki sportski kolektiv (na primjer šahovski klub) na lokalnom turniru igra pod zaštitom svjetske federacije i po pravilima koja su ista svugdje u svijetu, zar to nije svjetska kultura (Lencker i Boli, 2006: 33)? Kada bismo željeli da se okrenemo u pravcu opšte kulture, sigurno bi nam za to bilo potrebno mnogo vremena. Ali naša tema je ipak pisana sa politološkog stanovišta, potaknuta političkom zbiljom, pa priču treba malo da usmjerimo i prema političkoj kulturi.

Politička kultura je, prije svega, odnos građana prema političkom sistemu i uopšte prema politici, a kosmopolitska kultura je prvenstveno politička kultura koja otvoreno vidi sve ono što se dešava na globalnom planu. To je kultura koja ima krajnju averziju prema slici globalne politike i koja teži da skromno doprinese ostvarenju progresa i boljštika. To je kultura koja izlazi iz nacionalnih granica kada je u pitanju politika. Ona nije antidržavna, naprotiv, i smatra da će ostvarenje globalne pravde učiniti da svaka država dobije trajnu sigurnost a njeni građani kvalitetniji život. Nije ni antikulturalna, u smislu da želi da propagira neku vrstu rekulture na nekom prostoru, već je, prema našem mišljenju, riječ o *kulturnom kosmopolitizmu*. Kulturni kosmopolitizam ne želi da se izgradi kao nešto posebno, već uvijek priznaje *kulturni relativizam* kao nešto prirodno, ali isto tako i kao nešto što integrise, a ne stvara sukobe. Kao što se iz navedenog moglo zaključiti, ona nastupa sa stanovišta uzajmnog poštovanja svih kultura i sa željom da svaka bude jednako zastupljena na globalnom nivou. *Dakle, kosmopolitska kultura se javlja kao tjesno povezana zajednica različitih kultura koje žele u jednakim uslovima da sačuvaju svoju*

---

specifičnost i, s druge strane, daju svoj nemjerljiv doprinos stvaranju demokratije!

Svjedoci smo da neki od mogućih sukoba imaju kulturnu ili civilizacijsku prirodu. Takođe, jasno je da se kulture često shvataju kao entiteti i za nas je neizmjerno važna činjenica da je upravo u vezi s tim pitanjem kosmopolitska kultura – nezaobilazna. U stvari, ona je nezaobilazna ukoliko želi da se izbjegne sukob. Zašto? Zato što takva kultura sve kulture i sve civilizacije doživljava kao svoje, ne želeći, pri tom, nikoga da uslovi da žrtvuje za nešto bilo koju svoju specifičnost. Predstavljajući se kao ukupna svjetska kultura, ona te specifičnosti i različitosti smatra bogatstvom. Na primjer, kada bismo samo na trenutak pogledali u muzeje Pariza, Brisela, Berlina, Rima, Njujorka..., vidjeli bismo da su puni eksponata sa Istoka, počevši od prvih civilizacija pa sve do novije istorije. To je, prema našem mišljenju, jasan argument da ljudi treba sve civilizacije i kulture da smatraju svojim, jer su sve one dio i njihovog nasleđa. Ona je antiksenofobična i garant je nekonfliktnog odnosa među kulturama. Ne treba da se kulture među sobom gledaju kao rivali ili, što se već dešava, da žele jedna drugu da potisnu – moraju toga da se oslobole. Nažalost, određena politička situacija izaziva strahove ili opuštenost, a atmosfera globalne politike ne može se promijeniti bez kosmopolitske kulture.

Globalna politika je najveće zlo i za kulture i za civilizacije jer samo radi profita i partikularnih interesa uništava svjetsku kulturnu baštinu i, što je najgore, ostavlja trajne posljedice. Najnoviji primjer za to je ulazak američke vojske u

---

ostatke Vavilona, koji je jedno od sedam svjetskih čuda, i njegovo veliko skrnavljenje. Čak i da postoji osnov za tako nešto (a svakako ne postoji), to je tipičan primjer varvarstva, a ne borbe za kosmopolitizam. Međutim, činjenica je da neki doživljavaju kulturu kao kulturu kapitalizma ili kao kulturu koja je u službi moćnika (Lencer i Boli, 2006: 58-64). Takva kultura nije svjetska, nije kosmopolitska, i u takvim situacijama se nameće potreba za odgovorom neke dugačije kulture, kulture svih nas, radi očuvanja nečega što ima globalni značaj kad je u pitanju istorija. Bez obzira na državu, rasu, vjeru, pol ili etničku pripadnost, svi moraju da budu jedinstveni oko tih stvari – to je kosmopolitska kultura i to je kulturni kosmopolitizam. Ali, osim toga, svijet muče i neki veći problemi, a nema globalnog odgovora, te stoga pokušavamo da afirmišemo neku novu kulturu kao nužnost novog vremena. Ona je nužna ne samo zbog skrnavljenja kulture već i ljudi, i treba da zaživi i u obliku koji smo nazvali etičkom kulturom. U vezi s tim, podrazumijeva se da ljudi sa svih meridijana, iz svih dijelova svijeta, treba da budu ujedinjeni kada su u pitanju neke univerzalne vrijednosti. Istinitost, čovječnost, pravičnost i ostale vrijednosti nisu nešto što je strogo vezano za određeni prostor, te stoga logično čine kosmopolitsku kulturu. Prije svega, riječ je o ljudskosti i ljudskoj prirodi koja treba da njeguje duhovni život. U tom kontekstu nedopustivo je da, i pored dovoljno resursa i materijalnih sredstava, ljudi pate zbog nedostatka hrane i pića i umiru od gladi. Kultura kosmopolitizma mora da se probudi u svima nama. Ekološke katastrofe i neprimjeren odnos prema prirodi odlika je

---

kosmopolitske nekulture i globalnog nemoralja, ali i brojna druga pitanja ostala su otvorena pred najezdom nekulturnih i neljudskih postupaka.

Ona se, dakle, javlja nužno, i to u svim dijelovima svijeta – u svim državama, gradovima, naseljima... Jer, svi mi dijelimo istu sudbinu i iste vrijednosti. *Znači, potrebno je da afirmišemo ono najbolje u nama. Ono ljudsko, ono prirodno.* Polako, ali sigurno u svijetu se pojavljuju razni pokreti i udruženja koji sve više imaju kulturni, a sve manje politički profil. U tome i jeste šansa ovog svijeta.

Pokušajmo sada polako da apsolviramo ovu santagmu. Nepotrebno je reći da smatramo da je kultura svijeta značajna na više načina. Ne slažemo se sa gledištem da je ona samo glazura, skup poprilično apstraktnih predstava koje su donekle bitne u životu ljudi. Kosmopolitska kultura je, bukvalno rečeno, ukupnost svih kultura i civilizacija za koje se može reći da imaju naddržavni značaj, a takve su sve one koje svoj značaj smatraju konstantnim i sve kulture koje istinski propagiraju humanističke ideje. Na osnovu toga, bilo koja grana kulture koja izlazi iz navedenih granica, bez obzira na to o čemu je riječ, ne spada u pomenutu kulturu. Kada govorimo o kosmopolitskoj političkoj kulturi, pod njom podrazumijevamo odnos prema globalnoj politici, ali samo u slučaju da, vođena idejom globalne pravde, ide u pravcu stvaranja demokratije i globalnog mira. Nije nikako dovoljno samo da se bude učesnik ili da se ima sluha za globalnu politiku, već se mora jasno istaći stav da postojeća politika ne zadovoljava svjetsku populaciju i da kod većine ljudi izaziva frustracije i skepsu kada je u pitanju

budućnost. Dakle, jasno je da je ona usmjerena prema zadovoljstvu, relaksaciji i optimizmu kada je riječ o globalnoj politici. Ta kultura je nešto što već postoji, nešto živo, ali možda još nije ušla u globalnu priču. Ona je velika šansa za svijet zato što nije isključiva, što ne isključuje ni lokalne kulture, ni ideološke zamisli, već ih naprsto integrira. Zapravo, to je ukupna kulturna baština svijeta. Kao takva, jača je od svih mogućih barijera koje su joj postavljale politika, ekonomija ili hegemonističke kvazikulture.

Kosmopolitska kultura nije hegemon, već integrator, zato što želi da svi nadu svoje „mjesto pod suncem”, ali ne suncem koje će da grije samo pojedine države ili regije, već suncem koje podjednako, istim intenzitetom i voljom, grije i istok i zapad, i sjever i jug, i Aziju i Afriku, i crnce i bijelce, i muslimane i hrišćane, i Kineze i Kenijce, i sve ostale subjekte na svijetu! Centar njenog interesovanja su čovjek i njegova svijetla budućnost! To zvuči nestvarno, ali upravo od našeg daljeg odnosa prema globalnim izazovima zavisi da li će to „kosmopolitsko sunce” ikada zasijati. Važno je samo znati da ona postoji i da je po jedan njen dio u svima nama kao dio našeg nasledja i naše prirode!

(“Mnogo toga što se može nazvati ideologijom,
samo je prorušena mržnja ili prorušena ljubav za moć”.)
Rasel

KOSMOPOLITIZAM KAO KULTURA, NE KAO IDEOLOGIJA

Nazire se iz naslov rada da se kosmopolitskom kulturom može doći do demokratije koja bi kasnije vodila ka većoj globalnoj pravdi, ali tako nešto treba argumentovati. Čini se malo naivno i komplikovano da u svijetu postojećih političkih kultura i postojećih obrazaca ponašanja neko smjelo nudi viziju kosmopolitske kulture. To čak pomalo zvuči i sektaški, kao da se neka grupa kritičara savremenog društva okupila radi propagiranja nekih ideja. Ali nije tako. *Kosmopolitska kultura postoji u svima nama, ona je ono dobro u nama, naš osjećaj, naš duhovni svijet po kojem se razlikujeno od robota. Zapravo, ona nas čini članovima racionalne društvene zajednice!* Možda je to tačno, a možda i nije, ali čini se ipak da je ispravnija tvrdnja da eventualna pojava kosmopolitske namjere ima veće šanse za uspjeh kao kulturna nego kao ideološka namjera.

Velike ideje evropske moderne – nacionalizam, komunizam, socijalizam, ali i neoliberalizam – potrošene su (Beck, 2004: 23)! Tako veliki njemački autor Bek, kritičar i

---

fenomenolog savremenog doba, započinje jednu svoju raspravu. Po njemu, sljedeća velika ideja je samo kritični kosmopolitizam, koji bi trebalo da bude predvodnik nove ideje u 21. vijeku. Međutim, ne možemo, a da ne primijetimo da autor kaže: *idejd!* On ne kaže ideologija, možda na nju misli, ali bilo bi neozbiljno da to tako tumačimo. Ideja se od ideologije najčešće razlikuje po jednome – po akciji. Naime, akcija je ključ da jedna ideja pređe u ideologiju, odnosno da se za jednu ideju počne jasno boriti na politički ili neki drugi način. *Nama, međutim, kosmopolitizam izgleda bliži kulturi i načinu življenja nego ideologija!*

Zašto mi tako mislimo? Jednostavno zato što različite političke ideologije mogu lako da se izjednače sa kosmopolitskom kulturom. Neki su konzervativci kosmopolite, i uz to su i religiozni, drugi su svjetovnjaci sa socijalističkim sklonostima... Preko hrišćanskog kosmopolitizma, koji je star koliko i stapanje sa Rimskom imperijom, stoicizam je postao dominantna oblikovana sila u hrišćanskoj etici. Objasnjavali smo kosmopolitsku namjeru hrišćanstva u doba kada se pravda dostizala mačem, no to je bila ideologija crkve koja je u pozadini imala kosmopolitsku kulturu u dosta izobličenom obliku, što nije predmet naše rasprave. Ali, postavlja se pitanje šta je, na primjer, sa ljudima koji su liberali, iako nije lako biti liberal i prilagoditi se kosmopolitkoj kulturi. Međutim, kada pomenemo liberalizam pomislimo da je to, zapravo, ideologija slobodnog izbora i čini se da se tu sve dobro uklapa sa kosmopolitizmom. Pod liberalizmom se takođe podrazumijeva isticanje prava pojedinca na višem nivou od kolektivnih prava

---

(Nusbaum, 1999: 29–38), pa su u čestim sukobima između države i pojedinca liberali na strani pojedinca, što navodi na pomisao da su preokupirani njegovom slobodom unutar svoje države. Kosmopolitizam se razlikuje od liberalizma upravo u tome! Kosmopolitski izazov liberalizmu počinje tvrdnjom da su liberali preokupirani moralom unutar nacionalne države. U „Teoriji pravde“ Džona Rolsa, s kojom je počelo moderno preformulisanje filozofskog liberalizma, ostavljeno je rješavanje pitanja međunarodne moralnosti za neko drugo vrijeme, pa je profesionalna politička filozofija danas okupirana problemom na koji način da se Rolsova slika razvije u međunarodnom smjeru (Rols, 1998). Za takav redoslijed prioriteta kosmopoliti su skloni da tvrde da je potpuno pogrešan.

Potpuno je u redu, prema kosmopolitskoj kulturi, kada se govori u prilog liberalizmu ili borbi za liberalizam u vlastitoj zemlji. Međutim, za kosmopolitsku kulturu nastaje problem ukoliko jedna liberalna zemlja u svojim međunarodnim djelatnostima podržava ili čak toleriše neliberalne režime na drugim mjestima jer smatra da mnogo griješi zato što ne čini dovoljno da bi zaštitala ljudske živote i da dovoljno ne cijeni ljudska bića (Nusbaum, 1999: 33). Liberali smatraju da je očigledno da smo svi „stvoreni jednaki“, a onda, kao da ih smjesta obuzme traganje za ljudskim pravima u svojoj sredini, zaboravljaju (što je centralna kritika kosmopolitizma) da su ta njihova prava i prava ljudi koji su stranci. Svakako, ova primjedba je prije upućena praksi liberalizma, nego li teoriji. U srcu liberalne slike čovječanstva nalazi se ideja jednakog dostojanstva svih ljudi: liberalizam raste uporedo sa sviješću o

neadekvatnosti starije slike, u kojoj je dostojanstvo bilo u posjedu elita. Nije svako predmoderno društvo pretvorilo svoju elitu u nasljednu, što bi potvrdili evnusi koji su vodili Osmansko carstvo. Ali tek u modernom dobu nastala je ideja da svako od nas stupa u život s jednakim pravom na poštovanje. To pravo možda može da se izgubi zbog rđavog ponašanja, ali ono nam inače pripada cijelog života. Ideja jednakog dostojanstva može, prije svega, da se poveže sa demokratičnošću, pa se čini da liberalizam i kosmopolitizam imaju mnogo zajedničkog. Razlikuju se po tome što liberali naglašavaju slobodu samo za svoju državu i svoju naciju. Ipak, to je korisno jer pokazuje da kod njih izgleda postoji ta ideja, ali nisu dužni da je primjenjuju. Kosmopolitska kultura je zastupljena kod liberala, ali ne samo kod njih već i u drugim, različitim ideologijama.

Komunitarci se takođe zalažu za slobodnu i demokratku zajednicu, ali kao i liberali stavljaju akcenat pretežno na svoju državu. Oni su pokušali da uče da je ipak patriotizam jedna od najvećih vrijednosti jer se izaziva isključivo osjećanjima (Apaja, 1999). Tačno je da kroz čovjeka struji nešto kad sluša svoju nacionalnu himnu ili kada vidi kako njegova država postiže neki prestižni uspjeh, i da se osjeća manje lagodno kad odigra neku sramnu ulogu u nekom ratu ili doživi blamažu na nekom sportskom takmičenju. Na prvi pogled izgleda da kosmopolitska kultura ima i zajedničkog i suprotnog sa komunitarcima. Jer, pod kosmopolitskom kulturom se zaista podrazumijevaju osjećanja i kultura življenja. Ona ne ide u pravcu negiranja nacionalnih osjećanja radi

---

osjećanja za cijeli svijet. *Poštjući sebe, poštujem i drugoga – to je prava poruka kosmopolitske kulture.* Komunitarci imaju običaj da kažu da je potpuno suludo očekivanje da neki pripadnik određene države štiti nečija prava više nego svoja (Nusbaum, 1999: 35). Takođe, bave se moralnim dilemama i pitaju, sasvim nepotrebno, da li bi neko prije pomogao svojoj porodici ili svome prijatelju. Naš stav je da kosmopolitizam nije ideologija i da ne propagira da se prvo pomogne jednom ili drugom: važno je da se pomogne onome kome se može pomoći! Ali, čak i ako nemamo mogućnost da nekome pomognemo, možemo da se solidarišemo sa njegovom mukom.

Već smo pominjali neoliberalizam, dominantnu ideologiju početkom ovog stoljeća, ali bilo bi nam potrebno veoma mnogo prostora ako bismo se bavili svim njegovim nemarnostima, svjesnim ili nesvjesnim, i razlikama ili sličnostima sa kosmopolitizmom. Neoliberalna ideologija je, na prvi pogled, bila ponuđena kao jedna zaista zrela ideologija koja propagira ukidanje svih mogućih trgovinskih granica i stvaranje jasne pretpostavke za globalnu saradnju među državama. Čini se da je na početku ta namjera zaista bila kosmopolitska i da su se, prvenstveno preko ekonomске saradnje, mogle ostvariti i brojne druge saradnje na međunarodnom planu. Ali, baš zbog toga što mu je nedostajalo kosmopolitske kulture, neoliberalizam je ostao samo još jedna ideologija čija je teorija doživjela metamorfozu u praksi. Da nije bilo tako, kosmopolitizam bi priznao neoliberalizam kao ideologiju budućnosti. Šta se zapravo desilo? Pored brojnih autora koji su to objašnjavali, opredijelili smo se za hrvatskog autora Slavka

Kulića, koji je u svojoj knjizi „Neoliberalizam kao socijaldarvinizam” jasno objasnio šta se desilo, te čemo prikazati samo neke momente i vidjeti zašto kosmopolitizam nije ideologija, već kultura.

Filozofija neoliberalne misli je filozofija sa ekonomijom nasilja. To je filozofija koja, za razliku od kosmopolitizma, ne traži uključivanje morala. Etički kriteriji kojima se služi neoliberalizam u suštinu i ne postoje, i to je jedna od bitnih razlika između kosmopolitske kulture i neoliberalne ideologije. *Filozofija neoliberalne misli, tjerana fenomenom „više-brže” i radi „brže-više”, izostavlja etičke kriterije jer preferira kulturni mem profita, što ljudsku vrstu zarobljava u trouglu animalne civilizacije (rašcovjećenja) i onemogućava u očovjećenju tj. u uključivanju kulturnog mema morala, odnosno etičkih principa* (Kulić, 2004: 51). Kosmopolitska kultura, suprotno tome, propagira moralna i etička načela kao legitimaciju ljudskosti. Neoliberalna ideologija traži ekonomiju nasilja, darvinističko poduzentništvo i darvinistički menadžment. To su voljni izvršioci kasino-kapitalizma i nalaze se iznad kapitalističkih institucija (berzi i akcija); o tome brinu kardinali neoliberalne misli, novi nobelovci u svim poljima neoliberalne doktrine. Oni su uspjeli da povežu psihološke i tržišne mehanizme u ostvarenju dobiti, zloupotrebljavajći slabosti današnjeg čovjeka i njegove porive za opstankom i preživljavanjem.

Kardinali neoliberalne ideologije nesumnjivo mogu da budu i kosmopolite, ali njima očito nedostaje kulturni element, koji uslovjava sam prelazak od neljudskog ka ljudskom. Očigledno je da neoliberali imaju svoju viziju

---

Jerusalem

novih kultura, kao što su potrošačka kultura ili homogena kultura ukusa, koje su izražene kroz neke forme kao što su *hollywood* ili nešto slično. Kosmopolitska kultura to poštuje, ali ipak ide dalje, i naprijed i nazad, ne zaboravljujući neke istorijske vrijednosti, čuvajući tradiciju i poštujući Platonovu misao o lijepome kao lijepome u svim vremenima. Izgleda da je to jasan nedostatak neoliberalizma, koji nikako ne može ići ruku pod ruku sa kosmopolitizmom.

Neoliberalna misao se zasniva, u politici, ekonomiji, pravu itd., na protestantskom shvatanju svijeta, na amoralnosti sa otvorenom temporalnošću, na antropocentričnom sistemu vrijednosti, na hijerarhijskom rasporedu moći prema kriteriju prava jačega i moćnijega, na scijentističko-tehnološko-tehničkoj konstrukciji održavanja života, na diferenciranom i homogenom (nasilnom) rastu i na ekonomiji nasilja s biocidnim tehnologijama. Nasilje nad životom i prirodom proizilazi iz naravi političke ekonomije, jer je narav savremene politike i ekonomije nasilje, a ne briga za opstanak i razvitak života (Kulić, 2004: 65–71).

Kosmopolitska kultura nema ideju o nekakvoj transformaciji te misli – to bi bio ideoški pristup. Ona nije protiv vizije i prezentovanja stvarne i praktične neoliberalne ideologije kao moguće ideologije i jasne afirmacije njenih dobrih ideja, ali je i za jasnu kritiku svaga onoga što nije u prilog opštem ljudskom progresu i zdravoj ljudskoj misli. Neoliberali se sigurno najviše kriju iza kosmopolitske ideje, propagirajući svjetske gigante kao zaštinike svijeta i moguće aktere koji će donijeti blagostanje na svim mjestima gdje se

probije njihov kapital. To ima smisla, ali je nekulturno. Nedostaju im još mnogo kulture i kultura razumijevanja svih onih koji ne misle isto i svih onih koji misle drugačije. Previše su ekskluzivni i zbog toga mogu da budu ideoazi kosmopolitizma, ali ne mogu da budu kulturni vodiči kosmopolitizma. Dok god je u ponudi nešto što mora biti takvo, to nije u saglasnosti sa kosmopolitskom kulturom.

Neoliberalizam je zloupotrijebio Darwinovu teoriju evolucije, tj. prirodno odabiranje, kao ideološki dokaz za elitističke i segregacijske ideologije, stvarajući pravo jačega, izostavljajući etiku i ljudskost na naturalističkoj logici, stvarajući kulturnik mem ideološke, kulturne, ekonomске, pravne i socijalne indoktrinacije i političke i ekonomске kolonizacije svijeta, pravdajući racionalizaciju ropsstva, kolonijalizma itd. izostavljanjem etike i etičkih principa iz tumačenja prirodnog odabiranja neoliberalne misli i škola. Darwinizam je kao neodarwinizam postao uporište represivnih i diskriminacionih doktrina, političkih i ekonomskih rezimana derivatu selekcionističke etike, etike neoliberalnog mema i njegove diseminacije putem procesa edukacije (Kulić, 2004). Jasno je da je ovo prikaz negativne strane jedne ideologije koja zavrđejuje posebnu pažnju i koju treba posebno opisati jer je dominantna. Naravno, ona ima i pozitivnih strana: na mnogim mjestima je omogućila saradnju, komunikaciju i poznanstva. Uradila je mnogo u upoznavanju raznih kultura i nepoznatih dijelova svijeta. Ona je pokrenula globalizaciju, odnosno dala joj je ubrzanje, i kao što se iz drugog dijela teksta moglo vidjeti upravo nam ona nudi šansu. Međutim, htjeli mi to da

priznamo ili ne, ideologija je ideologija. Zbog toga se kosmopolitskoj kulturi nameće ozbiljan problem: pitanje kako da pomiri ideologije, jer sve one imaju pozitivnih karakteristika. Za razliku od njih, kosmopolitska kultura je kultura pomirenja, pa je zbog toga ne treba shvatiti kao ideologiju. Ona nema planiranu akciju, već traži da je pokrene zdrav razum, koji će se probuditi na mnogim mjestima.

Ideologija koja preovladava u nužnom je sukobu sa onom koja je do tada bila dominatna. Takva situacija je nastala i poslije Drugog svjetskog rata: ideološka podjela svijeta na liberalno-demokratski zapad i na socijalistički istok. Iz oba tabora su se mogle čuti najozbiljnije optužbe protiv onih drugih. Međusobni verbalni sukobi su zamalo prerasli u fizički sukob. To je bio sukob ideologija, sukob mišljenja i sukob u kojem su „gvozdenom zavjesom”, koja je spuštena prije početka predstave, suprotstavljene strane držane na distanci. Političke elite su propagirale svoju ideologiju, mijenjale su svoje sisteme doktrina i učile djecu da su iza zavjese neki zlikovci kojih se treba čuvati. Jedni su u školama učili djecu liberalnoj misli Džona Loka i ostalih, a drugi su izučavali Marksа, velikog teoretičara i autora „Komunističkog manifesta”. Bilo je to grozno vrijeme, ali je ipak nakon pada Berlinskog zida, 1989. godine, došlo do veće saradnje između ta dva tabora koja se posljednjih godina čini i sasvim zadovoljavajućom. Tačno je da je prevladala liberalno-demokratska ideologija, ali se ljudi iz nekadašnjeg Istočnog bloka ponekad prisjećaju, a u posljednje vrijeme sve češće, nekih značajnih prednosti koje je nudio onaj ozloglašeni prethodni sistem. Kažu da su se tada više poštovala

prava radnika, da su u životu imali manje stresa i više vremena za odmor itd. Šta se zapravo desilo? Oni sa Istoka su prihvatali zapadnjačku političku kulturu, demokratski sistem vlasti, vladavinu prava, pluralistički izborni sistem i još mnogo toga. Odjedanput se izokrenula slika onog zlobnog Zapada koji je htio na sve načine da uruši sve vrijednosti Istoka. Bukvalno se srušio veliki mit o Istoku kao jedinom svijetu. Za razliku od njih, Zapad nije prihvatio istočnjačku političku kulturu (jer je to uradio mnogo ranije), već je počeo da shvata da i na Istoku postoje neke vrijednosti. Tako su čuvenog Karla Marks-a, koji se i dalje izučava na veoma malo univerziteta na Zapadu, eminentni stručnjaci sa jedne i druge strane zvanično posthumno proglašili za najvećeg mislioca milenijuma. Možda je do toga došlo zato što potiče sa Zapada, ali je svakako obilježen kao ikona istočnjačke poličke misli. Na taj način, i na mnoge druge, srušen je mit o Istoku. Odjednom je postalo jasno da i тамо žive ljudi koji možda imaju drugačiju kulturu, ali su veoma slični onima sa Zapada. Pa to je i budali jasno! Ljudi su i jedni i drugi! Možda je to zaista jasno budali, ali očigledno nije bilo jasno onima koji su bili propagatori ideologija. *Ideologija je iskrivila sliku svijeta. Marks je više nego jasan kad kaže da je ideologija „lažna slika o svijetu”, da je to isto, nastavlja Marks, kao kad se posmatra svijet kroz naočare različitih boja – naravno da se vidi na različite načine!*

Ljudi su natjerani da pogrešno vide ili, jednostavno, tako dobrovoljno gledaju, a sve je to zapravo samo jedna vizija svijeta. Kosmopolitska kultura teško može da učini nešto u vezi sa sklanjanjem tih naočara, ali može, s druge strane, jasno da

---

kaže da se ni kroz jedne od njih ne vidi prava slika i da se ona može razbistriti kroz dijalog i kroz poznanstvo. To je smisao kosmopolitke kulture, a čini se da je to i smisao demokratije. Ona je, kako smo već rekli, transnacionalna, transteritorijalna, transreligijska i transkulturna, ali nismo rekli i da je *transideološka kultura!*

Kosmopolitska kultura prevazilazi sve ideologije, a ostaje u njima. Kako? Tako što je otvorena za sve: za pripadnike liberalne, neoliberalne (njima smo se najviše bavili jer su najdominantnije), socijaldemokratske, socijalističke, konzervativne, ekološke i mnogih drugih ideologija, i na taj način ih prevazilazi. Istovremeno ostaje u njima jer želi da iskoristi i prihvati sve njihove dobre strane i njihove dobre zamisli, koje ne negira. Želi da promoviše sve njihove vrijednosti, da ih nudi! Po tome je kosmopolitska zamisao zapravo kulturna, a ne ideoška zamisao. Možda je to kultura koja je još u magli, koju još nijesmo spoznali zbog konfuziji naše misli, ali je ona nešto što u nama mora da bude prisutno. Mora da bude dio nas jer smo mi dio čovječanstva i, što je najvažnije, tvorci svih kultura. Kosmopolitska kultura ima globalni značaj isto kao umjetničko djelo koje je cijenjeno u globalnim razmjerama (na primjer, Pikasova djela). Međutim, umjetničko djelo ima autra i zemlju porijekla, a kosmopolitska kultura nema. *Samo se ideologija rađa na jednom mjestu, pod uticajem određenih ljudi, dok je kosmopolitska kultura prisutna u svima nama, samo je pitanje koliko je konzumiramo.* Ona nema tvorca – njen tvorac je ljudska priroda. Zbog same čovjekove

prirode, koja pored materijalnog ima i duhovni element, podrazumijeva se postojanje te kulture.

Nema političke borbe za kosmopolitsku kulturu ni kroz izbore, ni kroz druge načine političkog djelovanja. Za nju se moramo izboriti kulturom! Kultura je ono što nas povezuje, što nam daje nadahnuće. Globalna kultura sa svih meridijana, iz svih dijelova svijeta, kojoj su davali doprinos svi ljudi hiljadama godina – kroz knjige, slike, muziku, religiju, arhitekturu, pronalaske, filozofiju, književnost..., zapravo daje legitimitet kosmopolitskoj misli. Samo ono što je stalno i besmrtno i što svakim danom sve više i više vrijedi može da bude osnova za kosmopolitizam. Sve ono što je prolazno, što je vrijedno samo u jednom vremenu, nije kosmopolitizam. *Kosmopolitizam nije ideologija jer kosmopolite mogu da budu svi ljudi – poklonici najrazličitijih ideologija, već način i kultura življenja!*

(“*Nalazeći se sam svuda i u svemu, mudrac grli cijeli svijet u osjećanju duboke i bezgranične ljubavi*”.)

Arnold

U IME IDENTITETA

U priči o kosmopolitskoj kulturi i globalnoj pravdi ne može se zaobići već poznata i mnogo puta ispričana priča o identitetu. Riječ *identitet* prevodi se kao *istovjetnost samome sebi*, i to je dodatni podstrek što tu priču pokušavamo da inkorporiramo u ovom djelu. Treba vidjeti koliko smo uistinu istovjetni sami sebi, koliko smo zaista ljudi! Istovremeno, identitet je sredstvo opšte političke manipulacije (možda i njeno najače sredstvo), pa pitanje identiteta zavrijeduje najviše pažnje u svim političkim pričama. Možda je u svemu tome sadržano pitanje: zar zaista ne znamo ko smo i šta smo?, budući da neprestano tražimo identitet!

Pitanje identiteta je tema za etnologe, a mi ćemo samo pokušati da na neki način pojasnimo svoju tezu da jesmo kosmopoliti i da taj identitet (kosmopolitski) nije u suprotnosti sa bilo kojim drugim identitetom. U vezi s tim, obratićemo pažnju na pitanje nacionalnog identiteta, što je goruća tema i kada je u pitanju kosmopolitska kultura. Ne postoji potreba, po našem mišljenju, da dokazujemo da se pod kosmopolitskim identitetom ne podrazumijevaju isključenje ili negacija bilo

kojeg drugog identiteta – to je već svima jasno. Ali, s druge strane, smatramo značajnim prikazivanje dviju najpoznatijih teorija nacije – primordijalne i modernističke teorije, kako bismo pokazali da su one u koegzistenciji, a ne u sukobu sa kosmopolitizmom. Zašto je to značajno? Zato što se upravo na nacionalnom pitanju, manje-više, grade i ruše sve zrelijе političke ideje, a sve su ili iznikle ili se naslanjaju na nacionalni osjećaj i nacionalni identitet.

Primordijalistička škola o naciji i nacionalizmu temelji se na istorijskoj vezi ljudi i tla ili, kako vole da kažu oni malo okoreliji primordijalisti – krvi i tla. Prema toj teoriji, postoji čvrsta veza između ljudi koji žive na nekom području i teritorije na kojoj žive. Poklonici te teorije smatraju da nacionalizam ima porijeklo iz starih oblika ili dubljih slojeva grupnog identiteta. Izraz *primordijalno* znači prvobitno, izvorno, prirodno, primarno, bitno i nepromjenljivo, ili predmet odanosti i posvećenosti. Jedan od brojnih autora koji su se bavili proučavanjem primordijalne teorije je i Kliford Gerc, koji je pokušao da uvede izraz *građanska vezanost* koji se, na neki način, dovodio u vezu sa postkolonijalnim društvima, u koja je uveden radi slabljenja primordijalnih veza. Ipak, po Gercovom mišljenju, primordijalne veze su mnogo jače u svakom društvu, a dovodio ih je u vezu, prije svega, sa pretpostavljenim krvnim srodstvom, rasom, jezikom, pokrajinom, religijom... Gerc smatra i da je svođenje primordijalnih osjećaja na građanski poredak otežano zbog činjenice da politička modernizacija u početku ne stišava takve osjećaje, već ih pojačava (Geertz, 1973: 151–157).

U nastavku ćemo navesti još nekoliko teorija kojima se brani primordijalna misao. Pierre van den Berghe, na pitanje zbog čega etnička solidarnost odnosi prevagu nad drugim oblicima društvene solidarnosti, pokušava da nađe odgovor u biološkim osnovama društvenosti koje čine najdublju srodničku vezu. Po njemu je etničnost prošireno srodstvo i izvire iz ljudskih gena. Drugim riječima, etničnost je nastavak nepotizma (rodbinske veze), a nepotizam nastavak egoizma. Šta više, i altruizam je vezan upravo za nepotizam (Katanarić, 2003). Ta priča ima smisla ako se sagledava sa ljudskog stanovišta, jer mi se, po pravilu, žrtvujemo za svoje bližnje, za članove svoje rodbine, kao što se i majka žrtvuje za svoje djete. To prema pripadnicima primordijalističke škole jasno pokazuje odakle tolika nesolidarnost u svijetu i odakle toliko osjećaja za svoju naciju i svoju etničku grupu.

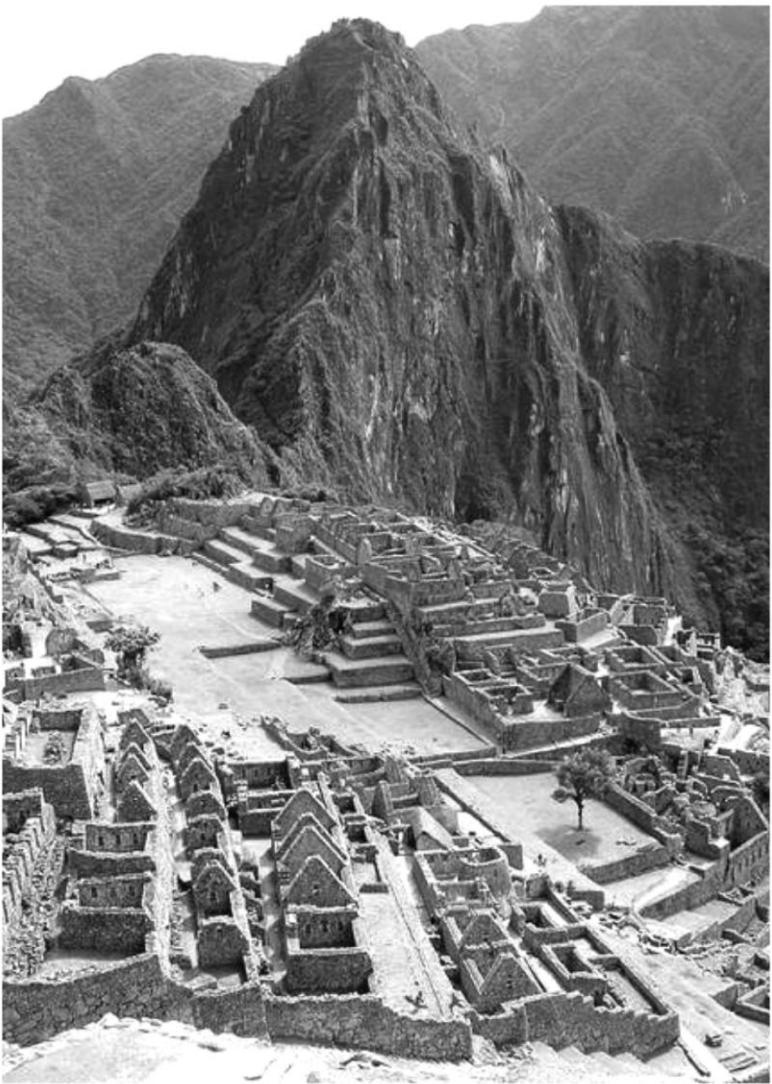
Nećemo dalje pojašnjavati primordijalnu teoriju nacionalizma, već ćemo pokušati da je povežemo sa našom temom i na neki način pronađemo relaciju između te teorije i kosmopolitizma. Prema primordijalističkoj teoriji, kako smo već naveli, ljudske veze su trajne i, u načelu, uslovljene su srodstvom. Takvim shvatanjem se ne negira kosmopolitizam niti mu se na bilo koji način suprotstavlja. Ako su neki ljudi trajno, istorijski vezani za neki predio, ne treba da gube ni svoj etnički, niti svoj nacionalni identitet. Zašto? Zato što je građanin svijeta paralelno i građanin neke države, kao i pripadnik neke nacije ili etničke grupe. Kosmopolitizam sa tim nema nikakvih problema. S druge strane, teza da su ljudi na jednom prostoru zapravo u srodstvu još više ide u prilog

---

kosmopolitizmu. Kako? Kosmopolitizmu najviše odgovara da svi ljudi budu u srodstvu: on zapravo na tome i počiva. Sjetimo se samo nekih kosmopolitskih parola, na primjer „svi ljudi su moja braća“ i slično, koje jasno pokazuju šta kosmopolite misle o srodstvu. Međutim, u ovom slučaju nije riječ o srodstvu unutar određenih grupa, ali ni to ne predstavlja problem za kosmopolitzam. Kada bi ljudi ispoljavali solidarnost barem i samo za svoju grupu, smatramo da bi svijet bio bolji. Prema našem mišljenju, ne može se povući jasna linija između srodnika ili između pripadnika jedne nacije, ali smo sigurni da vidimo jasne veze između pripadnika svih ljudi. Očigledne su i razlike, ali one nikako nijesu toliko brojne kako neki žele da ih prikažu. U vezi s tim, i primordijalne teorije koje su zasnovane na vjerovanju u trajne veze između krvi i tla nijesu ni u kakvoj suprotnosti sa kosmopolitskim građanima i sa onima koji, pored svog nacionalnog ili etničkog identiteta, mogu da se smatraju i kosmopolitima, makar prema tome što su slični sa brojnim drugim ljudima u svijetu po izgledu, boji kože, vjeri, kulturi ili nečemu drugom.

Postoje teoretičari koji su pokušali da pomire primordijalne i modernističke teorije nacije. Jedan od onih koji su vrijedni pomena je Entoni Smit, koji je tvrdio da ne postoje moderne nacije koje daleko u prošlosti nemaju svoje etničko jezgro, ali je zamjerio primordijalistima što su potpuno zanemarili ulogu elita u nastanku nacija. Tako, na primjer, Smit kaže da etnički identitet nije jednako shvatan u modernom i predindustrijskom dobu (Smith, 1995).

Maču Piču, Peru

Sada ćemo, na kraju, ukratko prikazati neke modernističke teorije nacije koje su veoma značajne za kosmopolitsko stanovište:

- *instrumentalizam* se zasniva na mišljenju da su etničnost i nacija sredstva za ostvarivanje političkih, vojnih, ekonomskih i drugih ciljeva, što proizilazi iz trenutnih zahtjeva elita;
- *developmentalizam* je teorija prema kojoj je nacija oblik zajednice koji nastaje u industrijskoj epohi, na višim stupnjivima ekonomskog razvoja ili u postindustrijskom razdoblju, ali nacionalni oblik zajednice, kao prvorazredni, može ili će najvjerojatnije biti promijenjen ili zamijenjen nekim drugim oblicima zajednice;
- *konstruktivizam* nas uči da su etničke grupe ili nacije u najvećoj mjeri proizvod ideoloških konstrukcija identiteta zajednice. Od strane kulturnih i političkih elita razlike se produbljaju dodatnim označavanjima, budući da među takvim zajednicama nijesu jasne, pa otuda ni vidljive, a za to služe i česti etnički sukobi;
- *modernizam* brani tezu da se etničko i nacionalno opredjeljenje poklapa sa procesom nastanka industrializacije. Taj proces je doveo do povećane pokretljivosti stanovništva i do masovnog opismenjavanja i obrazovanja, na osnovu čega su uspostavljeni jedinstveni nacionalni jezik i jedinstveni nacionalni poredak u smislu nacije države (Katunrić, 2003: 172–179).

Prema Federiku Bartu, pod etničkim identitetom se podrazumijeva niz prinuda u vezi s tipovima uloga koje su dozvoljene pojedincu. Na takav način svaka država štiti svoje interese. Tako su, na primjer, neke države čuvale svoje tradicionalne oblike ponašanja sve do početka globalne ere, koja je uslovila i promjenu u dotadašnjem ponašanju ljudi. Bart je pokušao da objasni da države neprestano igraju igru statičnosti i kretanja, te na taj način, zavisno od svojih potreba, povlače jasne granice između etničkih grupa. Još dalje od Barta ide Ernest Gelner, koji tvrdi da je nacija izmišljena zajednica. On smatra da je kultura primarni pokazatelj različitosti i tvrdi da je kultura upala u političku ljušturu. U toj ljušturi se bori za ostvarenje svog nacionalnog identiteta, pa se veoma često može čuti da je riječ o nacionalnoj kulturi. Na neki način, kulturne elite su u potpunosti uticale na manje kultivisane mase da prihvate jednu pripadnost koju im je nametnula određena elita. To se kod Gelnera naziva *razvojni determinizam*. Za njega je nacija *mutna ideja*, a pojava koja se naziva nacionalizam, za razliku od nacije, predstavlja proizvod *nove univerzalne kulture*. Njegova konцепција nacionalizma uklapa se u raniju viziju kritičke teorije *masovnog* društva, prema kojoj je u pitanju jednoobraznost uvjerenja, ukusa i stavova društvene većine do koje dolazi pod uticajem političke propagande. Benedikt Anderson, na primjer, za razliku od Gelnera, smatra da je nacija zamišljena, imaginarna zajednica. On kritikuje Gelnera, prema kome je nacija izmišljena, tvrdeći da bi to značilo laž. Anderson kaže da je nacija zajednica koja je stvorena u knjigama i romanima radi stvaranja svijesti o kolektivnoj pripadnosti.

Takođe, pravi razliku između starijeg elitističkog i mlađeg, kako on kaže, narodnog nacionalizma. Nema potrebe da se prvi posebno predstavlja, dok je drugi interesantan zato što ga naziva službenim nacionalizmom, i to zbog toga što mu je glavna funkcija da se pojavljuje prema političkoj potrebi i da se prema toj istoj potrebi amortizuje. Ipak Anderson traži i ljepše strane nacije, pa kaže da nacionalizam nije rasizam jer nacija udahnuje ljudima ljubav, pa makar samo svojim pripadnicima. Međutim, pored onih koji naciju smatraju izmišljenom, postoje i autori koji misle da nacije opstaje zahvaljujući tome što je *izumlila tradiciju*. Tako u tekstovima Erica Hosbawma nalazimo upravo takve konstatacije. Za razliku od starih seoskih običaja, novi običaji nacije su uvijek u vezi sa prošlošću, jer je, kada je u pitanju tradicija, neophodan stalni kontinuitet. Jedan od primjera koji navodi Hosbawm jeste restauracija engleskog parlamenta koja je izvedena u gotskom stilu radi predstavljanja istorijske konstante u umjetnosti i svataranja očigledne razlike u odnosu na današnje modernije, ali promjenljive stilove. Izumljenu tradiciju predstavlja skup praksi i pravila u vezi s kojima se automatski podrazumijeva kontinuitet (Katanarić, 2003: 224–234).

Dalji prikaz modernističke teorije nacije i nacionalizma vodi nas do poznatih autora Immanuela Wallersteina i Etjena Balibara. Oni su u svojim brojnim radovima pokušavali da pojasne tezu da su nacije samo *zajednice prividno pomirenih protivrječnosti*. Za Wallersteina je nacija samo jedna konstrukcija, koja nastaje uslijed formiranja svjetskog kapitalističkog sistema i koja je zagarantovana (na neki način) i

stvaranjem Ujedinjenih nacija. Na taj način pokušava da opovrgne savremeno shvatanje nacije, ali pri tom jasno govorи o rasama i etničkim grupama (koje mi nećemo šire obrazlagati). Balibar ima vrlo slično mišljenje, nacija je za njega samo produkt koji obezbjeđuje održavanje ekonomske strukture svijeta, koja se na najbolji način čuva preko ostvarenja države. Balibar smatra da društvo koristi nacionalizam samo da bi se mogući unutrašnji sukobi i protivrječnosti na neki način, kako to on kaže – „familijalizovali“. Nacionalni identitet je, prema njemu, *dvostruka iluzija*. Ona se satoji od uvjerenja da su naraštaji vjekovima nastanjivali približno istu teritoriju i imali jednu prividnu i nepromjenljivu supstancu. Takođe, postoji shvatanje da je cijela evolucija bila njihova nepromjenljiva sudbina, a projekat i sudbina su dva simetrična lika iluzije nacionalnog identiteta (Balibar, 1988: 108).

Brojni autori su nastavili priču o modernističkoj teoriji, pa ima i onih koji smatraju da je nacija utemeljila *ponos* u ljudima. Naime, prije pojave nacije taj ponos nije postojao. Dalje, postoje mišljenja da se pomoću nacionalizma, zapravo, trenutno stanje politike zadržava na najsigurnijem terenu i da, uslijed naleta globalizacije, nacija i nacionalni osjećaj djeluju u funkciji opšte zaštite komplettnog sistema zasnovanog na nacijama državama. Mnogi pisci su se bavili nacijom ili nacionalizmom, koji su, prema nekim mišljenjima, i najznačajniji društveni fenomen. Naš zadatak je bio da prikažemo dvije najznačajnije suprotstavljenе teorije – primordijalnu i modernističku teoriju, i vidjeli smo šta one znače za kosmopolitizam. Zastupnici modernističke teorije,

koju smo ukratko prikazali, zapravo negiraju naciju kao tvorevinu koja ima dugu istoriju – modernisti smatrali su da je ona produkt modernog doba. Zašto to ponavljamo? Iz jednostavnog razloga što je važna činjenica da postoje i takva mišljenja, koja idu u prilog kosmopolitizmu.

Kosmopolitizam ne negira naciju i nacionalni identitet, već samo želi da se ni on ne negira. Ako je nacija doista konstrukcija industrijske revolucije, ili bilo koje „revolucije“ novijeg doba, onda i kosmopolitizmu treba dati šansu. Naveli smo brojna mišljenja o tome kako je nacija zamišljena, odnosno izmišljena, pa je vrijeme da se razmotri i stav kosmopolita. U stvari, nije riječ o promišljanju identiteta, već o promišljanju kulture, a ta kultura je – ni manje, ni više – *kultura priznavanja identiteta*.

Sigurno će se neko zapitati zbog čega smo uopšte govorili o teorijama nacije i nacionalizma. Razlog je jednostavan: politika nacionalnog identiteta velika je prepreka razvoju kosmopolitske misli, iako ona, po našem mišljenju, ne ugrožava, već afirmaže sve identitete, pa i nacionalni. Čuveni Čarls Tejlor se u nekim svojim radovima bavio upravo tim temama, odnosno *politikom identiteta i politikom priznavanja*. Po njegovom mišljenju, ti izrazi čine osnovu za prihvatanje različitih identiteta, a nacionalizam može da bude težnja za različitošću. Globalna pravda je, zapravo, i stekla svoje pobornike na osnovu toga što je svima priznavano jednakopravno pravo, pa i jednakost kultura i drugih specifičnosti.

Na kraju, vratimo se naslovu „U ime identiteta“ jer je upravo to ono što potenciramo. Jasno govorimo u ime identiteta, u ime njihove odbrane i čuvanja njihovih specifičnosti, i to se ne odnosi samo na nacionalni već i na svaki drugi identitet. To je kosmopolitski stav i to je izraz kosmopolitske kulture. Pažnju smo posvetili nacionalnom identitetu – njegovom nastanku i razvoju – samo zato što smo na njega svi osjetljivi i što svi na njega pomislimo kada kažemo: kosmopolitski identitet. Međutim, kosmopolitski identitet nije moguć sve dok se ne formira neka postnacionalna tvorevina u vidu neke svjetske države. Kosmopolite ne propagiraju to, već osjećaj za sve ljude i privrženost razvoju svih dijelova svijeta. Na taj način jasno i sigurno branimo ne kosmopolitski, već ljudski identitet – svoj identitet i identitet svih nas.

(“U životu sam javno ili pred samim sobom uvijek zastupao:
da nikad ništa nikome ne popustim kada je pravda u
pitanju.”.)

Sokrat

GLOBALNA PRAVDA I DEMOKRATIJA

Tema ne bi mogla da se apsolvira a da se, barem djelimično, ne elaborira veza između globalne pravde i kosmopolitske kulture. Navećemo neka osnovna razmišljanja o tome šta je globalna pravda i pokušati da to podignemo na globalni nivo, ali i da povučemo određene paralele sa demokratijom. Počećemo sa odgovorom na pitanje: šta je pravda?

Jedan od nesumnjivo najvećih autora koji su se bavili pitanjem pravde je Džon Rols, koji je i autor knjige „Teorija pravde”, koja će nam manje-više poslužiti kao osnova za ovaj tekst. Pravda je filozofski pojam za koji je neophodan filozofski pristup. *To je prva vrlina društvenih ustanova kao što je istina prva vrlina sistema mišljenja. Jedna teorija, bez obzira na to koliko je elegantna i ekonomična, mora da se odbaci ili izmijeni ako je neistinita, a to se odnosi i na zakone i ustanove: ma koliko da su efikasni i dobro uređeni moraju da se reformišu ili ukinu ako su nepravedni (Rols, 1998: 21).* Upravo iz tih razloga želimo da se osvrnemo na pravdu. Cjelokupna težnja za stvaranjem

---

pravednog društva proizilazi iz svijesti o pravdi, koja zavisi od toga koliko smo sposobni da je ostvarimo. Pravedno društvo se zasniva na jednakom građanskem statusu, koji ne može da bude predmet bilo kakvog političkog pogodažanja niti da zavisi od društvenih interesa. Pravedno društvo je dobro društvo, društvo koje je usmjereni ka unapređivanju dobra svojih članova i koje je djelotvorno uređeno na osnovu javnog shvatnja pravde. To jest, da se ponovo poslužimo Rolsovom teorijom, društvo je pravedno: 1) kada svako prihvata i zna da drugi prihvataju ista načela pravde, i 2) kada osnovne društvene ustanove uglavnom zadovoljavaju i uglavnom se zna da zadovoljavaju ta načela (Rols, 1998: 28).

Sada treba zastati i osvrnuti se na makrokosmos i makropravni sistem. Znajući, a to je na više mjesta navedeno, da na osnovu međunarodnog prava i ugovora, ljudi posjeduju prava koja su opšte prihvaćena, države, u zajedničkom djelovanju sa međunarodnim organizacijama i institucijama, jasno moraju da stanu u njihovu zaštitu. Međutim, za sada to nije tako. Dakle, jasno je da se globalne institucije ne pridržavaju tog drugog pravila kada je u pitanju pravda. Da budemo još grublji: ne samo da ne zadovoljavaju pravdu nego su i *nepravedne*. Nijesu uspjele da zadovolje princip jednakosti, odnosno nijesu uspjele da očuvaju slobodu nekih svojih članica, te logično nijesu mogle ni da zrače pravdom. Kada je situacija takva, svjetsko društvo dobija jasne signale da je globalna pravda nedostizna, da građani jedne države vrijede više nego građani neke druge države, te se tako ugrožava svjest o opštem postojanju pravde i, na neki način, ismijava ideja demokratije

kao globalnog fenomena pravilnog uređenja društva. U čitavom tekstu o kosmopolitskoj kulturi bilo je riječi o promjeni svijesti. Na sličan način ni globalna pravda, ni globalna kultura nemaju osnova dok se ne stvori jasna svijest o potrebi njihovog postojanja ili, bolje rečeno, dok ne dođe do njihovog buđenja u ljudima širom svijeta.

Ako čovjekova sklonost ka sopstvenom interesu čini nužnim njegov oprez prema drugom čovjeku, njihov javni osjećaj za pravdu omogućava im bezbrižno i uzajamno udruživanje. Među pojedincima sa različitim ciljevima i namjerama uspostavljuju se na osnovu zajedničkog shvatanja pravde veze građanskog prijateljstva, tačnije: opšta želja za pravdom ograničava težnju za drugim ciljevima. Na isti način treba da se stvaraju uslovi za ostvarenje pravde i na globalnom nivou, a mapa puta pravde i slobode najlakše se čita u demokratkom poretku. Vječiti problem, koji se postavlja kao vidna prepreka, jeste činjenica da se često ne zna šta je pravedno, a šta nepravedno, i da se često u političkim konstrukcijama nešto što je nepravedno prikazuje kao pravedno. Time se izaziva opšta zbrka, koja je potpomognuta i složenošću pojma *pravda*. Međutim, jasno je da se nekad ne može vidjeti šta je pravda, ali je isto tako često vidljivo, naročito na globalnoj sceni, šta je *nepravda*. Tada izgleda potpuno neshvatljivo da ne postoji jasan politički ili pravni angažman u vezi s rješavanjem tih pitanja. Stoga, barem kad je riječ o očiglednim stvarima koje muče svijet, treba učiniti pokušaj da se ostvari pravda, jer se nepravda jasno i slikovito očitava na svakom koraku globalne slike svijeta. A pravda je

dostižna i dobra je osnova za početak stvaranja globalnog prijateljstva. Smatramo da bi ogroman broj ljudi, kao što su prihvatali univerzalne povelje o ljudskim pravima jer su minimum nekog pravnog principa, podržao i jasnu akciju za očuvanje sličnih principa.

Važna je čunjenica da građani sami odlučuju o svom izboru i profilu institucije koja treba da brani njihovih prava. To je takođe jedan od koncepata pravde, ali pravedno je i da se takve institucije promijene u slučaju vidnog nezadovoljstva. To za sada nije bio slučaj sa globalnim institucijama. Naše interesovanje za globalne institucije je veći zato što znamo da jedino one mogu imati globalni uticaj i da mogu da vode ka globalnoj pravdi, naravno uz saradnju i podršku svih ostalih globalnih aktera.

Primarni predmet na koji se odnose principi društvene pravde jeste osnovna struktura društva – uređenje glavnih društvenih ustanova u okviru jedinstvene šeme saradnje. Pri tome, ne treba miješati princip pravde za pojedinca i princip pravde za institucije (Rols, 1998: 51). Kada spominjemo institucije, mislimo na određene društvene tvorevine koje rade pod tačno utvrđenim pravilima i obavljaju jasno definisane djelatnosti. No, često je zbog ostvarenja principa pravde potrebna revizija čak i strukture institucije. Naime, teško je zamisliti da se neka intitucija može odmah osnovati kao potpuno pravedna, te se u budućnosti može poboljšavati.

Čini se da za demokratiju najveći značaj ima pravedna rasподjela ekonomskih dobara. Međutim, postavlja se pitanje kako se to može ostvariti u savremenom svijetu kad to pravo

---

pripada državama. Jedan od surovih odgovora glasio bi da one svoju moć mogu da raspoređuju kako same žele. Ali, ipak postoji problem. Raspodjela prihoda i bogatstva ne mora da bude jednaka, ali bi trebalo da se njome obuhvate svi ljudi – to bi bilo pravično rješenje. Institucije koje se bave pitanjem globalnog siromaštva sigurno nijesu dovoljno finansijski jake da bi zalićečile te goruće rane, ali nije jasno odakle ogromna finansijska sredstva koja se koriste za vojne operacije i za obučavanje brojnih vojnika za vrijeme mira. Problem je, dakle, u raspodjeli, a ne u nedostatku sredstava.

Navedeni nedostaci ukazuju na lošu organizaciju globalnog društva na svim nivoima, počevši od onog na kojem se obezbjeđuju ljudska prava do onih kojim na kojima bi trebalo da se obezbjeđuje i ekomska pomoć. Globalne pravde, jasno je – nema, ali ima nade ukoliko se na njoj poradi. Dakle, ne postoji zdravo globalno društvo, te iz toga proizilazi da globalna pravda još nije dosegla zadovoljavajući nivo iako je to pompezano najavlјivano, naročito u posljednjih pedeset godina. Globalno društvo mora da se stvara, ili da se – liječi. Mnogi teoretičari su kroz istoriju govorili o uzrocima nastanka društva (kasnije je to prešlo u države nacije). Ljudi su, naime, uvidjeli da se bez ustanovljenja nekih normi i principa ne može stvoriti dobra zajednica. Tako su mislili Lok, Hobs, Ruso, Kant, Mil i mnogi drugi. Mi sada takođe, mnogo godina nakon njih, smatramo da bez stvarnja jasnih normi i principa na globalnom nivou nećemo biti u mogućnosti da ostvarimo dobru globalnu zajednicu, a samim tim nećemo moći ni da obezbijedimo veću harmoniju u društvu.

Da bi se stvorili uslovi za globalnu pravdu potrebno je da se slijede demokratska načela i demokratska praksa. Mi nijesmo puno govorili o demokratiji, ali smo na nekim mjestima jasno ukazivali na činjenicu da samo globalna pravda i demokratski dijalog mogu da budu pokretači globalnih talasa promjena ili, još preciznije – zaokreta u globalnoj politici. Demokratsko globalno društvo se ne razvija na osnovu donošenja brojnih kvalitetnih zakona i propisa (mada su oni veoma važni), već, prije svega, razvijanjem međuzavisnosti između svih učesnika u globalnom životu. Jednaka prava na suživot moraju da budu rezultat međusobnog sporazumijevanja, ali se sporazumijevanje i razumijevanje drugih ne smije izjednačavati sa, kako kaže Habermas: „administrativnim mjerama za očuvanje živih vrsta“, odnosno sa borbom za opstanak (Habermas, 2006). Tejlor demokratiju doživljava kao kulturno uslovljenu činjenicu u dvostrukom smislu: kao skup individualnih i kolektivnih prava koja se donekle međusobno ograničavaju. Prema Habermasu, samo oni koji pristaju na demokratski dijalog zasluzuju pravo i priznanje. Isto važi i za multukulturu, koja nije administrativni, već demokratski pojam. U vezi s tim, nije sporno da je Habermas u pravu, ali smatramo da globalna zajednica mora da djeluje i u pravcu solidarnosti sa onim akterima koji još nijesu uvidjeli značaj demokratskog dijaloga i demokratskog sporazuma. U uslovima demokratskog sučeljavanja stanovišta i odlučivanja širi se broj onih koji su zainteresovani za pronalaženje zajedničkih polazišta. Doduše, uvijek će postojati određene razlike, ali to je pravo na razliku i ono nikako ne

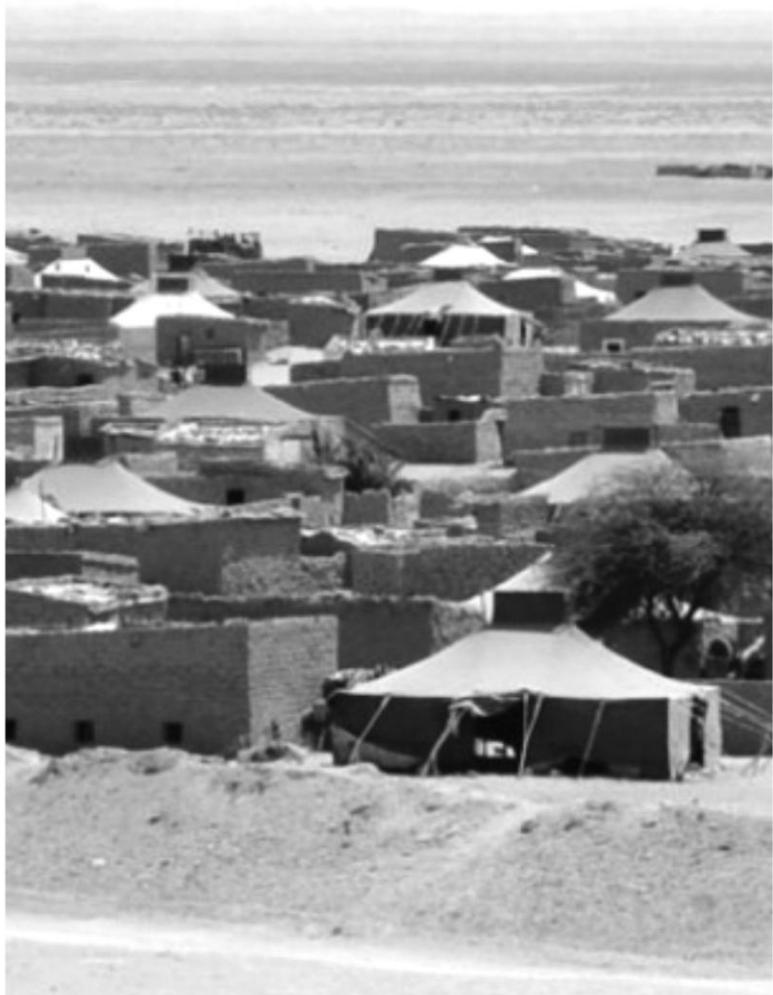
---

može drastičnije da ugrozi neki eventualni uspjeh. Habermas nastupa s pozicije demokratskog optimiste i idealiste. Za njega je globalna pravda proces neprestanog učenja i vaspitanja građana za život u zajednici različitosti koje prestaju da budu razlog razdora i sukoba u društvu. To je ideal kosmopolitske kulture. Globalna pravda ne ide u pravcu ukidanja svih suprotnosti i protivurječnosti, nago samo onih koje ometaju komunikaciju, saradnju i trajnu mogućnost zajedničkog života. *Ona, ponavljam po ko zna koji put, ne ukida nacije, etničke grupe, rase i polove, već se bori za ukidanje nacionalizma, rasizma, seksizma...* (Habermas, 2002: 84–88). Kulture, zapadne i nezападне, imaju sposobnost za promjene i razvoj. Međutim, problem je kulturni relativizam, to što još nije jasno koje su demokratske akcije potrebne da bi se izvele promjene na određenom mjestu, pa se javlja kao nužan globalni demokratski dijalog. Jednostavno, on je jedino rješenje za sve potrebe, bez obzira na njihove specifičnosti. Ono što mi uviđamo kao problem, a o čemu je već bilo riječi, jeste utisak da globalna pravda ne vodi ka kreiranju globalne politike, već je pasivna i prilagođava se ostalim fenomenima, kao što je na primjer kapitalizam. Međutim, ne želimo da mislimo da globalno društvo nema demokratski kapacitet da se izbori sa svim mogućim izazovima. Habermas se, na primjer, na jednom mjestu jasno opredijelio za evrofederalizam, koji je veoma blizak kosmopolitizmu. Žašto to pominjemo? Zato što je jedan tako značajan autor uvidio da se optimistička slika Evrope može kreirati jedino ukoliko postoji „društvena solidarnost“.

Evropa više nego bilo koji drugi dio svijeta ima kapacitet za opštu demokratsku konsolidaciju i mogućnosti za društvenu solidarnost. Kosmopoliti ne gube nadu i smatraju da demokratski proces treba neprestano razvijati i jačati sve do njegovog globalnog razvoja. Ako znamo kako su se države nacije razvijale od 19. vijeka pa sve do današnjeg dana, zašto ne bismo razmislili o tome da njihova lokalna pravedna uređenost (ako postoji) pređe granice i razvije se na najvišem, kosmopolitskom nivou. Ima autora koji sa skepsom gledaju na takva pitanja, ali ima i optimista. Kosmopolite su sigurno među onima koji gledaju optimistički.

Govorili smo o tome da domovina, za razliku od globalnog društva, daje osjećaj pripadnosti. Međutim, budući da ništa ne dolazi samo od sebe, taj osjećaj pripadnosti treba da se razvija u svijetu. U vezi s tim, postavlja se pitanje može li, bez postojanja svjetske vlade, mala grupa sposobnih aktera svjetske politike u okvirima svjetske organizacije da razvija taj osjećaj, rješava nagomilane probleme i kontroliše politiku. Taj cilj se može postići jedino postepenim prevladavanjem socijalnih rascjepa i stratifikacije svjetskog društva bez umanjivanja vrednovanja kulturnih osobenosti. Taj proces demokratizacije globalnog društva mogu da pokrenu i sadašnji lideri, ali ne treba očekivati da će se oni odlučiti na takav potez. S druge strane, jačanjem svijesti o globalnim problemima i buđenjem kosmopolitske kulture jača se istinska demokratija koju pokreću građani, bilo kao pojedinci, bilo kao predstavnici civilnog sektora ili pripadnici neformalnih grupa. *Globalna pravda je u rukama politike, a politika ne treba da se doživljava*

Sahara, Maroko

samo kao mehanizam moći i odlučivanja nego i kao mjesto na kojem ta moć može svjesno da se ograničava i drugačije usmjerava u interesu unapređivanja demokratije (Habermas, 2006: 102–108). Nadalje, problem je i u sljedećem: širenje globalnih institucija i naddržavnih tvorevina nije do sada uslovljavano širenjem demokratskih standarda, već širenjem tržišta i mesta za potencijalnu dobit. Takva praksa mora da bude prošlost, nešto što ne smije da bude pravilo u budućnosti. Globalna pravda i globalna demokratija jedino se mogu dostići sa jasnom željom za stvarnjem demokratije zbog ljudi, odnosno za stvarnjem dobrog društva o kakvom je bilo riječi na početku teksta. U supronom, sve je igra koja je već osuđena na propast. Uvjerenje u ispravnost demokratije i poštovanja ljudskih parva raspršeno je po svijetu među ljudima koji, možda i potajno, gaje ideale slične kosmopolitskim idealima i spremni su da ih ostvaruju. Nažalost, na to nijesu spremni inženjeri današnje globalne politike. No, bez obzira na njihovu spremnost ili nespremnost, demokratija jedina vodi u globalnu pravdu. Važnost shvatanja demokratije je zapravo u shvatanju važnosti čovjeka – pojedinca, ne kao člana neke zajednice, već kao slobodno mislećeg subjekta, a takav subjekt ne može da ostvari svoju potpunu afirmaciju u partikularističkom svijetu, već samo u kosmopolitskoj zajednici. Možda je nekad bilo jasno da država može da garantuje slobodu za pojedinca, ali danas je takođe jasno da je za to potrebno šire globalno društvo. Pravda ni na nacionalnom ni na globalnom nivou nije ostvariva bez demokratije, niti demokratije bez pravde, i to je valjda svakome jasno. Težnju za razvojem zdravih ideja mora da prati široka

---

podrška i globalnih institucija, i pojedinaca. U nastavku ćemo pokušati da prikažemo samo neke teze koje se odnose na korake koji su neophodni na putu prema demokratiji, a samim tim i prema globalnoj pravdi. To su neka od osnovnih načela koja, po našem mišljenju, treba da budu vodiči u globalnom društvu. Pod njima podrazumijevamo, prije svega: *aktivnu globalnu demokratiju, globalnu pravdu – saradnju i solidarnost, ekološku svijest i mudrost, ekonomiju u službi čovjeka i društvo nenasilja, podrške i raznolikosti.*

Pod aktivnom demokratijom se podrazumjeva veća odgovornost političkih predstavnika i aktivna uključenost građana. Takođe, potrebno je da se omogući participacija građana na globalnom nivou preko određenih grupa ili inicijativa, ali i preko njihovih država. Aktivna „globalna pravda“ znači i veću saradnju među političarima i državnim službenicima, a posebno među stručnim licima koja su spremna da pomognu u ostvarivanju opšteg dobra. Potrebno je da se razbije dosadašnja *politokratija* i stvore uslovi za nezavisne globalne institucije koje mogu da odgovore globalnim zahtjevima i izazovima. Pod tim institucijama podrazumijevamo političke organe, ali i sudstvo. Treba da se radi na ostvarenju što veće harmonije između međunarodnih i državnih procesa jer se pod aktivnom globalnom pravdom podrazumijeva politika kao globalni servis, a ne kao borba za globalnu moć.

Globalna pravda u globalnim razmjerama bila bi, u nečelu, kreativna i samopouzdana otvorenost prema globalnom društvu. Značila bi zalaganje protiv globalizacije koja se svodi

---

na „teror slobodnog tržišta“, a za globalizaciju ljudskih prava, demokratije i zaštite prirodne okoline. U globalnom društvu, globalna pravda bi djelovala u pravcu zaustavljanja bilo kakvog imperijalizma bilo koje regionalne ili svjetske sile i preusmjerenja te moći prema miru, zajedničkom životu, toleranciji i globalnoj bezbjednosti. Sljedeći zadatak koji bi trebalo da se ispunji ako se želi ostvariti globalna pravda jeste sputavanje moći svjetskog kapitala i njegovo korišćenje u solidarne svrhe. Neophodno je da se ostvari veće jedinstvo širom svijeta bez neke ekskluzivne želje za svjetskom državom, već za većom saradnjom među postojećim državama. Povratak svog suvereniteta ne treba tražiti kroz strah ili izolaciju, već kroz samopouzdanje, otvorenost i uključenost, a bezbjednost kroz saradnju, međuzavisnost i demilitarizaciju. Globalna pravda nije moguća ni bez ekološke svijesti i mudrosti. U vezi s tim, potrebno je da se promoviše maksimalna zaštita prirodnih resursa: vode, zemlje, vazduha i biološke raznolikosti. Takođe, treba zaštititi životinjski svijet od ubijanja i neopravданog zlostavljanja, i stati na put korišćenju genetski modifikovanih poljoprivrednih proizvoda. Nauku, obrazovanje i znanje treba podsticati radi stvarnja progresivnog i dobrog društva. Isto tako, važno je obnoviti neka tradicionalna znanja i vještine i povezati ih sa savremenim dostignućima. Potrebno je da se grade jake institucije za adekvatno regulisanje tržišne ekonomije i distribuciju dobara radi solidarnosti među državama i građanima. Pravo na rad, zaštitu zaposlenih, pravo na zdravlje i pravo na mirnu i sigurnu starost treba obezbijediti putem međugeneracijske solidarnosti. Potrebno je da se

---

ekonomska politika usmjerava na razvoj nerazvijenih područja sa željom da se što prije uključe u normalne ekonomski tokove, ali i da se stvaraju fondovi za pomoć najugroženijim zamljama. To se posebno odnosi na nerazvijene zemlje koje se nepopularno nazivaju Trećim svjetom. Takođe, pod globalnom pravdom se podrazumjevaju stvaranje društva nenasilja, podrške i raznolikosti, odsustvo svakog vide ekstremizma, šovinizma i ksenofobije, kultura tolerancije, saradnje i nenasilja, i očuvanje tradicionalnih i novih kultura, životnih stilova i mentaliteta. Jednom riječju – multikultura, odnosno kreativni mir kroz uvažavanje i prožimanje raznolikosti. Ne zaboravimo da se pod globalnom pravdom podrazumijevaju i ravnopravnost, vladavina prava, dostojanstvo svakog pojedinaca i podrška onima koji su na neki način potpuno isključeni iz globalnog društva. To su samo neka od načela koja se moraju zadovoljiti ako se želi istinska demokratija. Naime, demokratija je nesumnjivo preovladala u svijetu, ali nije zaustavila istoriju. *Ona jeste najdominantnije društveno uređenje, ali biće potpuna tek kada u potpunosti bude na strani čovjeka. Napominjemo – čovjeka, ne građanina.* To se neće moći ostvariti unutar bilo koje države – ta prilika je propuštena. Ona mora da se stvara na globalnom nivou, na nivou svijeta. Mehanizmi možda trenutno nisu vidljivi, ali mi smatramo da će sve više rasti svijest o potrebi za demokratijom na globalnom nivou što bude veći pritisak zbog globalnih problema. Podsjecajući se stare izreke da je bolje spriječiti nego liječiti, na ovaj način ukazujemo na potrebu aktualizacije i afirmacije ideje kosmopolitske demokratije, koja nužno

---

proizilazi iz kosmopolitke kulture. Globalna pravda je cilj koji se mora postaviti, budući da je na najvišem nivou – sve ostalo je ispod njega. To znači da treba težiti da se dostigne, a svako približavanje tom cilju značiće ljepšu i bolju sliku globalnog društva. Stoga ne preostaje ništa drugo nego da svako na svoj način dobrinom približava tom idealu. Jer, iako postoji shvatanje da je demokratija u potpunosti preovladala i zagospodarila, mi mislimo suprotno.

Demokratija ne smije da bude gospodar, već sluga ili samo sredstvo ljudima – samo vodič kroz do sada slijepo ulice kojima je koračala pravda. Bude li jednog dana doživjela potpuni razvoj, biće to jasan signal da je globalna pravda našla mapu i našla lijek, te će lako naći svoje mjesto i jasno vidjeti svijet kakav zaslужuju časni ljudi!

IV

ZAVRŠNA RAZMATRANJA FILOZOFSKI DISKURS

(„Zadatak filozofije je da zadovolji plemenitu potrebu, koju ja nazivam metafizičkom potrebom, koja živi u osnovi humanosti svih epoha“.)

Šopenhauer

KOSMOPOLITIZAM KAO METAPOLITIKA

Kosmopolitizam kao metapolitika zvuči u prvi mah kao i imaginarna filozofka misao koja potiče na različito i kontraverzno promišljanje, što u suštini i jeste cilj. To je, prije svega, filozofski pojам koji se ne može shvatiti bez dublje i temeljite misaone analize, a ni tada ne može biti egzaktan, već lebdi na krilima različitih formi mišljenja. Kosmopolitizam, zapravo, jeste metapolitika, što je razlog zbog kojeg želimo da odredimo i ponudimo objašnjenje tog pojma. Naime, metapolitika je višestruko kompleksan pojам koji se često upotrebljava, a da se pri tom, prethodno ne ponudi nikakvo objašnjenje. Da bismo ušli u raspravu o pojmu *metapolitika* poslužiće nam kao reper, pored ostalog, i nova knjiga bosansko-hercegovačkog sociologa i politologa profesora Esada Zgodića, pod nazivom „Realpolitika i njeni protivnici”, u kojoj se može pročitati opširno i decidno određenje tog pojma. Šta zapravo predstavlja metapolitika? Postoje brojna tumačenja tog pojma – filozofska, politička, književna itd. Međutim, često ta značenja

dobijaju neki iskrivljeni oblik, što je posljedica nemarnosti prilikom upotrebe tog pojma.

U filozofskom diskursu taj pojam prvenstveno asocira na termine *metafizika* i *metaetika*, ali i na sintagmu *politička metafizika*. Ako bismo slijedili logiku analogije, onda bismo mogli da kažemo da kao što *metafizika* znači mišljenje transistorijskog bitka svega bivstvajućeg, pa želi da identificuje ono apsolutno kao prvo, koje stoji iza, ili u osnovi, ili kao izvorište svega postojećeg, tako bi i termin *metapolitika* mogao da označava vanvremenski bitak politike, odnosno ono što kao prvo, kao načelo, stoji iza svake politike, bez obzira na njihove konkretnе istorijske likove. *U ovom kontekstu metapolitika bi bila drugo ime za političku ontologiju* (Zgodić, 2008: 203–205). Sljedeće izvorno značenje grčke sintagme *tha metha politika*, tj. metapolitika, zapravo bi bila teorijska disciplina koja se kreće iznad granica politike i definiše posljednju osnovu i krajnji smisao bivstvajućeg u cjelini, te, uz to, i na tom tlu, i nepolitičke izvore same politike: metapolitika bi bila jedinstvo filozofije kao ontologije i filozofije kao refleksije o van političkim temeljima politike – jedinstvo ostvareno u liku političke metafizike. Pod političkom metafizikom podrazumijevamo onaj diskurs koji jednom iz neke metafizičke, dakle vanljudske stvarnosti, neke transcendencije, a drugi put iz nekog zamišljenog apsoluta istorijske imanencije, ma kako se to shvatalo, na primjer kao svjetski duh, um, rad, smisao, napredak, sloboda i slično, konstruktivistički dedukuje ne samo ideoološku sliku svijeta nego i dalju politiku, i to nezavisno od toga kako se ona

shvata: kao politika nacije, države, grupe, klase ili nečega drugog (Zgodić, 2008: 204).

Kao grana moderne etike metapolitika nam je možda i najzanimljivija za poimanje globalne pravde i kosmopolitske kulture. Filozofija morala se etablirala kao *metaetika*, kao disciplina koja se bavi logičkom analizom etičkih sudova i jezika moralnog govora uopšte. Metaetika se ne bavi moralnim normativima. Dakle, ne reflektuje ono što je sadržnski opšte dobro, nego se koncentriše na logiku i jezik etičkog diskursa. Metaetika je savremena orijentacija u etici i aksiologiji koja složenu problematiku etičke teorije želi da svede na opravdanje etičkih stavova, iskaza, sudova i vrijednosnih termina uopšte. Međutim, mi ne želimo da se bavimo pojmom metapolitike u njenom „beživotnom“ stanju, već nas interesuje njeno značenje u kontekstu metaetičkog značenja.

Metapolitika je prema filozofskom poimanju ono što određena filozofija smatra dostoјnjim da se nazove pojmom politika. Metapolitika je svijet ideja: zasniva se na tome da ideje imaju fundamentalnu ulogu u kolektivnoj svjeti i uopšte u ljudskoj istoriji. Takođe, *metapolitika je politika mišljenja*. Tako su brojni filozofi u svojim kapitalnim djelima oblikovali ideje koje i danas imaju uticaja na svijet. Neki od njih su: Aristotel, Heraklit, Augustin, Akvinski, Dekart, Kant, Hegel, Smit, Marks, Mil, i drugi. Čini se da veza između kosmopolitizma i metapolitike postoji u svim njenim oblicima: metaetičkim, metafizičkim i filozofskim, a još jedno shvatanje tog pojma u filozofskom mišljenju označeno je sintagmom *metapolitička istina*. U Zgodićevoj knjizi ona se shvata, između ostalog, u

Osaka, Japan

kontekstu svjetskog, tj. planetarnog fenomena građanskog prezira politike i političara, ali i sveprožimajuće političke apatije ili, preciznije rečeno, apatije u vezi sa modernom demokratijom, njenim likovima, ustanovama i socijalnim i psihološko-vrijednosnim odnosima koje ona praktikuje (Zgodić, 2008: 206).

Metapolitička istina je, kako se to može primijetiti i banalizovati, ono što smo mi nazvali kosmopolitskom kulturom. Kako? Tako što i jedna i druga identifikuju laž koja kruži u političkom svijetu i koja se prezentuje kao istina. Na primjer, autor Žarko Paić, koji se bavio problemom metapolitičke istine, kaže da je u postideološkoj močvari zapadne politike nestala istina i da se ona mora vratiti radi traženja opštег dobra. On smatra da se, bez obzira na to što je riječ o utopijskoj misli (u tome i jeste njena draž), pod politikom kao metapolitikom istine ne podrazumijeva bijeg od političke stvarnosti. U tome se podudaraju pojmovi kosmopolitska kultura i metapolitika. Zapravo, traži se alternativa omraženoj politici liberalne demokratije i iskvarenoj slici svijeta koja se sa njom nudi. Paić traži da se demokratija vrati svojim osnovnim načelima kao jedinstvu djelovanja za opšte dobro i iskazivanje svih vrlina i razlika u svakom pojedincu, tačnije – u čovjeku kao univerzalnom subjektu identiteta. Prama Zgodicu, to je *putovanje prema zamišljenim ciljevima preobražaja politike u ono „izvan“ pukog ljudskog habitusa, u metafizički vidokrug politike kao metapolitike istine svih bića na zemlji* (Zgodić, 2008:206). Jasno je da, kao ni kosmopolitka kultura, metapolitika nije u potrazi za

antidemokratijom ili antipolitikom. Ona je istinska pomisao da se demokratija može vratiti svojim načelima i zaista ispuniti svoje izvorne sadržaje.

Strogo uzevši, alternativa degenerisanom stanju savremene demokratije jeste metapolitika istine, demokratije kao utopijskog projekta. I u tom kontekstu se vidi da ona ima slična svojstva kao kosmopolitizam. Metapolitika istine je, zapravo, živa zona autonomnih akcija protiv institucija globalnog kapitalizma, kao i protiv simboličnog predstavljanja građana unutar parlamentarne demokratije (Paić, 2005). Ona je nešto više od puke političke borbe koja se manifestuje kroz utakmicu ideoloških hibridnih stranaka. Nakon dugog perioda traženja i nakon što se okušala u zaštiti građanskih prava, metapolitika istine mora tragati za pravima čovjeka! No, taj način povratka čovjeku ne znači nastavljanje prosvjetiteljstva drugim sredstvima. Povratak čovjeku i njegovom pravu na odlučivanje o načinu življenja nadilazi običnu aritmetiku izborne igre, iako se od nje ne odvraća gestom neodgovorne kritike ideologije koja iza prezira politike takve kakva jeste skriva nevjerodstojnost mišljenja. Metapolitika istine je imaginarni put do istine slično kao što je to za nas kosmopolitska kultura. Najprimijetnija sličnost između metapolitike istine i kosmopolitske kulture je u tome da se *demokratija ne doživljava kao sredstvo, već kao cilj da čovječnost čovjeka u zajednici ispuni svoju svrhu*.

Pokušajmo nakratko da izademo iz njene teorijske mistifikacije i pronađemo veze sa kosmopolitizmom. Jasno je da je metapolitika traženje nečeg novog, boljeg i pravednijeg,

nečeg što se odnosi na povratak vrijednostima. Kosmopolitska kultura, kao što se jasno vidjelo iz prethodnog teksta, ima takođe jasnu viziju tih zamišljenih prepostavki za drugačiji svijet. Svjesno govorimo o kosmopolitskoj kulturi, o tome da ne potpada pod zamisao ideologije koja je i uslovila njen nastanak. Metapolitika je zapravo prava riječ iza koje stoji riječ kosmopolitizam. Težnja za vanvremenskim i stalnim nešto je što karakteriše sva etička načela koja su pod zaštitom metapolitike i koja se, istovremeno, afirmišu u kosmopolitskoj kulturi.

Prikazaćemo još jedan pristup pojmu *metapolitika* – religijsko-filozofski, pod kojim se podrazumijevaju ukupni socijalni, kulturni i politički procesi kojima se sve dimenzije čovjekovog individualnog i društvenog života – ekonomija, politika, kultura, porodična privatnost, i slično, usmjeravaju prema njegovom metafizičkim potrebama, odnosno prema mjerilima i vrijednostima religijski shvaćenog metafizičkog svijeta. Dakle, u tom slučaju se metapolitika posmatra kao sveukupnost života, koji se događa po nalogu uma, volje, vrijednosti i transcendencije, za koju se treba obrazovati, pa samim tim je obrazovanje suština metapolitke kao procesa. Kada smo govorili o kosmopolitskoj kulturi takođe smo ukazali na važnost obrazovanja, koje je jedina prava mogućnost istinske spoznaje koja vodi dugim i teškim stazama traženja rješenja za našu društvenu zajednicu.

Više puta je u tekstu naznačeno da metapolitka ima više značenja, odnosno da se promišlja različito. Pod njom se podrazumijeva, prije svega, sve ono što pripada zbilji

vaninstitucionalne, neslužbene politike. Dakle, ono što pripada političkom podzemlju, onom iracionalnom, parapolitičkom i kriptopolitičkom svijetu konspiracije, tajni i zavjereništva, neformalnim spregama vlasti i kriminala, ilegalnim mrežama moći, svijetu vulgarnih instrumentalizacija i marketinškog prikrivanja stvarnih ciljeva i aspiracija, aktera politike i uopšte svake netransparentnosti. Metapolitika je, u tom smislu, nešto što se događa na oficijelnom i javnom političkom planu, ali se pri tome ne koriste legalne i vidljive metode i forme partijskih borbi (Zgodić, 2008: 208). I to je jedno od tumačenja metapolitike: aktuelizacija nečeg stvarnog što se čini da je nestvarno.

Kosmopolitska kultura se dodiruje sa takvom metapolitikom tako što može da je prepozna. Naime, ona prepoznaje devijantnu i izopačenu sliku politike koja se samo ovdje naziva metapolitikom, a zapravo je to naziv koji se koristi u istinskoj politici. Kosmopolitska kultura je htjela, kao i metapolitika, da izbjegne vezu sa negativnim, ali ne i sa stvarnim. Tako se često smatra da su globalizacija i kosmopolitizam sinonimi, a u stvari je riječ o dva suprotna koncepta. Da bismo prepoznali razliku i da ne bismo bili izmanipulisani potrebno je da tražimo kulturu koja prevladava nametnute barijere i otklanja svaku opasnost od zloupotrebe.

Metapolitika se smatra i politikom prelaznog stanja. Zapravo, postoje mikropolitika, mezopolitika i makropolitika, ali između njih ima malo koordinacije. Šta nam to govori? Metapolitika se javlja kao jedna zamisao i fluid koji povezuje i integriše sve te politike bez negiranja i eventualnog brisanja.

Slično smo govorili i kad je bila riječ o kosmopolitskoj kulturi: i ona, kao i metapolitika, pokušava da traži najbolje u svim mogućim politikama, da im čuva tradiciju, identitet i sve drugo što žele, a sve to radi prezentovanja značaja koji ima čovjek, koji je na svim nivoima jednak vrijeđan.

Nije lako identifikovati metapolitiku ni kao pretpolitiku, iako ima sva njena obilježja. Zašto je ona pretpolitična? Jednostavno zato što je u potrazi za politikom, onom pravom, istinskom politikom koja je u službi čovjeka, a ne stranaka, ideologija ili nečega trećeg, politikom morala i osjećaja, politikom koja ima dušu. Zbog toga se metapolitika može nazvati i pretpolitikom. Kosmopolitska kultura, s druge strane, nije pretkulturalna forma, iako se može i tako reći. Ona je oblik političke kulture koja takođe traga za pravom, istinskom politikom. Zapravo, iz toga bi slijedilo da to nije ni politička kultura, već pretpolitička kultura ili politička pretkultura. Sve u svemu, manje je važna ta igra riječi od suštine, a ona je u tome da i jedan i drugi pojam označavaju traženje onog pravog političkog.

Negativne konstrukcije metapolitike izražene su i u neodesničarskoj i u desničarskoj misli. One su u tim shvatanjima izražene kao vrsta politike koja koristi kulturu za ostvarenje svojih ciljeva. Na primjer, služenje masovnim medijima i propagiranje određenih kulturnih ukusa radi političkog profita za neke desničare predstavlja metapolitiku. U tom slučaju jedna negativna pojava koja se odnosi na kulturnu hegemoniju u ideoškom smislu ne može da bude shvaćena kao kosmopolitska kultura. Takva metapolitika se jasno

---

prepoznaće kao sredstvo prave politike. Kosmopolitizam propagira kulturu, ali ne hegemonijalnu, već progresivnu i svoju, zasnovanu na prihvatanju razlika kao prednosti, pa se ne bi mogao shvatati kao metapolitika u takvom desničarskom maniru.

Iz navedenog se vidi kako jedna ideološka struja – desnica, shvata metapolitku u smislu njenih savremenih ideoloških projekata. Ima još mnogo takvih shvatanja metapolitike koje proizilaze iz desničarskih rezona, ali to za nas sada nema značaja. Važno je da naglasimo da je metapolitika sve značajnija u viziji i ljevičara i desničara, ali i jedni i drugi pokušavaju da prikažu njeno značenje na jedan zaista ishitren način. Zašto je to važno za našu temu? Zato što se primjećuje da jake ideološke struje svhataju svoju nesavršenost i stalno traže nešto novo što bi prema njihovom mišljenju bila metapolitika. Stoga njihovi istaknuti mislioci tumače metapolitiku i traže prihvatljiv opis za njen opus. Kosmopolitizam je i na osnovu toga u simbiozi sa metapolitkom. Riječ je takođe o vanideološkoj sferi u kojoj se javlja isti problem – problem rješavanja ljevice i desnice, odnosno aktuelne pat-pozicije koja ne želi da se prizna. No, smjena desničarskih i ljevičarskih ideja nije kružni tok koji nema odvodni ni dovodni put. Kako smo do toga došli? U nedostatku zdravih misli, nedostaje zdrava akcija i dolazi do kolapsa. Kosmopolitska kultura, a vjerujemo i metapolitka, idu u pravcu zagovaranja razbistravanja misli. One negdje postoje – mi ne znamo gdje su trenutno, ali znamo da treba nastaviti sa traženjem.

Dalje ilustrovanje tog pojma vodi nas do jednog svatanja, odnosno koncepta, metapolitičke misli na osnovu kojeg se brane neke egzistencijalne opasnosti po društvo, kao što je ugroženost države, nacije, naroda ili individue. Pod takvim stanovištem se podrazumijevaju nametanje jednog transpartijskog smisla, koji je transtraumatski, odnosno transpartikularni, i javni angažman na otklanjanju nekih društvenih devijacija. Međutim, takva situacija ni u kom slučaju ne znači predstavljanje neke monocentrične ili monokratske metainstitucije. Naprotiv, smatra se zdravom osnovom za polazak ka određenom cilju, do kojeg se, naravno, dolazi legalnim i legitimnim sredstvima. Za nas je važno da je metapolitika usmjerenja na očuvanje jedne policentrične političke moći.

Metapolitika se, dakle, odriče nekog mesijanskog, biblijskog ili bilo kakvog drugog predanja i ide, istražujući, ka spontanom cilju (Zgodić, 2008: 211). Kosmopolitizam, slično tome, ne želi da ima bilo kakvu nezamjenljivu ulogu ili da bude neustrašiv. Njegov cilj je realan, ljudski, prirodan i više nego čovječan odnos koji ima samo jednu svrhu – sreću! Iz toga slijedi da *metapolitika nije neka unaprijed spasonosna politika, ali jeste traženje spaša unutar politike*.

Nakon što smo naveli nekoliko tumačenja metapolitike na osnovu filozofskih, političkih i ideoleskih shvatanja, potrebno je da pokušamo da u tom kontekstu objasnimo po čemu vidimo kosmopolitizam kao metapolitiku. Rekli smo da je metapolitika jedna vanvremenska, trajna, vanideološka, transpartijska i, po našem mišljenju, transnacionalana politika.

Ona je, zapravo – kosmopolitska. Pojam *metapolitika* savršeno odgovara kosmopolitskoj kulturi, koja nije utemeljena u praksi, ali prožima teoriju, kulturi koja nije shvaćen u etici, a zapravo čini njenu osnovu. *Smisao ove naše priče je u želji da pokrenemo mišljenje, jer pokretanjem te najjače stvaralačke mašinerije od metapolitičkog može da se napravi političko, a od kosmopolitske kulture – globalna pravda!*

Da li još neko misli da je globalna pravda dostižna? Da se može ostvariti političkim sredstvima i političkim djelovanjem? Mislimo da su oni koji tako misle u velikoj manjina na svijetu, a to je realno političko mišljenje, to je zapravo metapolitika. To je zvijezda vodilja okoreloj i arogantnoj političkoj zbilji: ona je ta koja lako savlađuje prepreke, bilo ideoološke bilo neke druge. Ona nema problema sa mislima koje nisu slobodne jer proizilazi iz duše. Naprosto, u metapolitici je sve moguće, pa logično slijedi da je moguće i da se transformiše u politiku. Riječ je o pojmu koji je više od svega etički i mi želimo da prihvati stanovište prema kojem je metapolitika – metaetika. To je suština cijele priče. Samo metaetička promišljanja izražavaju duboko i svestrano slobodu i pravdu. *Samо metaetika vodi globalnoj pravdi, a samо globalna pravda vodi ka etici.* Bolje društvo se jedino može stvoriti ako se izmijeni svijest, a svijest se ne mijenja ako se ne izmijeni odnos prema onima koji drugačije misle. Svijest se mijenja znanjem i razumijevanjem ukoliko smo vođeni jedinom stvarnom vodiljom – istinom.

Kosmopolitizam je matapolitička zamisao i metapolitički projekt. On ne nalazi u projektove koje izmišljaju

---

globalni imperijalisti da bi svoju ideju dominacije učinili stvarnom. *Ona samo predstavlja projekat mira, slobode, sreće, pravde i istine koji počinje prvim korakom, ali se ne zna da li će se sačekati posljednji. To kosmopolitizmu nije ni važno!* Važno je da takva ideja počne da se rađa u ljudima koji će svoju kulturu temeljiti na vrijednostima i etičkim načelima koji su transetički i pod kojima se podrazumijeva opšta sloga. Kosmopolitizam je metapolitika u onom obliku i svojstvu u kojem je metapolitika prava politika.

Znamo da je politika prema pravom značenju nešto uzvišeno i da bi trebalo da reguliše i stvara povoljne odnose u društvu u želji da jednom postanu idealni. Sve dok ne zaživi takva politika, kosmopolitizam će ostati metapolitka. Možda mu je tu i mjesto!

PUTEM UTOPIJSKOG MIŠLJENJA

Kao što smo vać objasnili, kosmopolitska kultura i globalna pravda su utopijske ideje koje kod mnogih izazivaju sumnju. To je bio dodatni podstrek za nas koji smo čvrsto odlučili da se bavimo tom tematikom. Prema našem mišljenju, misliti utopistički nije nerealno – upravo, to je dokaz žive prirode u nama. Da bismo pokušali to da pojasnimo, potrebno je da ilustrujemo značaj i pojам *utopija* i možda da ga apsolviramo u jednom blagom filozofskom maniru i integrisemo u predmet našeg interesovanja. Zbog toga ćemo navesti nekoliko misli o utopiji i njenoj filozofskoj i društveno-istorijskoj moći. Počećemo riječima američkog teoretičara Rasela Džekobija, koji u svojoj knjizi „Kraj utopije“ kaže: „Utopistički duh – osjećanje da bi budućnost mogla nadići sadašnjost – iščezlo je... rasprostranjeno je mišljenje da je neko ko je krenuo pronaći utopiju, zapravo krenuo da traži ručak ili da nekoga ubije“. Utopija je, dakle, diskreditovana, a čak je nekuda izčezao i utopijski duh. Danas se često riječ *utopija* smatra više zabavnom i može se čuti samo od ponekih intelektualaca. U najboljem slučaju, postala je jedan bezopasan pojам, koji znači neobavezno i beskorisno „maštanje“ o nekom boljem svijetu. Ali, postavlja se pitanje smijemo li maštati. I još jedno, čak i važnije pitanje: da li naše maštanje može da bude od koristi društvenom životu? Sigurno bi zagovornici kosmopolitizma bez dileme imali pozitivan odgovor na oba pitanja, ali ih ipak treba obrazložiti.

Šta je utopija? Bukvalno rečeno, to je vizija jednog drugačijeg društva, odnosno drugačijeg uređenja društvenih odnosa (svakako, nabolje). Izraz *utopija*, iako potiče iz antičke Grčke, u nauku je utemeljen kroz djelo velikog engleskog teoretičara Tomasa Mora, koji je napisao čuvenu knjigu s istovjetnim naslovom. Utopija se prevodi kao *dobro mjesto* ili kao *nepostojeće mjesto*, a sagledava se i sa pozitivnog i sa negativnog stanovišta. Jasno je da s negativnog aspekta utopija znači nešto čemu su težile neke velike ideologije, koje pri tom nijesu marile za sredstva koja koriste za ostvarenje svog cilja. Međutim, nas interesuje samo pozitivna utopija.

Kada je riječ o pozitivnoj utopiji, razlikuju se dvije vrste utopija. Prva vrsta je ona koja nudi neki konkretni model utopije i njenu konkretnu viziju. Takve utopije su, u stvari, jasan pogled na budućnost, ali bez nekog razumljivog načina na koji se do te budućnosti može doći. Susrećemo ih, na primjer, u djelima kao što je Platonova „Država”, a takve su i renesansne utopije, kao što je Kampanelin „Grad sunca” ili Morova „Utopija”. Ta djela se sama kandiduju kao utopije, iako se ne zna kako su ostvarive. S druge strane, postoji vrsta utopija koja je za nas mnogo interesantnija. *Ona predstavlja tekuću i perspektivističku utopijsku tendenciju*. To je jedna „aktivna utopija” koja je ozbiljno osmišljena i smatra se ostvarivom. Upravo zbog toga što djeluje ozbiljnije, njene metode i ciljevi su u određenom smislu fleksibilni. Takvu utopiju, kao jedinu „pravu” utopijsku orijentaciju, Karl Manhajm definiše u svom čuvenom djelu „Ideologija i utopija” kao onu „koja transcendentira stvarnost” i prelazeći u djelovanje u isti mah,

djelimično ili potpuno, „razara postojeći egzistencijalni poredak”. *Sada bi se, s obzirom na onu prethodnu definiciju, moglo reći da je utopija temeljna kritika postojećih društvenih odnosa koja za sobom povlači zahtjev za njihovim korjenitim promjenama i, na osnovu toga, primjerenim djelovanjem* (Jurić, 2005).

Jedan od pojmove koji se često provlače kroz naučne krugove i koji je nama takođe interesantan jeste „kraj utopije”, jer kosmopolitska kultura pokušava da vratи utopijsko mišljenje. „Kraj utopije” je vezan za promišljanja koja su, prema nekim autorima, prestala da budu aktuelna onoga trenutka kada su i neke velike ideologije položile oružje pred naletom savremene liberalno-demokratske ideologije (Fukujama, 1994). Utopijsko mišljenje podvrgnuto je kritici, deklarisanoj kao marksistička u određenom smislu, realizacije jedne ideje. To će pokazati da „kraj utopije” zapravo nije vezivan za Marks-a, niti za utopizam, već za Lenjina, Mao Ce Tung-a i druge slične predvodnike utopijske misli i ideje. Cijenu tog povezivanja platila je – ni kriva, ni dužna – utopijska misao u cjelini, bez obzira na to koliko je i sama bila kritički raspoložena prema tim režimima. No kraj ili nestanak utopije nije se odvijao po planu. Često se govorilo o ponovnom oživljavanju i reinkarnaciji utopije, i ona se vratila u jednom novom svjetlu, a poneki teoretičari i filozofi smjelo kažu da je nastupilo vrijeme postutopije (Jurić, 2005: 66–71). Čini se da postutopijsko vrijeme jasno koincidira sa Fukujaminom tezom o „kraju istorije”. Istorija pobjeda liberalne demokratije donijela je svijest o tome da više nema

„alternative”, da jasno stojimo pred izborom „statusa kvo ili nečega još goreg”, te da živimo u vremenu u kojem su nam tehnički i naučni razvoj, kao i navedena ideologija, uz podršku kapitalističke ekonomije, omogućili ostvarenje svih naših želja i potreba. Sad se nesumnjivo postavlja pitanje: šta nam je donio poraz utopije? Da li je danas svijet bolji? Na osnovu prethodnog teksta smo se uvjerili da nije, ali utopije više nema! Živimo u najboljem od svih svjetova! Naravno da je to mala ironija, koja se nameće kao jedini odgovor. *Kosmopolitska kultura se zalaže za postutopiju ili novu utopiju. Utopijska ideja ipak živi, kosmopolitima je to jasno. Već smo rekli da nada umire posljednja, a sa njom i vjera u utopiju.* U svijetu se javlja sve više ozbiljnih teoretičara koji ponovo promišljaju utopiju, tako danas postoji i Društvo za utopijske studije. Takođe, veliki doprinos pokušavaju da daju i organizacije koje se bave nekim supkulturnim ili kontrakulturnim temama, mase koje se javljaju kao ljudi koji traže alternativu i organizacije koje jasno staju na stranu antikorporacijske, antiratne ili ekološke svjesti i traže neke nove oblike političkog i društvenog djelovanja. Sve to artikuliše globalno nezadovoljstvo i stvara jasnú tezu o povratku utopije i nekih novih i boljih promišljanja. Dakle, utopijski duh nije iščezao – sprema se za svoju budućnost. *Sada je jasno da „kraj utopije” nije donio ništa novo, jer kraj mišljenja o nečemu boljem i organizovanijem bio bi smrtonosni metak u vlastiti um svakog pojedinca* (Jurić, 2005). Potrebno je i da kažemo da kosmopolitska kultura staje u odbranu utopije, ali ne tako što se suprotstavlja postojećoj ideologiji, već mišljenju da od ovoga ne postoji bolje. Nova utopija, koja je u procesu

---

stvaranja, jeste utopija koja budućnost piše malim slovom „b” jer ne želi da kao one prethodne da jasnu viziju za budućnost i unaprijed predodredi šta će se desiti. Novi oblik „revolucionarne misli” nije ni kao onaj iz šezdeset osme godine prošlog vijeka, ni kao bilo koji drugi oblik. On je tih – nastaje i budi se u ljudima. Jednostavno, traži se nešto bolje i nešto konkretnije – nešto što je moguće. *Pomak od mogućeg ka ostvarljivom glavna je odlika postutopijskih utopija.* Šta zapravo veže utopijske misli? To su, prije svega, temeljno nezadovoljstvo postojećim stanjem, bespoštredna kritika i zahtjev za radikalnom promjenom, ali i spremnost da se u vezi s tim aktivno djeluje (Manhajm, 1968). Međutim, kosmopolitska kultura nije previše radikalna i njoj bi za početak bilo dovoljno da se učini određeni pomak u mišljenju ljudi. Svako drugo aktivno djelovanje, bilo koje vrste, bilo bi previše nerealno.

Po čemu se nova utopijska misao razlikuje od one stare? Prije svega, riječ je o ozbiljnoj namjeri da se razobliče vladajući diskriminacioni obrasci, što ujedno znači i da humanizam, konačno, prerasta iz apstraktnog u konkretni humanizam. Na toj podlozi treba da izrasta jedan individualistički stav koji anticipira i modele organizacije međunarodnih odnosa, ali i mnogo šire – odnose kojima će biti obuhvaćeni i prirodni i društveni svijet. Taj novi model je suprotstavljen svakoj hijerarhiji i, umjesto vertikalnosti, nudi horizontalnost i, umjesto moći – odgovornost (Jurić, 2005: 75). Dakle, po strani ostaju kvaziindividualizam i kvazialtruistički kolektivizam, a na scenu treba da stupe odgovorni

individualizam i solidarni kolektivizam. Ono što nam se čini da je veoma važno jeste sljedeće: nova utopijska misao nema bezgranično povjerenje u nauku i tehnologiju kao u sredstva ljudske emancipacije. Jer, sadašnji, a čini se i prošli, naučno-tehnološki napredak, povezan sa politikom i ekonomijom, uslovio je jednu novu, suptilniju i vještiju manipulaciju, a ne emancipaciju. Uz to, naučno-tehnološka dostignuća, umjesto da nude riješenje, i sama postaju velika prijetnja promjenama koje se smatraju nužnim u novoj utopističkoj misli. Naravno, to ni u kom slučaju ne znači odustajanje od naučno-tehnološkog napretka, već samo jasno distanciranje od negativnosti koje on može da izazove. Takođe, to izaziva potrebu da se ponovo filozofski promisli pojma *napredak*.

Prije završnih razmatranja o utopijskom mišljenju valja pomenuti riječi Rastaka Močnika da „antiutopizam je abdikacija duha i sukrivac koji dopušta strahove sadašnjosti,... a da utopizam nije samo samoodbrana duha, već je odbrana duha prvi korak protiv sadašnjosti i izvan nje”. Mislići utopijski zapravo znači *misliti* (Močnik, 1999). S druge strane, misliti jasno i logično znači slijediti svoju ljudsku prirodu i prirodni dar. To je takođe i kosmopolitski – u skladu je sa kosmopolitskom kulturom. Utopijsko mišljenje jeste mišljenje i promišljanje budućnosti, ali prvenstveno znači smisao koji pridajemo današnjici. U tome i jeste prava funkcija utopije.

Vratimo se malo kosmopolitskoj kulturi i njenom promišljanju utopije. Da li je utopija maštanje? Jeste! Da li smijemo da maštamo? Ne samo da smijemo, već je to naša obaveza, obaveza onih koji misle kosmopolitski. Jer, život u

realnosti je nepotpun ako se ne promišlja budućnost. Utopističko mišljenje nije doživjelo kraj. Ono je možda ne neki način zanijemilo, ali se mora probuditi zbog opštег interesa. A interes društva je da uvijek promišlja svoj napredak i svoj boljitet, i to mu omogućava utopija. Liberalna demokratija jeste prevladala, i mi to poštujemo, ali ona ne može i ne smije da zaustavi svjetski um. On mora da živi, a kosmopolitska kultura mora da se nadahne kroz njega. Kosmopolitska kultura je utopistička ideja, to je svima jasno. Globalna pravda takođe. Ali sada smo valjda vidjeli da ništa nije nedostizno, makar za um, i da je sve plod našeg mišljenja. Ono je sigurno bez limita, ili mi te limite ne možemo ni da zamislimo. Nije ljudski da postavljamo limite sami sebi – to je van svake pameti. Postutopija lagano, kroz neke forme, ponovo prelazi u utopiju. To je važna vjest za kosmopolitsku kulturu i globalnu pravdu. Iako ih još nismo dostigli, utopijska misao nam daje jasne šanse da ih *dostignemo* ili da se makar za njih *borimo*. Vidjeli smo da su sredstva za tu borbu kulturne i ljudske prirode i da su glavno oružje argument i mišljenje.

Na samom kraju treba reći riječi njemačkog filozofa Ode Marquarada, koji kaže: „Filozofija je kad se misli uprkos“. Isto to mi kažemo za kosmopolitsku kulturu, čiji je dio filozofija: misliti uprkos ograničenjima, misliti pozitivno i misliti trezveno. Ni globalna pravda nije nemoguć rezultat takvog mišljenja!

V

LITERATURA

- Aristotel, *Politika*, Zagreb, 1952.
- Balibar, E, Wallerstein, I, (1991), *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, London
- Baumann, Z. (1999), *In search of Politics*, Polity Press
- Beck, Ulrich (2001), *Pronalaženje političkoga*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb
- Beck, Ulrich (2003), *Šta je globalizacija*, Biblioteka „Novi poredak“, Zagreb
- Beck, Ulrich (2004), *Moć protiv moći u doba globalizacije, „Školska knjiga“*, Zagreb
- Beck, Ulrich (2006), *Kosmopolitska Evropa, „Školska knjiga“*, Zagreb
- Berlin, Isaija (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, „Filip Višnjić“, Beograd
- Bobbio, Norberto (1990), *Budućnost demokratije, „Filip Višnjić“*, Beograd
- Bruckner, Pascal (1995), *Omamica babilonske pometnje: kosmopolitizam ili mundijalizam*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo
- Bruckner, Pascal (2002), *Bjeda blagostanja*, u publikaciji „Zlatna greda“
- Bruckner, Pascal (2004), *Bjeda blagostanja, Tržište religija i njeni neprijatelji*, „Algoritam“, Zagreb
- Brukhorst, Hauke (2004), *Solidarnost – od građanskog prijateljstva do globalne zajednice*, Beogradski krug, Beograd
- Canivez, Patrice (1999), *Odgojiti građanina, „Durieux“*, Zagreb

- Čomski, Noam (2000), *Novi militaristički humanizam, „Plato“*, Beograd
  - Ćupić, Čedomir (2001), *Politika i zlo*, Čigoja štampa, Fakultet političkih nauka, Beograd
  - Dall, Robert (1999), *Globalna pravda i njeni kritičari*, CID, Podgorica
  - Darrida, Žak (2002), *Kosmopolitike, „Stubovi kulture“*, Beograd
  - Derrida Jacques (2004), *Onto-teologija nacional-humanizam*, u reviji „Odjek“ (proljeće), Sarajevo
  - Dimitrijević, Vojin i Račić, Obrad (1988), *Međunarodne organizacije, „Savremena administracija“*, Beograd
  - Dimitrijević, Vojin i Stojanović, Radoslav (1996), *Međunarodni odnosi, „Službeni list SRJ“*, Beograd
  - Engdahl, F. William (2005), *Sjeme Uništenja: geopolitika genetski modificirane hrane i globalno carstvo, „Detecta“*, Zagreb
  - Farid, Zakarija (2004), *Budućnost slobode, Neliberalna globalna pravda kod kuće i u svijetu, „Dan Graf“*, Beograd
  - Friedman, T. (1999), *The Lexus and the Olive tree, Understandin Globalisation*, Ferar Strauss, New York
  - Fukuyama, F (1994), *Kraj povjesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
  - Giddens, Anthony (1999), *Treći put: obnova socijdemokratije, „Politička kultura“*, Zagreb
  - Goati, Vladimir (1979), *Ideologija i društvena stvarnost, „Radnička štampa“*, Beograd
-

- Grupa autora: Teylor, Habermas... (2003),
Multikulturalizam: ispitivanje politke priznavanja, Centar za multikulturalnost, Novi Sad
- Habermas, Jurgen (2002), *Postnacionalna konstelacija*, „Oktkrovenje“, Beograd
- Habermas, Jurgen (2006), *Budućnost ljudske prirode*, Na putu prema liberalnoj eugenici, Vjerovanje i znanje, Zagreb:Breza
- Hajek A. fon, Fridrih (1997), *Liberalizam*, Srpska politička misao, Beograd
- Hejvud, Endru (2004), *Politika*, „Clio“, Beograd
- Hejvud, Endru (2005), *Političke ideologije*, „Stylos“, Beograd
- Held, David (1997), *Globalna pravda i globalni poredak*, „Filip Višnjić“, Beograd
- Huntington, Samuel (1998), *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretku*, „Izvori“, Zagreb
- John Rawls, *The Law of People*, Basic Books, New York 1993
- Jurić, Hrvoje (2005), *Filozofija i rod*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb
- Kant, Imanuel (1975) *Vječiti mir*, „Filip Višnjić“, Beograd
- Karl Mannheim (1968), *Ideologija i utopija*, „Nolit“, Beograd
- Katunarić, Vjeran (2003), *Sporna zajednica, Novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb

- Kulić, Slavko (1996), *Strategija nasilja kao strategija razvoja, „Naprijed“*, Zagreb
- Kulić, Slavko (2004), *Neoliberalizam kao socijaldarwinizam, Rat za dominaciju ili za bolji svijet, „Prometej“*, Zagreb
- Lencer, F. Boli, J, (2006), *Kultura sveta, „Clio“*, Beograd
- Lijphart, Arend (1992), *Globalna pravda u pluralnim društvima, „Globus“, „Školska knjiga“*, Zagreb
- Markuze, Herbert (1977), *Kultura i društvo*, BIGZ, Beograd
- Miletić, Dejan (2006), *Globalno upravljanje kao novi uticajni koncept odnosa, mesta i uloga države i pojedinca*, Univerzitet „Braća Karić“, Beograd
- Miloradović, Andđelko (2004), *Pod globalnim šeširom, Društva i države u tranziciji i globalizaciji*, Ogledi iz politikologije i sociologije, Centar za politikološka istraživanja, Zagreb
- Nusbaum, K. Marta, Koen, Dzousua (1999), *Za ljubav domovine, Rasprave o granicama patriotizma*, Biblioteka XX vek, Beograd
- Paić, Zarko (2005), *Politika identiteta*, Kultura kao nova ideologija, „Antibarbarus“, Zagreb
- Paić, Žarko(2003), *Metapolitika istina*, časopis „Sarajevske sveske“, br. 4, Sarajevo
- Pečujlić, Miroslav (2002), *Globalizacija i dva lika svijeta, „Gutenbergova galaksija“*, Beograd
- Platon (2001), *Država*, Naklada Juričić, Zagreb

- Pruščak, H.K. (1996), *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, „Graforad“, Travnik
- Rastko Močnik (1998), *Koliko fašizma?*, „Arkzin“, Zagreb
- Rols, Džon (1998), *Politički liberalizam*, „Filip Višnjić“, Beograd,
- Rols, Džon (1998), *Teorija pravde*, JP, „Službeni list SRJ“, Beograd; CID, Podgorica
- Russo, Žan Žak (1950), *Emil ili o vaspitanju*, „Znanje“, Beograd
- Russo, Žan-Žak (1978), *Društveni ugovor*, „Školska knjiga“, Zagreb
- Smith, D. Anthony (2003), *Nacionalizam i modernizam*, Kritički pregled savremenih teorija nacija i nacionalizma, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Socijaldemokrat, (2000–2001), *Časopisi za društvene nauke, brojevi od 1 do 8*, Socijal-demokratska partija BiH, Sarajevo
- Stiglitz, Joseph (2004), *Globalizacija i dvojbe koje izaziva, „Algoritam“*, Zagreb
- Stupar, Milorad (1995), *Kosmopolitski identitet i nadnacionalna država*, u *Kako misliti budućnost Evrope*, „Krovovi“, Sremski Karlovci
- Stupar, Milorad (1997), *O pojmu građanina*, u publikaciji *Filozofija i društvo*, Beograd
- Thomas More (1994), *Utopija*, Everyman, London
- Todorov, Cvetan (1994), *Mi i drugi*, “Dvadeseti vek”, Beograd

- Heater, Derek (1990), *Citizenship: the Civic Ideal in World History, Politics and Education*, New York: Longman
- Tommasso Campanella (1953), *Grad sunca, „Zora“*, Zagreb
- Willson, E.O (1992), *The diversity of life*, Harvard University Press 424.pp
- Z. Bauman (1998), *Globalization, The Human Consequences*, Columbia University Press
- Zgodić, Esad (1995), *Fenomen izvanrednog*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo
- Zgodić, Esad (2006), *Vladavina konsenzusom*, BZK „Preporod“, Sarajevo
- Zgodić, Esad (2007), *Politička meteorologija, Uloga atmosfere u politici*, Univerzitetska nacionalna biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- Zgodić, Esad (2008), *Realpolitika i njeni kritičari*, Sarajevo
- Žižek, Slavoj (2001), *Prema politici istine*, časopis „Zarez“, br 60-61, Zagreb
- Žižek, Slavoj (2005), *Papini promašaji*, časopis „Nova srpska misao“, Beograd
- Žižek, Slavoj (2006), *Škakljivi subjekt, Odsutno središte političke ontologije*, Šahinpašić, Sarajevo

